

INSTITUUTIOT JA LUONNONVARAT
TALOUSKASVUN TEKIJÖINÄ: Tapaus Venäjä

Kansantaloustiede
Pro gradu -tutkielma
Taloustieteiden laitos
Tampereen yliopisto
Ohjaaja: Jukka Pirttilä
20.12.2010
Elina Pallas

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Taloustieteiden laitos

PALLAS, ELINA: Instituutiot ja luonnonvarat talouskasvun tekijöinä: tapaus Venäjä

Pro gradu -tutkielma, 90 sivua

Kansantaloustiede

Joulukuu 2010

Avainsanat: talouskasvu, luonnonvarat, instituutiot, Venäjä

Tässä tutkielmassa perehdytään instituutioihin ja luonnonvaroihin talouskasvun osatekijöinä. Tutkimuksen erityiskohteeksi on valittu luonnonvaroiltaan rikas ja institutionaaliselta rakenteeltaan ja taustaltaan mielenkiintoinen Venäjä. Tavoitteena on selvittää, miten toisaalta instituutiot ja toisaalta luonnonvarat voivat vaikuttaa talouskasvuun sekä erikseen että yhdessä ja miten ne ovat vaikuttaneet Venäjällä.

Instituutionäkökulma on suhteellisen tuore taloustieteissä. Tämä selittää osaltaan sitä, miksi instituutioiden määritelmästä sekä siitä, miten instituutioita voitaisiin relevantisti mitata, ei ole täydellistä yksimielisyyttä. Ekonometrisin keinoin tehtävät tarkastelut vaativat kuitenkin eksaktisti kvantifioituja muuttujia. Sopivien muuttujien identifioiminen olisikin olennaista instituutiotaloustieteen kehityksen kannalta. Tähän toivotaan apua maakohtaisista tutkimuksista, jotka lisäävät ymmärrystä instituutioiden moninaisesta luonteesta.

Luonnonvaroilla talouskasvun tekijänä on eräs mielenkiintoinen ominaisuus: empiiristen havaintojen perusteella ne saattavat vaikuttaa talouskasvuun negatiivisesti, vaikka lähtökohtaisesti vaikutuksen tulisi olla positiivinen. Tätä resurssikiroukseksi kutsuttua ilmiötä on perinteisesti selitetty muun muassa Hollannin taudilla. On myös voitu havaita, että resurssikirousta esiintyy lähinnä sellaisissa maissa, joissa taloudelliset ja poliittiset instituutiot ovat heikkoja. Instituutiot siis tuntuisivat vaikuttavan merkittävästi siihen, kuinka luonnonvararikkauksien hyötyjä pystytään taloudessa optimaalisesti realisoimaan.

Venäjä näyttäisi monelta osin sopivan teoriaan resurssien ja instituutioiden negatiivisesta yhteisvaikutuksesta. Tulokseen kuitenkin suhtauduttava varauksella, muun muassa sen vuoksi, että kausaalisuhteiden kulkua ja kulkusuuntaa ei ole kyetty luotettavasti identifioimaan. Luonnonvarojen suora vaikutus talouteen on Venäjällä ollut positiivinen, talouskasvusta merkittävä osa on tullut suoraan resurssien vientituloista. On kuitenkin todennäköistä, että Venäjä jossain määrin kärsii resurssikirouksesta. Maassa on jonkin verran Hollannin taudin oireita, joiden ei tosin voida suoraan osoittaa johtuvan yksinään luonnonvaroista. Lisäksi vaikutusta näyttäisi olevan myös instituutioiden kautta. Venäjällä ei ole tehty riittävässä määrin rakenteellisia muutoksia taloudellisten ja poliittisten instituutioiden tervehtyttämiseksi ja viime vuosina on saatu todistaa hallinnon muuttumista autoritaariseen suuntaan. Luonnonvaratulot ovat hyvinkin saattaneet olla osatekijänä tässä kehityksessä.

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Työn tavoitteet	2
1.2 Työn rakenne	4
2 Instituutitaloustieteen peruskäsitteistä	5
2.1 Mitä on talouskasvu?	5
2.2 Mitä ovat instituutiot?	9
2.2.1 Poliittiset instituutiot	15
2.2.2 Taloudelliset instituutiot	17
3 Instituutiot ja talouskasvu	19
3.1 Kaksi koulukuntaa	20
3.1.1 Instituutiokoulukunta	20
3.1.2 Inhimillinen pääoma	25
3.2 Omistusoikeudesta talouskasvun tekijänä	30
4 Talouskasvu, luonnonvarat ja instituutiot	35
4.1 Resurssikirous	36
4.2 Heterogeeniset luonnonvararikkaat maat	40
4.3 Instituutiot ja resurssikirous	44
4.4 ”Ristiriitaiset” tutkimustulokset	50
4.4.1 Hollannin tauti resurssikirouksen syynä.....	50
4.4.2 Instituutiot resurssikirouksen aiheuttajina	53
4.4.3 Abundance vs. dependence	55
5 Tapaus Venäjä	59
5.1 Instituutiot Venäjällä	59
5.1.1 Lyhyt historian oppimäärä	60
5.1.2 Instituutioiden tilanne tällä hetkellä	62
5.2 Venäjän luonnonvararikkaudet	67
5.3 Venäjä, luonnonvarat ja instituutiot	70
5.4 Poliittikasuositukset	75
5.4.1 Eroon korruptiosta?	75
5.4.2 Venäjän tulevaisuus	79
6 Lopuksi	82
Lähdeluettelo	85

1 Johdanto

Mitkä ovat talouskasvun olennaiset tekijät ja miten kasvua, taloudellista menestystä ja sitä kautta myös hyvinvointia saadaan aikaiseksi? Tätä kysymystä ovat jo kauan pohtineet niin ekonomistit, poliitikot, filosofit kuin monet muutkin; yksiselitteistä vastausta kysymykseen ei kuitenkaan ole löytynyt. Monimutkaisessa maailmassa, jossa useat tekijät vaikuttavat toisiinsa samanaikaisesti, yksinkertaista vastausta tuskin on olemassakaan. Kysymyksen vaikeus ei kuitenkaan missään nimessä vähennä sen tärkeyttä sen paremmin kuin mielenkiintoisuuttakaan.

Talouskasvun tärkeyden tuntee varmasti myös Venäjä. Maalla on ainutlaatuinen ja mielenkiintoinen historia Neuvostoliiton suurimpana perillisenä. Myös kulttuurinsa ja uskontonsa puolesta Venäjä eroaa ns. länsimaista. Lisäksi maalla on valtavat luonnonvarat: maailman suurimmat maakaasureservit, maailman toiseksi suurimmat kivihiilireservit sekä kahdeksanneksi suurimmat öljyreservit, puhumattakaan muista mineraaleista kuten kuparista, nikkelistä, palladiumista ja niin edelleen. Mikä on tällaisten tekijöiden vaikutus talouskasvuun?

”Vapauta, yksityistä ja vakauta.” Näille Washingtonin konsensuksen peruspilareille rakennettiin Venäjänkin suunnitelmat Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen 1990-luvun alussa. Lähtökohtana oli neljän kohdan IMF-ortodoksia, joka käsittää nopean makrotalouden vakauttamisen, markkinoiden vapauttamisen, yksityistämisen ja talouden rakennemuutoksen. Venäjän siirtymäohjelma jätti kuitenkin viimeisen kohdan, rakenneuudistuksen, ”myöhemmin toteutettavaksi”. Tämä työ perustuu kahdelle hypoteesille. Ensinnäkin kyseinen talouden instituutioiden muutoksen laiminlyönti on vaikuttanut kielteisesti koko siirtymävaiheen onnistumiseen ja sitä kautta myös talouskasvun edellytyksiin. Toiseksi luonnonvaroilla saattaa olla rooli siinä, miksi näin saattoi tapahtua.

1.1 Työn tavoitteet

Taloukasvuun liittyvä ongelmakenttä on erittäin laaja, eikä sen kokonaisvaltainen tarkastelu ole tämän työn puitteissa mahdollista. Työhön on valittu kaksi oletettavasti olennaista – ja samalla kohtuullisen problemaattista – taloukasvun tekijää. Tämän työn perimmäinen tarkoitus on perehtyä kolmen tekijän, instituutioiden, taloukasvun ja luonnonvararikkauksien väliseen yhteyteen. Onko näillä kolmella yhteys ja jos on, niin millainen se mahdollisesti voi olla? Millainen tämä yhteys on Venäjällä?

Instituutioiden monimutkainen luonne asettaa haasteita korrelaatioiden ja ennen kaikkea syy-seuraussuhteiden tarkastelulle. Toisaalta instituutiot ovat olemassa omana itsenäisenä rakenteellisena kokonaisuutenaan. Ne ohjaavat ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä antaen sille viitekehyksen. Instituutiot eivät kuitenkaan ole ikuisesti pysyviä ja muuttumattomia. Ne ovat jatkuvan muutoksen kohteena, kun ihmiset toiminnallaan yhä uudelleen ja uudelleen tuottavat ja uusintavat instituutiota.

Tarkastelun erityiskohteeksi on valittu luonnonvaroiltaan rikas ja luonnonvaroistaan riippuvainen Venäjä. Se on myös instituutioidensa puolesta varsin mielenkiintoinen tutkimuskohde, sillä maan institutionaalinen tausta ja piirteet eroavat monessa suhteessa länsimaista. Sosialistisen neuvostojärjestelmän hajoaminen on pakottanut niin luomaan uusia instituutioita kuin myös muokkaamaan vanhoja.

Instituutiotaloustieteen näkökulma on valittu työhön sen laaja-alaisuuden ja kokonaisvaltaisuuden vuoksi. Erityisen tärkeää on se, että institutionaalisia eroja tarkastelemalla voidaan päästä käsiksi sellaisiin kausaalisuussuhteisiin, joita klassisen taloustieteen keinoin ei välttämättä tavoiteta. Perinteinen taloustiede on luonnollisista syistä pitkälti kehitetty länsimaisten taustaoletusten valossa, ja siinä usein oletetaan olemassa olevaksi ja toimiviksi sellaisia instituutioita, joita Venäjällä ei ole, tai jotka maassa ovat vasta kehitymässä.

Institutionaalisen tason erojen sivuuttaminen on itse asiassa varsin yleinen ongelma Venäjältä puhuttaessa – Venäjää yritetään ymmärtää ja selittää länsimaaisessa viitekehityksessä. Venäjän

kielessä on sanonta *Россию умом не понять* – Venäjää ei voi järjellä ymmärtää. Vaikka sanonta ehkä hiukan liioitteleekin, se tuo esiin olennaisen vaatimuksen Venäjä-tutkimukselle: Venäjää tulee pyrkiä ymmärtämään sen omista lähtökohdista, sisäistäen maan kulttuuriset perinteet. Erityisesti tulisi pitää mielessä maassa lähes kaikkialle ulottuva huomattava ero reaalisesta ja ideaalisesta välillä. Länsimaiset tutkijat erehtyvät usein olettamaan, että taloudellinen käyttäytyminen Venäjällä noudattaisi länsimaisia sosiaalisen rationaalisuuden periaatteita. (Rosefielde 2007, 4.) Vaikka Rosefielde ei sitä eksplisiittisesti ilmaisekaan, viittaus sosiaaliseen rationaalisuuteen voisi yhtä lailla olla viittaus instituutioihin.

Venäjän ymmärtämisen lisäksi tässä työssä pyritään perehtymään instituutioiden ymmärtämiseen. Instituutiot ovat viime vuosina olleet taloudellisen kasvun tutkimuksen keskipisteenä. Silti kyseisen käsitteen määrittely ja erityisesti se, mitä käsite kattaa, vaihtelee edelleen jonkin verran. Kyse on osin tutkimusmenetelmiin liittyvistä ongelmista. Perinteiset ekonometriset menetelmät edellyttävät usein spesifejä määrittelyjä ja matematisointia. Instituutiokäsitteen liiallisessa tai vääränlaisessa rajaamisessa on kuitenkin se riski, että instituutioiden luonteesta menetetään samalla jotain olennaista. Kirjallisuudessa vallitseekin yksimielisyys lähinnä siitä, että instituutioiden tutkimusmenetelmiä tulee edelleen kehittää.

Tässä työssä on tarkoituksella valittu tarkastelun pohjaksi varsin laaja määritelmä instituutioille. Koska tavoitteena on tosielämän ymmärtäminen teoreettisen mallin rakentamisen sijaan, ei ilmiökentän tietoista rajaamista voida pitää perusteltuna. Tavoitteena on selvittää, mitä tämänhetkinen tutkimus sanoo instituutioista, luonnonvaroista ja talouskasvusta sekä erityisesti niiden yhteydestä ja miten se on sovellettavissa Venäjään. Näkökulmaa haettu myös poliittisesta taloustieteestä, koska tarkoitus on luoda katsaus perimmäiseen kysymykseen: mitä Venäjän instituutioilla ja luonnonvararikkauksilla varustetun maan olisi syytä tehdä talouskasvun edistämiseksi ja hyvinvoinnin kasvattamiseksi?

1.2 Työn rakenne

Luvussa kaksi lähdetään liikkeelle käsitelmäärityistä. Aluksi tarkastellaan hyvin lyhyesti talouskasvun tekijöitä, minkä jälkeen siirrytään instituutioiden pariin. Instituutiot ovat jossain määrin ongelmallinen ja monisyinen tutkimuskohde, mikä voidaan huomata muun muassa siinä, että instituutioiden määrittelystä ei ole olemassa täydellistä yksimielisyyttä. Tässä työssä tukeudutaan varsin laajaan instituutiomääritelmään vuoden 2009 taloustieteen nobelistin Elinor Ostromin työn pohjalta.

Luvussa kolme instituutioita ryhdytään tarkastelemaan talouskasvun näkökulmasta. Luvun ydinkysymys kuuluu: vaikuttavatko instituutiot talouskasvuun? Jos vaikuttavat, niin miten? Tarkastelun pohjana on debatti talouskasvun perimmäisestä aiheuttajasta. Eräiden näkemysten mukaan instituutiot ovat talouskasvun perimmäinen syy, kun vasta-argumentoijat painottavat enemmän inhimillistä pääomaa talouskasvun fundamentaalisenä tekijänä. Vastakkainasettelu ei kuitenkaan välttämättä ole hedelmällistä perimmäisen kysymyksen – miksi toiset taloudet menestyvät paremmin kuin toiset – kannalta. Talouskasvu ei synny yhden tekijän pohjalta, vaan kyse lienee oikeanlaisesta ”pääomakombinaatiosta”.

Neljännessä luvussa tuodaan tarkasteluun mukaan kolmas ulottuvuus: luonnonvarat. Luonnonvaroiltaan rikkaiden talouksien olettaisi intuitiivisesti olevan talouskasvun suhteen etuasemassa verrattuna maihin, joilla tällaisia annettuja rikkauksia ei ole. Empiria ei kuitenkaan tue tätä intuitiota. Onkin aiheellista kysyä, miksi luonnonvarat ovat joillekin valtioille enemmän kirous kuin siunaus ja mikä on instituutioiden osuus tämän resurssikiroukseksi kutsutun ilmiön selittäjänä.

Viidennessä luvussa keskitytään Venäjään. Maan luonnonvarat ovat valtavat, öljyn lisäksi maailman suurimman valtion alueelta löytyy maakaasua, mineraaleja, metalleja jne. Luonnonvaroista saatavat tulot myös muodostavat merkittävän osan maan budjetista. Venäjän toisaalta hyötyminen, toisaalta riippuvuus luonnonvaroista on numeroiden valossa ilmeistä. Miten tämä on vaikuttanut maan instituutioihin? Miten instituutiot vaikuttavat ja ovat vaikuttaneet luonnonvarojen ja luonnonvaroista saatujen tulojen hyödyntämiseen? Onko maa

onnistunut täysimääräisesti hyödyntämään rikkautet, vai onko resurssikirous vähentänyt luonnonvaroista saatavaa kokonaishyötyä? Näihin kysymyksiin perehdytään viidennessä luvussa, ja havaintojen perusteella lopuksi tarjotaan politiikkaehdotuksia: mitä voitaisiin ehkä tehdä paremmin.

2 Instituutitaloustieteen peruskäsitteistä

Tässä luvussa on tarkoitus määritellä työn kannalta olennaiset käsitteet. Talouskasvun tekijöitä ja selityksiä käydään läpi lyhyesti yleisellä tasolla. Sen sijaan instituutiokäsitteen määrittely ei ole vielä taloustieteessä riittävän vakiintunut, joten sen luonteen ja olemuksen analyysiin syvennytään hieman tarkemmin. Erityistä huomiota kiinnitetään omissa alaluvuissaan poliittisiin ja taloudellisiin instituutioihin.

2.1 Mitä on talouskasvu?

Katsotaan aluksi lyhyesti, millaisista elementeistä talouskasvu muodostuu. Perinteisesti talouskasvua mitataan BKT:n muutoksella; teknistä määritelmää kiinnostavampaa on kuitenkin se, mikä tämän BKT:n muutoksen saa aikaan. BKT:n kasvulla ei myöskään ole kiistatonta yhteyttä hyvinvointiin, mutta keskimäärin talouskasvun voidaan ajatella lisäävän varallisuutta ja hyvinvointia varsinkin kehittyvissä maissa. Kokonaan toinen kysymys on se, miten talouskasvun hedelmät yhteiskunnassa jaetaan.

Talouskasvun mekanismeja voidaan kuvata perinteisesti tuotantofunktion avulla:

$$Y(t)=F(K(t),L(t),T(t)), \quad (1)$$

jossa tuotanto Y on funktio fyysisestä pääomasta K , työvoimasta L sekä teknologiasta T . Teknologialla viitataan tässä yhteydessä lähinnä siihen, miten tuotannontekijöiden eli pääoman ja työvoiman käyttö järjestetään tuotannon aikaansaamiseksi. Kyse on siis paitsi puhtaasti

tekniikasta, myös tiedosta ja osaamisesta. Talouskasvua selittävät mallit perustuvat yhtälön (1) kaltaiseen tuotantofunktioon. Periaatteessa siis tuotanto lisääntyy, kun pääoma tai työvoima lisääntyy tai kun teknologia kehittyy. (Barro & Sala-i-Martin 2004, 23–24.)

Taloukasvun ymmärtäminen vaatii kuitenkin kasvun tekijöiden tarkempaa tarkastelua. Gylfason (2007, 2-6 ja 2008, 14–15) listaa viisi¹ mahdollista talouskasvun lähdettä seuraavasti:

- a) säästämisen ja investointien avulla aikaansaadaan *reaalista pääomaa*, joka pitää sisällään lähinnä erilaiset fyysisen infrastruktuurin muodot kuten tiet, tehtaot, koneet, laitteet jne;
- b) pääomamarkkinoiden tehokkuus määrittää taloudessa käytettävissä olevaa *finanssipääomaa* – mitä toimivammat pääomamarkkinat, sitä tehokkaammin kotitalouksien säästöt ohjautuvat kannattaviksi investoinneiksi. Tähän liittyy myös matala inflaatio, jolla on tärkeä rooli finanssipääoman rakentumisessa;
- c) koulutuksen, sairaanhoidon, sosiaaliturvan yms. avulla luotu *inhimillinen pääoma*, joka vaikuttaa työvoiman tuottavuuteen ja laatuun ja sitä kautta tehostaa talouden resurssien käyttöä. Empiria osoittanut, että inhimillinen ja reaalinen pääoma ovat jossain määrin substituutteja, eli koulutus syrjäyttää investointeja reaalipääomaan;
- d) demokratia, vapaus, rehellisyys ja muut vastaavatyypiset tekijät, joista koostuu taloudellista toimintaa järjestyksessä pitävä *sosiaalinen pääoma*. Kyse on siis yhteiskunnan poliittisesta ja sosiaalisesta infrastruktuurista;
- e) *luonnonvararikkaudet* vaikuttavat myös talouskasvuun. Vaikutus ei kuitenkaan ole välttämättä pelkästään positiivista. Erityisesti ongelmaksi saattaa muodostua se, jos talous tulee riippuvaiseksi luonnonvaroista (abundance vs. dependence).

Käytännössä kyse on siis viidestä erilaisesta pääomalajista. Kukin niistä edellyttää investointeja itseensä, ennen kuin niiden aikaansaaman talouskasvun hedelmistä voidaan päästä nauttimaan. Koska resursseja investointeihin on niukalti, joudutaan tekemään valintoja: mihin pääomatyyppisiin investoidaan ja kuinka paljon. Tässä työssä erityisen mielenkiinnon kohteena

¹ Varhaisemmassa 2006 lähteessä oli erotettu vielä kuudes pääomalaji, ulkomainen pääoma eli käytännössä ulkomaiset investoinnit, joilla on lähtökohtaisesti myönteinen vaikutus talouskasvuun.

ovat instituutiot, jotka käytännössä ovat varsin lähellä Gylfasonin listauksen sosiaalista pääomaa. Gylfason tarkoittaa sosiaalisella pääomalla yhteiskuntarakenteen laatua ja kestävyyttä, jonka tekijöitä ovat hänen mukaansa korruption puuttuminen, demokratia, makrotaloudellinen vakaus (koska se lisää sosiaalista vakautta) sekä sosiaalinen turvaverkko. Talouden kokonaisvarallisuus voidaan Gylfasonin (2008, 19) mukaan määritellä luonnonvarojen, investointien avulla saavutetun reaali-pääoman ja aineettomien, instituutioiden laatua kuvastavien inhimillisen ja sosiaalisen pääoman summana.

Instituutioiden lisäksi tässä työssä ollaan kiinnostuneita luonnonvaroista, joka on Gylfasonin listan viimeinen pääomatyyppi. Se on kuitenkin luonteeltaan kovin erilainen kuin viisi muuta. Yksi ero on se, että maa voi jossain määrin (investointipäätösten kautta, resurssien niukkuus huomioiden) valita viiden muun pääomatyyppin suhteen, kuinka paljon se niitä haluaa jos ollenkaan. Sen sijaan luonnonvarojen olemassaololle alueellaan maa ei käytännössä voi mitään, eikä niitä toisaalta voi hankkia, jos niitä ei luontaisesti maassa ole. Lisäksi se on Gylfasonin (2008, 15) mukaan ainoa kasvun tekijä, jota maalla voi olla liikaa. Tällä viitataan siihen, että yhdenkään valtion talouskasvu ei ole koskaan tiettävästi kärsinyt liian korkeasta koulutuksen tasosta, liiallisesta sosiaalisesta pääomasta jne. Sen sijaan luonnonvaroilla on taipumus vaikuttaa negatiivisesti muihin kasvun tekijöihin. Näitä vaikutuskanavia tarkastellaan lähemmin luvussa neljä.

Muitakin lähestymistapoja talouskasvuun luonnollisesti on. Esimerkiksi Helpmanin teoksessa *Mystery of Economic Growth* (2004) erotetaan neljä talouskasvuun vaikuttavaa teemaa seuraavasti:

- a) *fyysisen ja inhimillisen pääoman kertyminen*, joka tapahtuu teknologisen kehityksen sekä institutionaalisten tekijöiden alaisuudessa;
- b) *kokonaistuottavuuden* (total factor productivity, TFP) ymmärtämisen avain on selvittää, miten osaaminen karttuu yhteiskunnassa ja erityisesti miten insentiivit osaamisen kasvattamiselle saadaan aikaan. Kyse on siis tutkimus- ja kehitystoiminnasta, tekemällä oppimisesta, ulkoisvaikutuksista ja kasvavista tuotoista sekä siitä, millaiset instituutiot toisaalta kannustavat, toisaalta rajoittavat kokonaistuottavuuden kasvua ja siihen vaikuttavia tekijöitä;

- c) eri yhteiskuntien *talouskasvulukujen keskinäinen riippuvuus*. Tieto ja osaaminen virtaavat yli rajojen, kun ulkomaankauppa ja ulkomaiset investoinnit vaikuttavat innovaatioihin ja uusien teknologioiden käyttöönottoon sekä mahdollistavat imitointia. Erityisesti kehittyvät maat voivat hyötyä kehittyneiden maiden kokemuksesta;
- d) *taloudelliset ja poliittiset instituutiot* vaikuttavat kannustimiin, innovaatioihin ja siihen, miten maat mukautuvat muutoksiin.

Helpmanin lähestymistapa painottaa instituutioita paitsi itsenäisenä kasvun osatekijänä, myös sellaisena ulottuvuutena, joka vaikuttaa muiden talouskasvun tekijöiden taustalla. Tämä huomio on merkittävä instituutioiden ja talouskasvun välisen yhteyden selittämisessä. Yksikään edellä esitetyistä kasvun tekijöistä (ja listoja voisi toki laajentaakin) tuskin sinällään ja yksinään on talouskasvun lähde, vaan tarvitaan toisiaan tukeva kombinaatio. Kasvuteoria ei toistaiseksi ole pystynyt universaalisti ja yleisesti selittämään, miten talouskasvu aiheutuu. Tämä viittäisikin siihen, että yhtä avainta ei ole, vaan kyse lienee monen vaikuttavan tekijän dynaamisesta mallista.

Van der Ploeg (2006, 10) muistuttaa, että köyhissä mutta luonnonvaroiltaan rikkaissa maissa luonnonvarojen osuus kokonaisvarallisuudesta on verraten suuri, kun taas rikkaissa talouksissa aineettomien pääomatyyppeiden osuus on huomattavasti suurempi. Silti rikkailla luonnonvaroja omaavilla valtioilla luonnonvarojen arvo henkeä kohti laskettuna on olennaisesti suurempi kuin köyhissä maissa, vaikka osuus kokonaisvarallisuudesta on vähäisempi. Tämä viittaa siihen, että aineeton pääoma on olennainen tekijä kasvun ja hyvinvoinnin luomisessa. Huomattavaa myös se, että toisen maailmansodan jälkeen talouskasvu on ollut epätasaista eri maissa: rikkaat ovat rikastuneet ja kasvaneet köyhiä nopeammin. Tämän selittämiseksi tulisi ymmärtää ne tekijät, jotka saavat aikaan joissain köyhissä maissa konvergenssia rikkaita kohti, toisaalta miksi joidenkin köyhien maiden kohdalla divergenssi on vain kasvanut. (Helpman 2004, 7-8.) Aineettomilla tekijöillä, kuten instituutioilla, näyttäisi siis olevan olennainen ja perustavanlaatuinen rooli talouskasvun luomisessa. Seuraavaksi perehdytään hieman tarkemmin instituutioiden käsitteeseen ennen instituutioiden ja talouskasvun välisen yhteyden tarkastelua.

2.2 Mitä ovat instituutiot?

Instituutiotaloustieteessä pyritään selittämään taloutta varsin laajasta näkökulmasta. Instituutiotaloustiede ei ole yhtenäinen oppisuunta, mutta lähtökohta on yleensä uusklassisen talousteorian tiukan rationaalisuusoletuksen kritiikki. Uusklassisen taloustieteen rationaaliseen optimointiin perustuva selitysvaiva koetaan riittämättömäksi ja näkökulmia haetaan lisäksi muun muassa historiasta, psykologiasta ja sosiologiasta. Instituutiotaloustieteen näkökulma on valittu tämän työn pohjaksi nimenomaan laaja-alaisuutensa vuoksi – tarkoitus ei ole haastaa perinteistä talousteoriaa vaan täydentää sitä. Kuten Vihanto (2008, 6) toteaa, ”taloudelliset ilmiöt ovat niin monitahoisia ja monimutkaisia, että ainutkaan olemassa oleva tieteenala ei yksinään pysty niitä selittämään kaikissa yksityiskohdissaan.”

Instituutiotaloustieteen yhtenä tavoitteena voidaan nähdä irtautuminen yksittäisten tieteenalojen lähtökohdista, jotta voitaisiin pyrkiä ymmärtämään yhteiskuntaa sellaisena kuin se on. Tässä avainkäsitteenä ovat instituutiot. Taloustieteissä instituutio voidaan määritellä joko toimintatavaksi, joka on esiintynyt laajalti ja pitkään ihmisten käyttäytymisessä tai vaihtoehtoisesti tuota käyttäytymistä rajoittavaksi pelisäännöksi. (Vihanto 2005, 10–11.) Vihannon määritelmä on hyvin lähellä klassista Douglass C. Northin (1981, 201–202) määritelmää, jonka mukaan instituutiot ovat joukko sääntöjä, hyväksytyjä menettelytapoja ja moraalisia ja eettisiä käyttäytymisnormeja, joiden tarkoitus on rajoittaa yksilöiden käyttäytymistä toimijoiden varallisuuden tai hyvinvoinnin maksimoimiseksi.

Northin määritelmä korostaa instituutioiden toimintaa ja käyttäytymistä rajoittavaa luonnetta. Hänen mukaansa puhuttaessa valinnoista, mahdollisuuksista ja preferensseistä ei yksinkertaisesti oteta huomioon, että tätä valintamahdollisuuksien palettia *rajoittaa* institutionaalinen viitekehys (North 1981, 201). Myös saksalainen taloustieteilijä ja sosiologi Weber korostaa instituutioiden rajoiteluonnetta kutsumalla niitä ”rautahäkiksi”, joka rajoittaa yksilöiden rationaalista toimintaa (Kärnä 2007, 44). Mm. Glaeser, La Porta, Lopez-de-Silanes & Sleifer (2004, 7) ovat tarttuneet Northin edellä mainittuun määritelmään ja korostavat, että avainsana instituutioiden määrittelyssä on nimenomaan *rajoite*, constraint. Rajoiteluonteen lisäksi Glaeser et al painottavat instituutioiden pysyvyyttä, minkä he perustelevat sillä, että tilapäiset tai lyhytaikaiset rajoitteet

eivät välttämättä ole sitovia. Instituutioiden pysyvyys on kuitenkin huomattavasti monisyisempi ilmiö kuin em. artikkelissa annetaan ymmärtää. Instituutiot tapaavat olla pysyviä, mutta eivät ikuisia tai muuttumattomia: ne syntyvät, välittyvät, niitä ylläpidetään ja ne voivat kuolla pois sekä yhtä lailla syntyä uudelleen. (Kärnä 2007, 45–46)

Instituutioiden ymmärtäminen rajoitteiksi ei kuitenkaan ole ainoa Northin pohjalta tehty tulkinta. Kun North (1990, 3) kirjoittaa instituutioiden olevan ihmisten tuottamia rajoitteita, jotka muokkaavat vuorovaikutusta ja sen seurauksena jäsentävät niin poliittisia, sosiaalisia kuin taloudellisiakin kannustimia niin Acemoglu & Robinson (2008, 2) löytävät tästä kolme painotettavaa piirrettä. Ensinnäkin instituutiot ovat *ihmisen tuottamia* erotuksena muista potentiaalisista perustavanlaatuisista syistä (esimerkiksi maantieteelliset tekijät), jotka eivät ole ihmisen hallittavissa; toiseksi ne ovat *pelin säännöt* rajoittaen ja ohjaten ihmisen toimintaa; kolmanneksi: ne vaikuttavat suurimmaksi osaksi *insentiivien* eli kannustinten kautta.

Instituutioiden ymmärtäminen pelkästään rajoitteiksi ei tunnu tuovan riittävästi esille instituutioiden monisyyistä luonnetta. Instituutiot tulisikin nähdä ennemmin kokonaisvaltaisesti rakenteina tai mekanismeina – monimutkaisina, monimuotoisina ja monitasoisina sellaisina. Kuten Ostrom (2005, 3-6) esittää, laajasti tulkittuna instituutiot ovat eräänlaisia ohjeistuksia, joita ihmiset käyttävät koordinoidakseen mitä tahansa toistuvaa ja jäseneltyä toimintaa. Kyse ei ole pelkästään säännöistä tai rajoitteista, vaan yhtä lailla niiden puute vaikuttaa. Aina kun järjestäytyntä ihmisten välistä toimintaa esiintyy, useat universaaleista komponenteista koostuvat kerrokset luovat rakenteen, joka vaikuttaa ihmisten käytökseen sekä toiminnan lopputuloksiin.

Kyse on osin painotuserosta: rajoiteluonnetta korostavat painottavat instituutioiden normatiivista dimensiota, kun taas sosiologisemman määritelmän pohjalla on instituutioiden kognitiivinen ulottuvuus. Taustalla on erilaiset näkemykset siitä, mistä instituutiot saavat legitimizeettinsä. Legitimeetin lähteisiin voidaan esittää kolme näkökulmaa, jotka vaikuttavat myös instituutioiden määrittelyyn: kognitiivinen, normatiivinen ja regulatiivinen. Regulatiivinen lähestymistapa painottaa sääntöjen kunnioittamista (*legally sanctioned*), normatiivinen moraalista perustaa (*morally governed*) ja kognitiivinen lähtee siitä, että legitimizeetti syntyy omaksuttaessa

yleinen ja yhteinen viitekehys toiminnalle erilaisissa tilanteissa (*culturally supported*). (Kärnä 2007, 44.)

Instituutioita on siis erilaisia ja eritasoisia. Yksi mahdollisuus jaotella instituutioita niiden tasojen mukaan on jakaa ne moraali-, oikeus- ja hallintainstituutioihin. Ihmisten käyttäytymistä syvimmällä tasolla ohjaavat moraali-instituutiot, jotka kehittyvät ja muuttuvat hitaasti ja vaihtelevat kulloisenkin tilanteen ja ryhmän mukaan. Moraali-instituutioiden tausta ulottuu syvälle mm. kulttuurisiin tekijöihin, mutta jopa evoluution muovaamiin ihmisen geneettisiin ominaisuuksiin saakka. Moraali-instituutioiden ääneen lausuttu muoto on lainsäädäntö, joka on tärkein oikeusinstituutio. Lait säädetään haluttua (yleensä moraaliin perustuvaa) tavoitetta varten, ne koskettavat kaikkia yhteiskunnan jäseniä ja niitä voidaan tarpeen mukaan muuttaa. Lakien noudattamisen valvonnassa tärkeä rooli on valtion pakkokoneistolla. Hallintainstituutiot ovat instituutioiden ”pintatasoa”: ne kehittyvät moraali- ja oikeusinstituutioiden alaisuudessa ja auttavat ratkaisemaan ihmisten välisessä kanssakäymisessä esiintyviä ongelmia. (Vihanto 2005, 11.) Hyvin toimivat hallintoinstituutiot ja lait siis toimivat ikään kuin välineenä syvempien tasojen julkilausumisessa.

Vihannon edellä esitetty näkemys instituutioiden tasoista on jossain määrin yksinkertaistava: tasojen määrä ja eksaktiuden aste vaihtelee tilanteen mukaan. Instituutioiden monimuotoinen luonne tekee niistä varsin haastavan tutkimuskohteen. Miten näistä monitasoisista, monenlaisista ja vaikeasti määriteltävistä abstraktioista saadaan jotain olennaista ja luotettavaa selville? Ennen kaikkea: miten päästään käsiksi syy-seuraussuhteisiin? Kuten Ostrom (2005, 5) kysyy, onko ylipäänsä mahdollista kaivautua markkinoilla, hierarkioissa, perheissä, harrastuksissa, lainsäädännössä, vaaleissa ja monissa muissa tilanteissa tapahtuvan säännöllistyneen sosiaalisen vuorovaikutuksen suunnattoman vaihtelevuuden ja monimuotoisuuden ytimeen ja tunnistaa sieltä universaalit rakennuspalikat, jotka ohjaavat käyttäytymistä ja toimintaa erilaisissa tilanteissa?

Instituutioiden monitasoisuuden ja monimuotoisuuden lisäksi olennaista on myös instituutioiden implisiittinen luonne. Päivittäiset, instituutioiden ohjaamat valinnat ja ratkaisut, joilla on seurauksensa sekä ihmiselle itselleen että muille, tehdään usein ainakin osin tiedostamatta (Ostrom 2005, 3). Ostromin lisäksi myös McMillan (2008) korostaa instituutioiden

implisiittisyyttä, erityisesti silloin, kun markkinat toimivat hyvin. Tällöin markkinoita tukevat instituutiot ovat lähes näkymättömiä. Sen sijaan köyhissä maissa, missä markkinat toimivat huonosti, instituutioiden puuttuminen on silmiinpistävää. Instituutio ei siis läheskään aina ole julkikirjoitettu sääntö, varsinkin syvempien tasojen instituutiot ovat ajoittain hankalia havaita.

Miten instituutiot saavat alkunsa? Yhdysvaltalaisen yhteiskuntatieteilijän Thorstein Veblenin mukaan instituutiot syntyvät yksilöiden kokemuksesta toiminnan habitualisoitumisen eli tottumisen tai totuttautumisen kautta. Nimenomaan tämän habitualisoitumisen kautta instituutiot vaikuttavat yksilöihin asettamalla päämääriä ja ohjaamalla toimintaa niitä kohti. Instituutiot luovat järjestystä ihmisten elämään yhteisössä. Ihmiset eivät toimi sosiaalisessa tyhjiössä, vaan toimintaan vaikuttavat sekä tekemiseen liittyvät instrumentaaliset säännöt että normatiiviset sosiaaliset säännöt ja konventionaaliset mittapuut. Toisaalta myöskään säännöt eivät synny itsestään vaan (enemmän tai vähemmän suoraan) ihmisten toiminnan seurauksena. (Kilpinen 2003, 12.) Instituutiot ovat siis kahdensuuntaisia: toisaalta instituution rakenne vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen, mutta vastaavasti ihmisten käyttäytyminen vaikuttaa instituutioon ja sen olemukseen. Instituutioiden synty ja kehitys monimutkainen ja hidaskas prosessi, mikä muiden tekijöiden ohella tekee niiden tietoisesta muokkaamisesta vaikeaa.

Instituutioiden monimutkainen luonne vaikuttaa luonnollisesti siihen, millaisia tutkimusmenetelmiä niihin voidaan soveltaa. Perinteisesti taloustiede lähestyy ilmiöitä ekonometrian avulla. Instituutioiden ekonometrinen tutkimus on kuitenkin haastavaa. Ensinnäkin oikeanlaisten, yleisesti hyväksyttävien mittareiden löytäminen on hankalaa. Toisaalta perinteiset estimointimenetelmät tuovat esiin lähinnä riippuvuussuhteita, sen sijaan kausaliteetti jää usein epäselväksi. Koska instituutiot ovat kahdensuuntaisia ja siten monesti toisistaan ja muista tekijöistä riippuvaisia, kausaliteetin todentaminen on hankalaa. Yksi tapa estimoida syy-seuraussuhteita on ns. difference in differences -menetelmä, joka tietysti edellytyksin soveltuu instituutioiden kausaliteetin tutkimukseen. Kyseistä menetelmää on käytetty lähinnä työn taloustieteeseen liittyvässä instituutiotutkimuksessa. Instituutioiden ja talouskasvun välisen yhteyden tutkimuksessa on käytetty perinteisen OLS-estimoinnin lisäksi mm. 2SLS-estimointimenetelmää, joka edellyttää instrumenttimuuttujien käyttöä. Instrumenttimuuttujia käytettäessä tavoite on löytää sellaisia selittäviä tekijöitä, jotka korreloivat selittävän muuttujan

(instituutiot) kanssa, mutta joilla ei ole itsenäistä vaikutusta selitettävään muuttujaan eli talouskasvuun (Glaeser et al 2004, 23). Ongelmana on usein validien instrumenttien löytäminen.

Ekonometrinen lähestymistapa edellyttää paitsi oikeanlaisia estimointimenetelmiä, myös ilmiökenttää riittävän hyvin kuvaavaa dataa. Instituutiot eivät ole luontaisesti matemaattisesti mitattavissa, joten ne täytyy asianmukaisesti kvantifioida ennen kuin ekonometrisia menetelmiä voidaan soveltaa. Kvantifiointiin liittyviä ongelmia on pyritty ratkaisemaan erilaisin keinoin, eri tahot ovat keränneet ja kehittäneet muutamia usein tutkimuksissa käytettyjä aineistoja. Eräs paljon käytetty aineisto on ns. Polity IV data set, jota kerää Centre for Systemic Peace. Kyseessä on laaja, useasta valtiosta kerätty vuotuinen aikasarja-aineisto vuodesta 1800 lähtien. Projektin tavoitteena on koodata vallan jakautumista kuvaavia tunnuslukuja, jotka mahdollistaisivat komparatiivisen kvantitatiivisen analyysin. Kyseinen numeerinen aineisto sisältää kohtuullisen kattavan määrän muuttujia, joilla arvioidaan numeerisesti vallan ominaispiirteitä (mm. miten poliittinen johto valitaan, ovatko vallanpitäjät itsenäisiä, onko poliittista kilpailua jne.). Lisäksi aineiston perusteella on luotu kaavoja ns. yhdistelmämuuttujille, jotka indikoivat demokratiaa tai autokratiaa sekä sen pysyvyyttä ja kestoa. (Marshall, Gurr & Jaggers, 2010.)

Instituutioita kuvaavien proxy-muuttujien muodostaminen ei kuitenkaan ole helppoa. Muun muassa datan monitulkintaisuuden ongelmaan on kiinnitetty paljon huomiota. Lisäksi aineiston historiallista validiutta on arvioitu ulkopuolisten asiantuntijoiden toimesta. Aineistossa on mukana myös käytön kannalta olennainen FLAG-muuttuja, jossa kolmiportaisella asteikolla arvioidaan, kuinka luotettavaa tietoa kustakin maasta on tietynä vuonna saatu. (Marshall et al, 2010.) Polity IV:n lisäksi muitakin vastaaventyyppisiä instituutioita kvantifioivia aineistoja löytyy. Esimerkiksi luvussa 3.1.1 käsiteltävä Acemoglu, Johnsonin ja Robinsonin tutkimus nojautuu Polityn lisäksi muun muassa International Country Risk Guiden dataan. Kyseessä on instituutioiden laatua arvioiva aineisto, joka on kerätty pääosin kyselytutkimuksena 1980–1990 -luvulla (Glaeser et al 2004, 8).

Instituutioiden kvantifiointiyrityksiä kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Esimerkiksi Glaeser et al (2004, 7-8) huomauttavat kolmesta ongelmasta, joita aineistoista heidän mukaansa edelleen löytyy. Kritiikin ydin perustuu aiemmin mainittuun instituutiomääritelmään, jonka mukaan

instituution tulee olla nimenomaan *pysyvä rajoite*. Luonnollisesti mittarin tulisi silloin kuvastaa sekä pysyvyyttä että rajoittavuutta. Tarkastellaan lyhyesti, miten Polity IV:n ja International Country Risk Guiden kaltaiset aineistot toimivat tältä kannalta.

Ensimmäinen ongelma liittyy siihen, että instituutioita kuvaavat mittarit eivät välttämättä mittaa pysyviä politiikan piirteitä ja ominaisuuksia vaan politiikan lopputulemia ja seurauksia. Toisin sanoen kyse olisikin käänteisestä kausaliteetista, jolloin paremmat instituutiot olisivat seurausta talouskasvusta eikä päinvastoin. Kyseiseen ongelmaan perehdytään tarkemmin, kun luvussa 3.1.1 käydään läpi Acemoglun et al tutkimusta vuodelta 2001. Toinen mainittu ongelma liittyy siihen, että mittaristot antavat "hyviä arvosanoja" myös hyväntahtoisille diktaattoreille, jolloin mittari ei todella mittaa vallankäytölle asetettuja rajoitteita. Hyväntahtoisien diktaattorien ongelmaa tarkastellaan lisää luvussa 3.1.2.

Ehkäpä olennaisin ongelma liittyy kuitenkin todellisen (de facto) ja nimellisen (de jure) vallan väliseen ristiriitaan. Polity-dataa kuvaavassa ohjeistuksessa (Marshall et al, 2010) todetaan, että aineistossa on mitattu lähinnä julkilausuttuja rajoitteita. Tällöin data kuvaa lähinnä vallan *nimellistä* jakautumista, vaikka vallan *tosiasiallinen* jakautuminen merkitsee monesti vähintään yhtä paljon, todennäköisesti jopa enemmänkin. Kvantifiointia ja mittausta tulisikin kehittää edelleen, jolloin voitaisiin paremmin hyväksikäyttää olemassa olevia ekonometrisiä menetelmiä instituutiotutkimuksessa. Jotta riittävän laadukas kvantifiointi olisi mahdollista, tulee ensin perehtyä perusteellisesti kvalitatiiviseen, maakohtaiseen tutkimukseen. Tästä keskustellaan lisää myöhemmin luvussa 4.

Ekonometria ei ole ainoa tapa, jolla instituutioita voidaan analysoida. Esimerkiksi Ostrom (2005) on kehittänyt peliteoriaan perustuvan IAD-mallin (Institutional Analysis and Development). Kyseinen menetelmä mahdollistaa kunkin tutkimuskysymyksen kannalta relevantimmän instituutiotason valinnan. Ostromin kehittämä viitekehys tutkii sitä ympäristöä, jossa vuorovaikutus tapahtuu sekä niitä sääntöjä, joita osallistujat käyttävät suhdeverkoston järjestämiseen. Viitekehyksessä huomioidaan erilaiset, yhteisö- ja tilannekohtaiset attribuutit, jotka sekä jäsentävät vuorovaikutusta että jäsenyivät vuorovaikutuksen seurauksena.

Näyttäisikin siltä, että instituutiotutkimuksessa – erityisesti jos tavoitteena on sanoa jotakin reaali maailmasta – traditionaalisesta taloustieteestä on jossain määrin irrottauduttava. Vaikka tietty määrä abstraktiota on tärkeää, liiallinen teoreettisuus voi tehdä mallista irrelevantin. Valitettavasti perinteinen talousteoria ei juuri tarjoa vastauksia siihen, miten vahvat instituutiot kyetään luomaan ja säilyttämään. Kehittyville maille ei ole hyödyksi yksinään neuvo parempien instituutioiden luomisesta, vaan tarvitaan lisää ymmärrystä tosielämän vaikutussuhteista. (Rajan 2004, 56).

Tässä työssä instituutiot määritellään edellä esitetyn pohjalta seuraavasti: instituutiot ovat lakien, normien ja vakiintuneiden käytäntöjen muodostamia systeemejä, jotka syntyvät kollektiivisen valinnan seurauksena. Instituutiot luovat rajoitteita ja kannustimia, jotka vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen. Samanaikaisesti ihmiset toiminnallaan muovaavat instituutioita. Instituutioita on erilaisia ja eritasoisia, osa on helpommin havaittavissa, kun taas erityisesti syvällä vaikuttavien instituutioiden objektiivinen havainnointi on hankalampaa. Instituutioiden ymmärtäminen on kuitenkin tärkeää, sillä jos päätöksentekijät eivät ymmärrä, miten tietty sääntöjen kombinaatio vaikuttaa tietyssä kulttuurisessa ympäristössä, voivat lopputulokset olla paitsi odottamattomia, joskus myös katastrofaalisia (Ostrom 2005, 2). Loppujen lopuksi kyse on siis siitä, missä ja miten *tosielämän* pelisäännöt muovautuvat.

Seuraavaksi tutustutaan hiukan tarkemmin poliittisiin instituutioihin sekä taloudellisiin instituutioihin, tässä lähinnä markkinoihin. Markkinat ovat käytännössä kaiken taloudellisen toiminnan perusta, ja niiden toiminnan häiriöt vaikuttavat suoraan kansalaisten hyvinvointiin. Lisäksi markkinainstituution kautta pystytään tarkastelemaan erästä erittäin tärkeää instituutiota – yksityistä omistusoikeutta ja sopimusten turvaa. Mutta sitä ennen siirrytään hetkeksi poliittisten instituutioiden pariin.

2.2.1 Poliittiset instituutiot

Poliittiset instituutiot määrittävät, miten hallinnollinen toiminta ja päätöksenteko yhteisössä on järjestetty. Poliittisilla instituutioilla on avainrooli talouspolitiikan muokkaajina – poliittiset

instituutiot nimittäin vaikuttavat politiikan pelisääntöihin. Poliittisten instituutioiden kohdalla viitataan usein pinta-tason instituutioihin eli lainsäädäntöön, erityisesti perustuslakiin, mutta kyse on toki myös epämuodollisista normeista ja tavoista. (Besley & Persson, 2008).

Poliittiset instituutiot jaetaan perinteisesti vaalisääntöihin ja hallintomuotoihin. Instituutioiden demokraattisuuden mittarina taas käytetään yleisesti vastuunalaisuutta ja edustuksellisuutta. Ensimmäinen viittaa siihen tapaan, jolla poliittiset instituutiot pakottavat poliitikot (ja jossain määrin myös byrokraatit) ottamaan vastuuta tekemisistään. Jälkimmäinen taas mittaa, kuinka hyvin politiikka ja poliitikot kuvastavat koko kansaa. Näiden kriteerien suhde kansalaisten kokemaan hyvinvointiin ei ole täydellisen selkeä ja suoraviivainen, mutta ne tarjoavat yhden keinon tarkastella poliittisten instituutioiden positiivisia vaikutuksia. (Besley & Persson, 2008.)

On syytä myös huomata, että muodolliset poliittiset instituutiot (poliittinen valta *de jure*) eivät yksinään selitä politiikan lopputulemia. Yksilöillä tai ryhmillä saattaa olla tosiasiallista poliittista valtaa, vaikka heillä ei olisi sitä poliittisten instituutioiden, käytännössä lähinnä perustuslain, valtuuttamina. Tällaisella tosiasiallisella (*de facto*) poliittisella vallalla on kaksi lähdettä. Ensinnäkin se riippuu ryhmän kyvystä ratkaista kollektiivisen toiminnan ongelma, mikä varmistaa ryhmän kyvyn toimia yhdessä. Toiseksi tosiasiallinen poliittinen valta riippuu ryhmän taloudellisista resursseista, jotka määrittävät ryhmän kyvyn käyttää (hyväkseen) olemassa olevia poliittisia instituutioita tai käyttää voimakeinoja saavuttaakseen haluamansa. Todellinen poliittinen valta on yhdistelmä nimellistä ja tosiasiallista valtaa. (Acemoglu, Johnson & Robinson 2004, 61.)

Tämän työn kannalta mielenkiintoisin poliittisiin instituutioihin liittyvä kysymys on hallintomuodon valinta, lähinnä itsevaltiuden (autokratian tai diktatuurin), oligarkian ja demokratian välillä. Demokratian instituutio mainitaan silloin tällöin kestäväksi markkinatalouden ja siten talouskasvun mahdollistajana (joskus puhutaan jopa edellytyksestä). Itse asiassa kuitenkin poikkileikkausaineistosta tehdyillä tilastollisilla tutkimuksilla on päädytty lopputulokseen, jonka mukaan demokraattiset valtiot eivät keskimäärin ole kasvaneet nopeammin kuin epädemokraattiset valtiot sotien jälkeisinä vuosina. Poikkeuksena on ainoastaan muutamia hyvin epäonnistuneita diktatuureja. (Acemoglu 2008, 2.)

Poliittiset instituutiot siis määrittävät muun muassa sen, miten maata hallitaan ja kuka hallitsee. Mutta mikä määrittää sen, millaiset poliittiset instituutiot kuhunkin maahan sattuu osumaan? Miksi yksi valtio on demokratia ja toinen eliitin hallitsema oligarkia? Miksi yksi demokratia tai diktatuuri onnistuu talouskasvun ja hyvinvoinnin luomisessa, kun toinen taas epäonnistuu? Yksiselitteistä vastausta tuskin on. Poliittisen vallan ja taloudellisten ja poliittisten instituutioiden välinen suhde on monimutkainen ja dynaaminen (Acemoglu et al 2004, 61). Ennen siihen perehtymistä tarkastellaan kuitenkin ensin hieman taloudellisia instituutioita.

2.2.2 Taloudelliset instituutiot

Tässä luvussa on keskitytty lähinnä markkinoihin taloudellisena instituutiona, koska toimivien markkinoiden rooli talouskasvun edesauttajana on varsin merkittävä. Markkinat myös toimivat monien muiden taloudellisten instituutioiden taustalla. Markkinat eivät toki ole kuitenkaan ainoa taloudellinen instituutio – käsite voidaan määritellä vaikkapa Kosalsia (1994, 146) mukailleen taloudellista käyttäytymistä ohjaavien normien järjestelmäksi, jonka sisällä yksilöt ja ryhmät voivat ottaa tiettyjä rooleja, jotka mahdollistavat sosiaalisesti merkittävien taloudellisten tehtävien toteuttamisen. Taloudelliset instituutiot siis tuovat järjestystä taloudelliseen toimintaan.

Klassisessa ja uusklassisessa talousteoriassa markkinat käsitetään yksilöiden kautta: markkinoilla toimii joukko hyötyä maksimoivia rationaalisia yksilöitä. Markkinat voidaan kuitenkin nähdä myös instituutiona. Tällöin näkemys markkinoista pelkästään niillä toimivien yksilöiden aggregaattina on riittämätön. Niillä on omia sosiologisia, markkinoilla toimivista yksilöistä riippumattomia ominaisuuksia, kuten rakenne ja historia. Markkinat siis sisältävät sosiaalisia rakenteita, ja markkinoiden tapahtumia voidaan analysoida kausaalisesti. (Kilpinen 2003, 12.)

Joidenkin näkemysten mukaan on virheellistä perustaa makroanalyysi mikroteoreettiselle pohjalle. Oikea järjestys olisi enemmän päinvastainen, sillä yksilöt toimivat aina jonkin taloudellisen kokonaisuuden sisällä ja sen vaikutuksen alaisina. Todellisuudessa vaikutus on kuitenkin kahdensuuntaista. Toisaalta markkinat lähtökohtaisesti koostuvat niillä toimivista yksilöistä, ja nämä yksilöt ovat kykeneviä vaikuttamaan siihen, miten markkinat toimivat. Yksilöt

tuottavat ja uusintavat instituutioita, mutta samalla myös instituutiot tuottavat ja uusintavat yksilöiden toimintaa. Markkinat siis toisaalta rajoittavat yksilöiden toimintaa (vrt. instituutioiden määrittäminen rajoitteiksi), mutta toisaalta rajoittamisen lisäksi myös tekevät toiminnan mahdolliseksi. (Kilpinen 2003, 12.)

Käytännössä monet menestyneet taloudet nykymaailmassa ovat markkinatalouksia, ja markkinainstituutiolla todennäköisesti on jonkinlainen yhteys talouskasvuun. Tämä perustuu markkinoiden kykyyn allokoida resursseja kysyntää ja tarjontaa vastaaviksi, mikä lisää taloudellisen toiminnan tehokkuutta. Markkinoita esiintyy kuitenkin kaikkialla maailmassa, runsaassa määrin myös kehitysmaissa. Jos markkinat ovat varakkuuden lähde, mikseivät kaikki markkinat sitten kuitenkaan luo varakkuutta? Olsonin (2000, 173–174) mukaan markkinoiden institutionaalisen epäonnistumisen taustalla on se, että markkinoita on kahdenlaisia: sosiaalisesti järjestäytyneitä (socially contrived) ja itsestään toteutuvia (self-enforcing).

Edellä esitetty näkemys markkinoista instituutiona lähtee siitä, että markkinoiden olemassaolon edellytys on niiden syntymistä edeltävä konsensus, toisin sanoen ne ovat kollektiivisen valinnan tulos. Tämä kumpuaa taustalla vaikuttavista yhteisistä kulttuurisista tekijöistä. Ainoastaan silloin kun yhteiskunta ylläpitää tiettyjä instituutioita, esiintyy markkinoita, joita voidaan kutsua sosiaalisesti järjestäytyneiksi. Tämänkaltaisia institutionaalistuneita markkinoita voidaan pitkällä aikavälillä havaita ainoastaan rikkaissa maissa. (Olson 2000, 174.)

Markkinoita esiintyy kuitenkin myös ilman yhteisiä taustojakin. Historia tuntee lukuisia tapauksia, joissa kauppaa on käyty eri kulttuurien välillä ilman minkäänlaista yhteistä institutionaalista taustaa. Jopa toisiaan vastaan sotaa käyvät osapuolet ovat samanaikaisesti saattaneet harjoittaa myös kaupankäyntiä keskenään. Epävirallisia markkinoita syntyy käytännössä aina, kun työnjaon ja kaupankäynnin hyödyt ylittävät niistä aiheutuvat kustannukset. Tällaisten itsestään toteutuvien, spontaanien markkinoiden ongelma on luottamuksen puute kauppaa käyvien osapuolten välillä. Pitkän aikavälin sopimukset, samoin kuin luotonanto tai -otto, ovat mahdottomia, koska osapuolet eivät voi saada lain tarjoamaa suojaa mahdollisten sopimusrikkomusten varalta. (Olson 2000, 175–176, 180.)

Aivan oma lukunsa ovat sosialistisen suunnitelmatalouden synnyttämät niin kutsutut pidäkkeettömät (irrepressible) markkinat. Suunnitelmataloudessa ei aina onnistuttu allokoimaan resursseja tehokkaasti, vaan tuotantolaitokset saattoivat saada raaka-aineita liian paljon tai liian vähän. Tuotantolaitoksen johtajan ei luonnollisesti kannattanut ilmoittaa viranomaisille saaneensa jotakin liikaa, vaan sen sijaan hänellä oli insentiivi väittää saaneensa resursseja liian vähän. Koska jokainen johtaja toimi tällä tavoin, ei yksikään heistä voinut luottaa siihen, että heidän tuotantolaitoksensa olisi saanut puuttuvaa resurssia viranomaisilta, ainakaan ajoissa. Tämä johti laajamittaiseen epäviralliseen – laittomaan – vaihdantatalouteen, jossa tuotantolaitosten johtajat vaihtoivat keskenään resursseja siten, että jokainen sai tarvitsemansa. Tällainen toiminta oli (ja on jossain määrin edelleen) erittäin yleistä Venäjällä, ja se oli osaltaan mukana synnyttämässä maassa edelleen varsin vahvana toimivaa harmaata taloutta. (Olson 2000, 178–179.)

Edellä on esitetty lyhyt johdanto instituutiotaloustieteen käsitteisiin. On todettu, että instituutiot ovat varsin monenmuotoisia, mikä tekee niistä mielenkiintoisen mutta samalla haastavan tarkastelukohteen. Kuten Rajan (2004, 57) huomauttaa, instituutioiden kehittäminen on ollut sellainen alue, jolla kansainväliset rahoituslaitokset ja poliitikot ovat oppineet kokemuksesta ja käyttäneet maalaisjärkeä suunnitelleessaan käytännönläheisiä menettelytapoja ilman suurempaa apua akateemisilta tutkijoilta. Intuition osuus on siis tavannut olla suuri. Seuraavaksi lähdetään tarkastelemaan instituutioiden merkitystä hieman tarkemmin perehtymällä niiden ja talouskasvun väliseen suhteeseen.

3 Instituutiot ja talouskasvu

Edellisen luvun käsitelmäärityksen jälkeen tässä luvussa paneudutaan varsinaiseen kysymykseen instituutioiden ja talouskasvun välisestä suhteesta. Onko sitä? Millainen suhde se mahdollisesti on ja miten sitä on tutkittu? Mitkä instituutiot ovat talouskasvun kannalta olennaisimpia?

Instituutioiden ja talouskasvun välinen yhteys on ollut kehitystaloustieteen keskustelun keskiössä viime vuosina. Taustalla on kysymys: miksi jotkut taloudet ovat pärjänneet paremmin kuin toiset? Intuitiivisesti kuulostaisi varsin järkevältä, että hyvin toimivat poliittiset ja taloudelliset

instituutiot edesauttaisivat taloudellista kasvua. Empiirinen testaus on kuitenkin ollut haastavaa, ja erityisesti kausaliteetin suuntaa ei suoraviivaisesti ole pystytty osoittamaan. Maat ja niiden instituutiot ovat myös hyvin erilaisia. Lisäksi, kuten aiemmin on todettu, osa instituutioista on epämuodollisia ja tämän vuoksi vaikeasti havaittavia - tämä tekee mallintamisesta ja testauksesta entistä vaikeampaa.

Tässä luvussa pyritään avaamaan instituutioiden ja talouskasvun välisen suhteen problematiikkaa. Tullaan huomaamaan, että yksiselitteisiä vastauksia on vaikea löytää. Myös instituution määritelmällä on merkitystä sen suhteen, mitä instituutioista ja niiden roolista voidaan sanoa. Esimerkiksi kulttuuri tai inhimillinen pääoma erotetaan yleensä käsitteellisesti instituutioista. Silti ne vaikuttavat instituutioihin ja instituutiot vaikuttavat niihin – jos halutaan päästä käsiksi aiemmin mainittuihin tosielämän pelisääntöihin, on kaikki olennaiset tekijät otettava huomioon.

3.1 Kaksi koulukuntaa

Instituutioiden ja talouskasvun välisestä yhteydestä käytävän keskustelun keskiössä on ollut kysymys, aiheuttavatko instituutiot itsessään talouskasvua vai johtaako kasvu ja inhimillisen pääoman kertyminen instituutioiden kehittymiseen. Kumpi on positiivisen kierteen alullepaneva voima, instituutiot vai inhimillinen pääoma? Tässä esitellään kummankin teorian perusajatuksia ja argumentit. Liikkeelle lähdetään instituutioita korostavasta koulukunnasta, jonka juuret ovat Adam Smithin ajatuksissa kuin myös Montesquieussa ja vallan kolmijaossa. Tässä esitetty teoria perustuu Daron Acemoglun ja hänen kollegoidensa työhön.

3.1.1 Instituutiokoulukunta

Pohjimmiltaan hypoteesi ”instituutiot ovat fundamentaalinen syy talouskasvulle tai sen puutteelle” perustuu siihen, että ihmiset itse päättävät, miten yhteiskunta ja toiminta siinä organisoidaan. Kyse on siis kollektiivisesta valinnasta. Se, miten organisointi on tehty,

määrittelee loppujen lopuksi menestyksen tai epäonnistumisen. Eräät tavat järjestää yhteiskunta rohkaisevat innovaatioihin, ottamaan riskejä, säästämään tulevaisuutta varten, etsimään parempia tapoja tehdä asioita, opiskelemaan ja oppimaan, ratkaisemaan yhteistoiminnan ongelmia ja huolehtimaan julkishyödykkeiden tuotannosta. Toiset eivät. (Acemoglu et al 2004, 12).

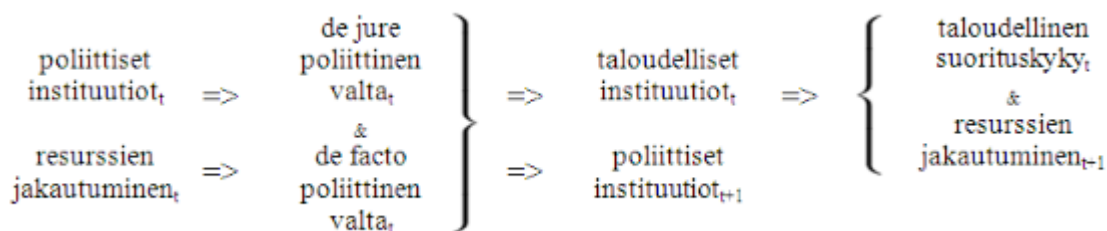
Yksinkertainen dynaaminen malli instituutioiden ja talouskasvun välille perustuu väittämään, jonka mukaan taloudelliset instituutiot vaikuttavat talouskasvuun siksi, että ne muovaavat taloudellisten toimijoiden insentiivejä. Erityisesti ne vaikuttavat niin fyysiseen ja inhimilliseen pääomaan kuin myös teknologiaan tehtäviin investointeihin. Näin ollen ne määrittävät talouden kasvupotentiaalin sekä resurssien allokaation yhteisössä. (Acemoglu et al 2004, 2-3).

Taloudelliset instituutiot ovat Acemoglun et al (2004, 3) mukaan endogeenisiä. Vaikka sellaisilla tekijöillä kuten historialla ja jopa sattumalla on vaikutus taloudellisiin instituutioihin, ensisijaisesti ne ovat kuitenkin yhteisön kollektiivisia valintoja. Taloudelliset instituutiot määrittävät resurssien allokaation yhteisössä, minkä vuoksi kaikki yksilöt ja ryhmät yhteiskunnassa eivät välttämättä preferoi samoja taloudellisia instituutioita. Tämä puolestaan johtaa intressiristiriitoihin. Näiden eturistiriitujen ratkaisuun vaikuttaa se, miten (poliittinen) valta yhteisössä on jakautunut.

Kuten instituutioiden määrittelystäkin muistetaan, taloudellisten instituutioiden tavoin myös poliittiset instituutiot määrittävät toimijoiden rajoitteita sekä kannustimia. Formaaliset poliittiset instituutiot ovat *de jure* -tyyppisen muodollisen poliittisen vallan taustalla. Todellinen poliittinen valta ei kuitenkaan kulje käsi kädessä muodollisen vallan kanssa, ja tällainen *de facto* -tyyppinen tosiasiallinen poliittinen valta on vuorostaan poliittisten instituutioiden taustalla. (Acemoglu & Robinson 2008, 6-7.)

Edellä esitetyn perusteella poliittiset instituutiot ja taloudellisten resurssien allokaatio voidaan nähdä dynaamisen mallin tilamuuttujina. Molemmat tekijät ovat suhteellisen pysyviä ja mahdolliset muutokset ovat yleensä hitaita – paitsi jos järjestelmä kohtaa ulkoisen shokin. Koska sekä taloudelliset että poliittiset instituutiot ovat kollektiivisia valintoja, poliittisen vallan jakautuminen on avaintekijä niiden kehityksessä. Poliittiset instituutiot ovat muodollisen

poliittisen vallan taustalla, ja ne, joilla poliittinen valta on, vaikuttavat myös poliittisten instituutioiden kehitykseen. Vastaaventyyppisesti tosiasiallisen poliittisen vallan omaavalla taholla on lähtökohtaisesti insentiivi jakaa resursseja itseään hyödyttäen, mikä taas edelleen lisää ja vahvistaa samaisen tahon tosiasiallista valtaa. Tämä ajatuskuvio auttaa myös selittämään, miksi reformit ovat vaikeita: vaikka muita tekijöitä kyettäisiinkin muuttamaan, joko poliittinen valta *de jure* tai poliittinen valta *de facto* eivät välttämättä muutu. (Acemoglu & Robinson 2008, 7). Tätä vaikutussuhdekuviota voidaan havainnollistaa seuraavanlaisella kaaviolla (Acemoglu et al 2004, 6.):

Mallinmukaisten vaikutussuhteiden empiirinen testaus on haastavaa: korrelaation löytäminen ei riitä, koska se ei vielä todista kausaalisuhteen olemassaoloa. Ja nimenomaan syy-seuraussuhteita on välttämätöntä löytää, jotta pystyttäisiin vastaamaan tärkeimpään kysymykseen: miksi eroja on. Acemoglun ja Robinsonin (2008, 3) näkemyksen mukaan instituutiotutkimuksessa edistyminen edellyttäisi instituutioiden eksogeenisten erojen syyn selvittämistä. Tällöin voitaisiin approksimoida tilanne, jossa muuten identtiset yhteisöt päätyisivät valitsemaan erilaiset instituutiot.

Edellä esitetty malli on yksinkertaistettu, mutta kuitenkin kohtuullisen hyvä lähtökohta vaikutussuhteiden tarkastelulle. Acemoglu et al toteavat itsekin (2004, 82), että tarvitaan lisää tutkimusta siitä, miten dynamiikka toimii käytännössä. Mallin merkittävin oivallus onkin ehkä erottelu *de jure* ja *de facto* -tyyppisen vallan välillä. Toisaalta malli on varsin yleisluontoinen ja intuitiivinen. Siksi ei lieneäkään yllätys, että instituutioita talouskasvun luojina korostava malli on saanut myös kritiikkiä.

Instituutioiden talouskasvuvaikutuksen empiirisestä tutkimuksesta esitetään usein kirjallisuudessa esimerkkinä Acemoglun, Johnsonin ja Robinsonin artikkeli *The Colonial Origins of Comparative Development: an Empirical Estimation* vuodelta 2001. Kyseisessä artikkelissa kirjoittajat esittävät teorian, jossa tarkastellaan Euroopan entisiä siirtomaita, niiden taloudellista suorituskykyä ja instituutioiden roolia valtioiden välisissä eroissa.

Artikkelin perusajatus pohjautuu oletukseen siitä, että siirtomaiden olosuhteet (lähinnä sairaudet kuten malaria ja keltatauti) ja ennen kaikkea niistä johtuva eurooppalaisten siirtolaisten kuolleisuus vaikuttivat aikanaan siihen, millaista siirtomaapolitiikkaa eurooppalaiset kyseisessä paikassa harjoittivat. Sellaisissa paikoissa, joissa tauteihin kuoli paljon siirtolaisia, politiikka perustui hyväksikäyttöön. Tällaisiin paikkoihin ei asetettu asumaan, vaan tavoite oli ainoastaan hyödyntää paikoista löytyviä luonnonvaroja (esim. Belgian Kongo). Sen sijaan paikkoihin, joissa kuolleisuus oli matalampi, eurooppalaiset asettuivat asumaan ja loivat niihin samankaltaiset mm. yksityistä omistusta tukevat ja yksinvaltiutta rajoittavat instituutiot kuin Euroopassa tuohon aikaan oli (esim. USA, Uusi-Seelanti, Kanada, Australia). Nämä tuohon aikaan luodut erot vaikuttavat Acemoglun et al (2001, 1370) esittämän teorian mukaan yhä vielä tänä päivänäkin, koska aikanaan perustetut instituutiot ovat vaikuttaneet siihen, millaisiksi instituutiot ovat tänä päivänä kehittyneet.

Tutkimuksessa käytetty data pohjautuu ensinnäkin kuolleisuuslukuihin siirtomaista 1600–1800-luvuilta perustuen historioitsija Philip Curtinin työhön. Instituutioiden suhteen tutkimuksen fokus on kahdessa tekijässä: omistusoikeuden suojassa sekä vallan rajoitteissa. Instituutioita kuvaavaksi proxy-muuttujaksi on valittu ”protection against risk of expropriation” -indeksi Political Risk Servicesin tuottamasta datasta. Kyseinen muuttuja mittaa erilaisista valtiotyypeistä ja politiikoista johtuvia eroja instituutioissa, asteikolla 0-10 vuosittain ja maittain, arvo on sitä pienempi, mitä heikommin oikeudet on turvattu. Kyseinen muuttuja on valittu ensisijaiseksi instituutioiden kuvaajaksi, koska se kytkeytyy muihin instituutioihin kuten itsenäiseen oikeuslaitokseen, omistusoikeuden suojaan, kansalaisoikeuksiin ja -vapauksiin. Mukana on myös vaihtoehtoisia instituutioita kuvaavia muuttujia aiemminkin mainitusta Polity data setistä, versiosta III. Näillä muuttujilla pyritään selittämään taloudellista menestystä, jonka mittarina on käytetty tulotasoa henkeä kohti. (Acemoglu et al 2001, 1370–71, 1377,-78.)

Testattava väite kuuluu: ne entiset siirtomaat, joissa eurooppalaisia kohtasi korkea kuolleisuus, ovat tänään köyhempiä (ts. talouskasvu on ollut vähäisempää) kuin ne maat, joissa kuolleisuus oli alhaisempi. Teorian mukaan tämä ero johtuu osittain uudisasukkaiden kuolleisuudesta siirtomaa-aikana. Lisäksi kuolleisuuden vaikutus nykypäivän talouskasvuun välittyy nimenomaan eurooppalaisten mukanaan tuomien instituutioiden kautta. Teoriaa testataan kaksivaiheisella pienimmän neliösumman menetelmällä (2SLS-menetelmä): tämänhetkistä talouskasvua selitetään tämänhetkisillä instituutioilla ja estimointia tarkennetaan instrumenttimuuttujan avulla. Instrumenttimuuttujana on uudisasukkaiden kuolleisuusaste. (mts. 1370.)

Aluksi on estimoitu kuitenkin perinteisellä pienimmän neliösumman menetelmällä seuraava yhtälö:

$$\log y_i = \mu + \alpha R_i + X_i' \gamma + \varepsilon_i \quad (2),$$

jossa y_i viittaa tulotasoon henkeä kohti, R_i on instituutioproxy, X_i vektori muista korreloivista tekijöistä ja ε_i virhetermi. Estimointi osoittaa vahvaa korrelaatiota instituutioiden ja taloudellisen suorituskyvyn välillä, alfa saa arvon 0,54. Tätä ei kuitenkaan voida vielä tulkita todisteeksi kausaliteetin olemassaolosta. Ensinnäkin kausaliteetti voi olla käänteinen: talouskasvu johtaisikin instituutioiden paranemiseen eikä päinvastoin. Lisäksi selitettävään muuttujaan vaikuttaa todennäköisesti useita estimoinnista poisjätettyjä tekijöitä, jotka korreloivat instituutioiden kanssa. Instituutiomuuttujat ovat myös keinotekoisia ja niihin sisältyy erilaisia ongelmia, jotka saattavat aiheuttaa vääristymiä estimointituloksiin. (Acemoglu et al 2001, 1372, 1378–79.)

Edellisen estimoinnin tuloksien tarkentamiseksi on jatkettu testausta 2SLS-estimoinnilla, jossa instrumenttimuuttujana on eurooppalaisten kuolleisuutta kuvaava M_i . Muuttuja on pätevä instrumentti vain, jos ns. exclusion restriction on voimassa. Tämä edellyttää sitä, että M_i ei vaikuta yhtälössä (2) eli sillä ei ole itsenäistä vaikutusta selitettävään muuttujaan. Kaksivaiheisessa menetelmässä estimoidaan aluksi OLS-regressio, jossa muuttujaa R_i selitetään instrumenttimuuttujalla, yhtälön 3 mukaisesti:

$$R_i = \zeta + \beta \log M_i + X_i \delta + \nu_i \quad (3).$$

Seuraavassa vaiheessa estimoidaan uudelleen yhtälö (2) hieman muokattuna: alkuperäisen R_i :n sijaan käytetään yhtälön (3) estimoinnista saatua tulosta. Tämä kaksivaiheinen estimointi antaa alfalle merkitsevän tuloksen 0,94, (ensimmäisellä kerralla tulos oli 0,54). Arvo on siis suurempi, kuin alun perin yhtälöstä (2) saatiin. Tämä viittaa siihen, että mittavirhe instituutiomuuttujassa on merkitsevempi kuin mahdollinen käänteinen kausaalisuus tai mahdollisten muiden merkitsevien muuttujien puuttumisen aiheuttama harhaisuus. Acemoglu et al tarjoavat tälle selitykseksi sitä, että todellisuudessa instituutiot ovat erittäin kompleksisia, minkä vuoksi hyvän proxyn löytäminen on haastavaa. (mts, 1385.)

Vaikka tulos ei olekaan ongelmaton, se viittaa kuitenkin siihen, että instituutioilla olisi vahva vaikutus talouskasvuun. Lisäksi työssä on laajasti testattu ja perusteltu sitä, että uudisasukkaiden kuolleisuus todella olisi pätevä instrumentti. Samoin on testattu kilpailevia teorioita muun muassa kulttuurin, uskonnon, ilmaston sekä muiden vastaaventyyppisten tekijöiden vaikutuksesta talouskasvuun lisäämällä estimointiin erilaisia dummy-muuttujia. Näiden vaikutus todettiin kuitenkin hyvin marginaaliseksi. (Acemoglu et al 2001, 1388–1393.)

3.1.2 Inhimillinen pääoma

Inhimillisen pääoman roolia korostavan koulukunnan pohjautuu amerikkalaisen sosiologin Seymour Lipsetin ajatuksiin. Hän uskoo, että koulutetut ihmiset todennäköisemmin ratkaisevat erimielisyydet neuvottelemalla ja äänestämällä kuin väkivalloin. Koulutuksen myötä ihmiset voivat myös paremmin ymmärtää hallinnon instituutioita, ja koulutus lisää tietoisuutta mahdollisesta vallan väärinkäytöstä. Lipsetin ja hänen seuraajiensa näkemyksen mukaan valtioilla on ”eri määrät” inhimillistä ja sosiaalista pääomaa, jotka puolestaan määrittävät sen, millaiset instituutiot valtiossa on. Inhimillisen ja sosiaalisen pääoman kasvattaminen ei kuitenkaan edellytä demokratiaa tai muita vastaavia poliittisia instituutioita, vaan päinvastoin vaikutussuunta menee nimenomaan niin, että talouden kasvu johtaa parempiin instituutioihin. (Glaeser et al 2004, 3.)

Glaeserin et al (2004, 8-13) esittämä kritiikki perustuu siihen, että instituutiokoulukunta käyttää kyseenalaisia poliittisten instituutioiden mittareita empiirisessä tutkimuksessa. Instituutioihin liittyvien kausaalisuussuhteiden empiirinen testaaminen on ongelmallista. Kiistattomasti hyväksyttävistä instrumenttimuuttujista ei toistaiseksi ole kyetty löytämään. Inhimillistä pääomaa korostava koulukunta pitää tätä merkinä siitä, että yleisesti käytettyjä instituutioiden mittareita ei voida käyttää osoittamaan kausaalisuussuhteita. Lisäksi, kuten myös aiemmin esitetty, yleisesti käytettyjä mittareita kritisoidaan siitä, että ne eivät kuvasta pysyviä rajoitteita. Tarkastellaan seuraavaksi, millaisiin tuloksiin tämä koulukunta on estimoinneissaan päätenyt.

Artikkelissa tarkastellaan instituutioita ja koulutusta talouskasvun selittäjinä perinteisen OLS-regression avulla. Aluksi on estimoitu yhtälö, jossa selitettävänä muuttujana on logaritmoitu BKT henkeä kohden vuosina 1960–2000. Instituutioita mittaavat muuttujat jaetaan artikkelissa kahteen luokkaan: instituutioiden laatua kuvaaviin sekä perustuslakia mittaaviin. Laatua kuvaavia muuttujia ovat seitsenportainen vallanpitäjien toimivallan rajoitteita kuvaava muuttuja vuosilta 1960–2000, kymmenportainen yksityisen omaisuuden kansallistamisen riskiä arvioiva muuttuja (1982–1997), hallinnon tehokkuutta kuvaava indeksi (1998–2000) sekä autokraattisuuden astetta mittaava kolmiportainen muuttuja (1960–2000). Perustuslakia indikoivia instituutiomuuttujia taas ovat oikeuslaitoksen itsenäisyyttä arvioiva muuttuja (arvo vuodelta 1995), perustuslain toteutumisen ja pysyvyyden astetta approksimoiva muuttuja (1995), suuria puolueita suosivasta vaalitivasta kertova muuttuja (1975–2000) sekä suhteellista edustusta mittaava muuttuja (1975–2000). Nämä instituutioita kuvaavat muuttujat on mitattu periodin keskiarvona. Mukana on myös alkuketken eli vuoden 1960 tulotaso ja koulutustaso (yli 25-vuotiaiden kansalaisten koulunkäyntivuosien määrällä mitattuna) sekä ilmastomuuttuja (kunkin maan väestön osuus tietyllä lämpövyöhykkeellä vuonna 1995). Kyseinen muuttuja on mukana, koska suotuisat olosuhteet vaikuttavat tilastojen perusteella positiivisesti myös talouskasvuun. (Glaeser et al 2004, 13–14.)

Tuloksena saatiin vahva korrelaatio talouskasvun ja alkuketken koulutustason välille ja toisaalta myös kasvun ja instituutioiden laadun välille. Sen sijaan talouskasvun ja perustuslaillisten instituutiomittareiden väliltä korrelaatiota ei tutkimuksessa löydetty. Lisäksi on syytä huomata, että edelliset tulokset on saatu, kun instituutioteijät on mitattu periodin keskiarvona.

Tutkimuksessa estimoitiin myös yhtälö, jossa keskiarvojen sijaan käytettiin periodin alkuhetken arvoja. Tällöin myös valtaapitäville asetettujen rajoitteiden selitysvoima häviää. Tähän saattaa olla syynä se, että instituutiot muuttuisivatkin paremmiksi talouskasvun myötä eli kausaliiteetti olisi käänteinen: talouskasvu johtaa rajoittaviin instituutioihin eikä päinvastoin. Sen sijaan inhimillistä pääomaa kuvaavan koulutusmuuttujan (alkuhetken koulutustaso) selitysvoima pysyy vahvana koko ajan, myös pitkällä aikavälillä tarkasteltuna. (mts, 14–15.)

Glaeser et al pitävät tuloksia todistuksena siitä, että instituutiot eivät voi olla talouskasvun perimmäinen aiheuttaja. Toisaalta on syytä pitää mielessä, että heidän instituutiomääritelmänsä on kovin rajallinen, eivätkä he tunnusta suurinta osaa instituutioiden kvantifiointiyrityksistä lainkaan päteviksi. Tätä perustellaan sillä, että valtaapitäville asetetut rajoitteet on tutkimuksessa mukana olleista ainoa sellainen instituutio, jonka ei ole mahdollista olla seurausta yksinvaltiaan päätöksestä. Tällöin se olisi myös ainoa objektiivinen instituutiomittari, ja jos se ei aikaansaa talouskasvua niin instituutiot eivät olisi kykeneviä selittämään talouskasvua. (Glaeser et al 2004, 15–17.) Kuitenkin kuten luvusta kaksi muistetaan, instituutioiden ymmärtäminen pelkästään rajoitteiksi on riittämätöntä. Osa Glaeserin et al kritiikistä perustuu hyvin rajattuun instituutiomääritelmään, joka tuo esiin vain yhden puolen instituutioiden moninaisesta luonteesta.

Instituutioiden mittaamismenetelmien ja mitattavuuden lisäksi toinen oleellinen kritiikki liittyy siis siihen, että joissain tapauksissa diktaattori voi olla hyvätahtoinen. Toisin sanoen taloudellinen kasvu on mahdollista myös itsevaltiudessa, minkä perusteella instituutiot eivät olisi talouskasvun välttämättömiä edellytyksiä. (mts, 17). Se, että taloudellista kasvua voi olla ilman demokratian instituutiota, ei kuitenkaan todista, että demokratia ei auttaisi talouskasvua. Hyvätahtoinen diktaattori voi todellakin saada aikaan positiivisia tuloksia ja talouskasvua, ja tällaisen hallinnon avulla voidaan päästä jopa demokratiaa parempaan lopputulemaan. Tämä teoria on esitetty jo muun muassa Platonin valtio-opissa.

Jos autokratiolla on siis mahdollista päästä jopa demokratiaa parempaan lopputulemaan, miksi usein on tapana preferoida silti demokratiaa? Eräs vastaus liittyy itsevaltiuteen kytkeytyvään epävarmuuteen. Ongelmana on siis johtajalta edellytettävä hyväntahtoisuus, jonka aikaansaaminen ja takaaminen on mahdotonta. Vaikka itsevaltiaan valta olisi keskimääräistä

paremmin turvattu (ei stabiilisuusongelmia) ja vaikka tämä kykenisi poikkeuksellisen hyvin pitkän aikavälin suunnitteluun, on kansalaisten kannalta olemassa aina kuitenkin riski, että vallanpitäjä yksinkertaisesti syystä tai toisesta päättää takavarikoida pääomat tms. Toisin sanoen ne, joilla on poliittinen valta, eivät pysty täydellisen uskottavasti pitkällä aikavälillä sitoutumaan olemaan käyttämättä sitä omaksi edukseen. Tämä riski vähentää säästämistä ja investointeja. Vaikka rationaalisesti toimivalla itsevaltiaalla on taloudellinen insentiivi kannustaa kansalaisia investointeihin ja kaupankäyntiin, ei hänen lupauksensa turvallisesta toimintaympäristöstä yksin ole riittävä edellä mainitun riskin poistamiseen. Puolueeton valvonta on tärkeää sopimusten uskottavuuden kannalta, mutta itsevaltiaan lupauksen täytäntöönpanoa ei valvo mikään itsenäinen taho, kuten oikeuslaitos. (Olson 2000, 26–27; Acemoglu et al 2004, 38.)

Artikkelissa ei kuitenkaan täydellisesti kielletä instituutioiden ja talouskasvun välisen yhteyden mahdollisuutta. Sen sijaan Glaeser et al (2004, 26–27) toteavat, että nykyisissä mittausmenetelmissä on käsitteellisiä virheitä ja vetävät siitä johtopäätöksen että abstraktien instituutioiden sijaan pitäisi keskittyä enemmän vertaamaan todellisia lakeja ja sääntöjä, jotta voitaisiin arvioida, mikä toimii. Todelliset lait ja julkilausutut säännöt ovat kuitenkin riittämätön tutkimuksen kohde, jos kiinnostuksen kohteena on tosielämä, koska lain olemassaolo ei vielä kerro mitään sen paremmin sen soveltamisesta kuin sen noudattamisesta. Erityisesti tämä koskee korruption riivaamia maita: muun muassa Amundsenin (1999, 4) mukaan pelkkä muodollisten lakien ja sääntöjen tutkimus on riittämätöntä arvioitaessa poliittisen korruption laajuutta. Tarkastelu tulisikin tehdä laajemmin ottaen huomioon myös moraaliset ja eettiset näkökulmat ja ennen kaikkea erottaa toisistaan lainmukaisuus (noudatetaanko olemassa olevia lakeja) ja legitimitetti (onko järjestelmä oikeudenmukainen ja hyväksytty kansalaisten silmissä).

Artikkelissa tarkastellaan kysymystä talouskasvun perimmäisestä aiheuttajasta myös köyhiä maita tarkastelevan tutkimuksen kautta. Data on vuodelta 1960. Maat on tarkastelua varten jaettu ryhmiin toisaalta koulutustason ja toisaalta poliittisten instituutioiden tason mukaan. Koulutustason mukaisia ryhmiä on kolme: alhaisen inhimillisen pääoman maat, joissa koulunkäyntiaika on alle mediaanin (2,68 vuotta), keskiverron inhimillisen pääoman maat, joissa koulunkäyntiaika on 2,68 ja 5,01 vuoden välillä, sekä korkean inhimillisen pääoman maat, joissa koulua käydään keskimäärin yli viisi vuotta. Instituutioiden mukainen jaottelu on tehty neljään

ryhmän Polity IV:n demokraattisuusmuuttujan perusteella. Vertaamalla näitä ryhmiä keskenään voitiin huomata, että lähes kaikki pitkän koulunkäyntiajan maat ovat vakaita demokratioita ja lähes kaikki vakaat demokratiat kuuluvat pitkän koulunkäyntiajan maihin. Samoin heikoimman koulutustason maat ovat usein pitkään vallassa olleiden diktaattoreiden hallitsemia. Lisäksi artikkelissa on verrattu eri ryhmien talouskasvun nopeutta. Huomattiin, että 1960–2000 korkean inhimillisen pääoman maiksi luokiteltujen valtioiden talous kasvoi lähes kaksi kertaa nopeammin kuin alhaisen inhimillisen pääoman maissa. (Glaeser et al 2004, 17–19.)

Edellisen perusteella artikkelissa ehdotetaan, että köyhien maiden tulisikin vallanpitäjiä rajoittavien instituutioiden perustamisen sijaan keskittyä aluksi ennemmin inhimillisen pääoman kasvattamiseen (mts, 20). Ajatusta kuitenkin tuskin voidaan yleistää sellaisenaan koskemaan kaikkia kehittyviä valtioita. Lisäksi on syytä huomioida laatu- ja määrän välinen jännite. Inhimilliseen pääomaan liittyy samantyyppinen mittaongelma kuin instituutioihinkin. Koulutuksen määrää mittaava muuttuja ei kerro vielä mitään koulutuksen laadusta. (esim. Gylfason 2007, 5.)

Sekä instituutioita korostava että inhimillistä pääomaa painottava koulukunta tarjoavat perusteltuja näkemyksiä instituutioiden ja talouskasvun väliseen suhteeseen. Ongelma on kuitenkin tutkimuskohteen olemuksessa. Kokonaisuuden hahmottamiseen ja dynaamiseen mallintamiseen tarvitaan taloustieteen osaamisen lisäksi kohtuullisen syvällistä sosiologian, historian ja psykologian ymmärrystä. Matemaattiseen eksaktiuteen pääseminen on hankalaa. Vika ei silti ole itse instituutioissa, vaan ongelmana ovat instituutioiden mittaamiseen liittyvät käsitteelliset haasteet sekä ekonometrian tekniset rajoitteet: data ei anna yksiselitteisiä vastauksia (Glaeser et al 2004, 26). Myös Acemoglu et al (2004, 80) ovat samaa mieltä todeten, että tämänhetkisen tietomme rajallisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen ei mitenkään vähennä aiheen tärkeyttä ja sen roolia poliittisen taloustieteen ”Graalin maljana”.

Yhteenvedon voivana todeta, että sen paremmin instituutioiden kuin inhimillisen pääoman perimmäistä roolia talouskasvun generaattoreina ei ole pystytty aukottomasti osoittamaan. Silti kummallakin on sekä intuitiivisesti että empiirisesti positiivinen yhteys talouskasvuun. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa instituutioiden kahdensuuntaisuus. Inhimillinen pääoma kehittyy välttämättä instituutioiden ”varjossa” tai ”alaisuudessa” (vrt. esim. Algieri 2006), mutta

inhimillisellä pääomalla on yhtä lailla mahdollisuus muovata ja muuttaa instituutioita. On siis vaikea uskoa, että yhdensuuntainen kausaliteetti olisi mahdollista löytää. Todellisuudessa myös kehittyvä maa varmasti hyötyy sekä inhimillisen pääoman kasvattamisesta kuin taloudellisten ja poliittisten instituutioiden tervehdyttämisestä. Myös Gylfason (2007, 6) huomauttaa inhimillisen ja sosiaalisen pääoman läheisestä suhteesta: koulutus voi lisätä ihmisten ymmärrystä ja tietoisuutta muun muassa epäoikeudenmukaisesta tulonjaosta ja täten koulutus lisäisi sekä sosiaalisen että inhimillisen pääoman tasoa yhteisössä. Samoin epäoikeudenmukaisuuksien tiedostaminen voi johtaa vaatimuksiin laadukkaammasta ja tasapuolisemmasta koulutuksesta, mikä puolestaan edesauttaa talouskasvua.

Avainkysymys on siis edelleenkin, missä ja miten *tosielämän* pelisäännöt – rajoitteet ja kannustimet – muovautuvat. Lieneekin niin, että instituutiot, inhimillinen pääoma ja sosiaalinen pääoma ynnä muut vastaavat tekijät nivoutuvat kaikki toisiinsa. On tullut jo todetuksi että instituutiot ja inhimillinen pääoma näyttäisivät tarvitsevan toisiaan, todennäköisesti samantyyppistä kahdensuuntaisuutta löytyy muidenkin tekijöiden väliltä. Juuri tämän vuoksi instituutioiden ymmärtäminen enemmän sosiaalisina konstruktioina kuin pelkinä normatiivisina rajoitteina on hedelmällisempää.

3.2 Omistusoikeudesta talouskasvun tekijänä

Sekä instituutioita että inhimillistä pääomaa painottavat koulukunnat ovat yhtä mieltä yhdestä asiasta: molemmat painottavat omistusoikeuden turvaa tukemaan investointeja sekä fyysiseen että inhimilliseen pääomaan ja näkevät tämän turvan yhteiskuntapoliittisena valintana (Glaeser et al 2004, 3). Tässä luvussa tarkastellaankin omistusoikeuden ja sopimusten suojan instituutioita, ja erityisesti niiden roolia talouskasvun tekijänä.

Palataan markkinoihin instituutiona. Mitä ovat ne hyödyt, joita sosiaalisesti järjestäytyneet markkinat – markkinat instituutiona – tarjoavat? Toimivat pääomamarkkinat voidaan nähdä taloudellisesti tehokkaan toiminnan edellytyksenä. Niiden avulla pääoma kyetään allokoimaan siten, että siitä irti saatava hyöty on optimaalinen. Toimivilla pääomamarkkinoilla kohtaavat

toisaalta yrittäjät, joilla on kykyä ja tahtoa tuottaa hyödykettä, mutta ei välttämättä riittävää pääomaa, ja toisaalta sijoittajat, joilta ehkä puuttuvat ne taidot, joita yrittäjällä on, mutta joilla on varallisuutta rahoittaa hyödykkeen tuotanto. Ilman toimivia pääomamarkkinoita tuottavaa toimintaa olisi vähemmän. (Olson 2000, 184–185.)

Toimivat pääomamarkkinat taas edellyttävät tiettyjä instituutioita. Yrittäjien ja sijoittajien on voitava luottaa siihen, että kumpikin pitää kiinni sitoumuksestaan. Tätä varten tarvitaan lainsäädäntöä, sen toimeenpanoa ja poliittista järjestystä, jotka pakkovallan avulla kykenevät jatkuvasti ja pitkällä aikavälillä valvomaan sopimusten täytäntöönpanoa, suojaamaan yksityistä omistusoikeutta jne. Ilman tällaista institutionaalista taustaa yhteiskunta ei kykene saavuttamaan kaikkia markkinatalouden hyötyjä, vaan ainoastaan itsestään toteutuvat markkinat ovat mahdollisia. Erityisesti yksityisen omistusoikeuden laajamittainen ja pitävä suoja on edellytys toimiville, varakkuutta lisääville markkinoille. (Olson 2000, 184–187.) Omistusoikeuden suoja vaikuttaa markkinoiden rakenteeseen. Suojattu omistus ja tasaveroiset mahdollisuudet toimia markkinoilla luovat kannustimen parantaa markkinoita – vaikka täydellisiä markkinoita tuskin saavutetaankaan. Erilaiset markkinat voidaankin nähdä eritasoisen omistusoikeuden suojan ja poliittisten instituutioiden tuloksina. (Acemoglu et al 2004, 13).

Bernard Black (2001) on tutkinut toimivien pääomamarkkinoiden institutionaalisia taustaedellytyksiä. Hän on listannut kuusi markkinoita tukevaa tarpeellista instituutiotyyppiä: tehokas oikeuslaitos, taloudellisen informaation saatavuus, hyvämaineiset rahoituslaitokset, yritysten ja sisäpiiriläisten luotettavuus, markkinoiden läpinäkyvyys ja kulttuuri ynnä muut epämuodolliset instituutiot. Hankalammaksi kysymys muuttuu, kun ryhdytään asettamaan näitä tärkeysjärjestykseen: mitkä ovat ne olennaisimmat instituutiot, joihin panostaminen laukaisisi positiivisen kasvun kierteen? Kysymys on vaikea instituutioiden keskinäisten monensuuntaisten vaikutussuhteiden vuoksi. Instituutiot ovat joissain suhteissa toistensa komplementteja, toisinaan taas toistensa substituutteja, minkä vuoksi yksinkertaista vastausta ei ole. Kunkin instituution tärkeyttä tulee arvioida sekä itsenäisenä että osana koko systeemiä. (Black 2001, 803.)

Osa instituutioista on olemassa ennen markkinoiden kehitystä, toiset taas kehittyvät vasta markkinoiden kehityksen mukana. Onkin tärkeää tunnistaa, mitkä instituutiot ovat “markkinoita

edeltäviä”; niitä ovat todennäköisesti ainakin rehelliset oikeuslaitokset, valvontaviranomaiset ja syyttäjät – nämä ovat oleellisia huolimatta siitä, millaisen muodon pääomamarkkinat maassa saavat. Hallinnon rehellisyys on puolestaan tärkeää muutenkin kuin vain pääomamarkkinoiden kehityksen vuoksi. Erityisesti kehittyvät maat tarvitsisivat ensisijaisesti vilpittömiä tuomareita ja toimivaa valvontaa ja edes alkeellisen rehellisyyden kulttuurin ennen kuin on syytä ryhtyä huolehtimaan spesifimmeistä instituutioista. (Black 2001, 848–849.) Rehellisyys ja läpinäkyvyys ovat epäilemättä tavoittelemisen arvoisia asioita, mutta miten ne saavutetaan? Taloudellinen toiminta perustuu kannustimiin. Millaiset insentiivit kannustavat rehellisyyteen?

Kuten Olsson (2000, 41) huomauttaa, pitävän, uskottavan ja muodollisen omistusoikeuden ja sopimusten suojan puuttuminen ei suinkaan tarkoita sitä, ettei yhteisössä tapahtuisi kauppaa. Kyse on silloin itsestään toteutuvista markkinoista, joilla epämuodolliset substitootit toimivat muodollisten instituutioiden sijaan. Pienet yritykset tekevät sopimuksia keskenään ja saavat rahoitusta suhteidensa kautta. Luottamus ei perustu lakiin ja sen noudattamiseen vaan henkilökohtaisiin suhteisiin. Pienyrityksillä tulorahoitus ja tavaraluotot toimivat korvaavina rahoituksen lähteinä. (McMillan & Woodruff 2002, 154.)

Myös suuret yritykset voivat menestyä muodollisen sopimussuojan takaavien instituutioiden puuttuessa, yleensä henkilökohtaisten suhteiden avulla hyötyen poliitikkojen palveluksista. Selkeimmin instituutioiden puutteesta kärsivätkin kasvuyritykset, joilla tulorahoitus ei enää riitä kattamaan kasvuun tarvittavia investointeja ja laajentunut liiketoiminta ei pyöri enää pelkästään henkilökohtaisten suhteiden varassa. Kun katsotaan yritysten kokojakaamaa tyypillisessä kehittyvässä maassa, huomataan, että työllistäjät ovat suurimmaksi osaksi hyvin pieniä tai vastaavasti suuria yrityksiä, mutta keskiuuret puuttuvat lähes kokonaan. Tämä keskikokoisten yritysten vähyys voidaan nähdä oireena ja indikaattorina heikosta lainsäädännöstä ja puutteellisista valvontainstituutioista. (McMillan 2008, 3.)

Omistusoikeuden ja sopimusten suojaaminen tukee yritystoimintaa ja on siis kiistämättä yksi toimivan markkinatalouden ja taloudellisen kasvun lähde. Jotta uskottava suoja on mahdollinen, tarvitaan pysyvä ja riippumaton oikeuslaitos, joka jo määritelmällisesti ei ole mahdollinen itsevaltiudessa. On kuitenkin syytä muistaa, että myöskään demokratia ja vapaat vaalit *sinällään*

eivät tuo tällaista suojaa. Demokratiaan liittyvät yksilön oikeudet eivät ole turvattuja, jos demokratia itsessään on heikko. Mitään itsestään selvää linkkiä demokratian ja yksilön oikeuksien välillä ei ole, sen paremmin kuin demokratian ja omistusoikeuden turvan tai sopimusten suojan välillä. (Olson 2000, 41–43.) Kyseessä ei siis ole mikään patenttiratkaisu; monissa oligarkkisissa yhteiskunnissa, joissa poliittinen valta on taloudellisen eliitin hallussa, omistusoikeuden suoja on vahva – näille oligarkeille (Acemoglu 2008, 2). Tämä liittyy aiemmin esitettyyn muodollisen ja tosiasiallisen väliseen erotteluun. Demokratia *de jure* ei yksinään riitä, pelkkä lain kirjain ei riitä. Esimerkiksi Venäjällä on suhteellisen hyvä lainsäädäntö teoriassa, mutta käytännössä sijoittajan suoja on olematon (Black 2001, 783).

Sen sijaan Olsonin (2000, 41–43) mukaan kestävän/pitkäaikaisen demokratian ja omistus/sopimusoikeuden välillä on merkittävä ja olennainen yhteys. Kestävä demokratia edellyttää paitsi tiettyjä lakeja, myös niiden valvontaa, toimeenpanoa ja sananvapautta myös oppositiolle. Kyse on siis pohjimmiltaan talouden ja ihmisten vapaudesta. Kuten edellisestä luvusta muistetaan, juuri tämän vuoksi Glaeser et al korostivat vallanpitäjille asetettuja rajoitteita tärkeänä instituutiona, niitä kun ei diktatuurissa määritelmällisesti voi olla. Glaeser et al keskittyivät kuitenkin muodollisiin vallan rajoitteisiin. Pelkästään muodollisten vallan rajoitteiden mittaaminen ei kuitenkaan riitä, vaan pitäisi löytää keinot, joilla sekä rajoittaa *de facto* -valtaa että myös mitata tätä rajoitetta.

Acemoglu (2008, 35) esittää kysymyksen, kenen omistusoikeutta pitäisi suojata ja ennen kaikkea miten? Hän on selvittänyt tätä mallilla, jossa tämänhetkisten tuottajien omistuksen suojaamisen hinta on heikommalla taloudellisilla mahdollisuuksilla tulevaisuuden potentiaalisille tuottajille. Tämä perustellaan sillä, että tämänhetkisten tuottajien omistuksen tehokas suoja edellyttää heillä olevan poliittista valtaa, jota he voivat käyttää paitsi omistuksensa suojaamiseen, myös estämään muiden pääsyä markkinoille.

Kyse on siis käytännössä oligarkian mallintamisesta. Mallissa sitä verrataan demokratiaan, jossa on päinvastoin suhteessa suuremmat verot tämänhetkisille tuottajille, mutta markkinoille pääsy on vastaavasti helpompaa. Oligarkkisessa yhteisössä tehokkuus on alussa suurempi, koska yrittäjiksi valikoituvat sellaiset henkilöt, joilla on suhteellinen etu ja koska oligarkiassa vältetään

tulojen uudelleenjakoon liittyvän verotuksen aiheuttamat vääristymät ja tehokkuustappiot. Kuitenkin ajan kuluessa suhteellisen edun siirtyessä uusille agenteille resurssien allokatio oligarkiassa muuttuu tehottomammaksi. Sen sijaan demokratiassa vääristymiä aiheuttava verotus ei (lähtökohtaisesti) pahene ajan myötä. Oligarkian katsotaankin mallissa voivan muuttua demokratiaksi ajan myötä oligarkian aiheuttamien tehokkuustappioiden vuoksi. (Acemoglu 2008, 35-36.)

Acemoglun (2008) malli tarjoaisi mahdollisen selityksen sille, miksi oligarkiaan taipuvaset yhteiskunnat ovat saavuttaneet suhteellisen hyviä talouskasvulukuja sekä historiallisesti että sotien jälkeisenä aikana. Se selittäisi myös sen, miksi oligarkiat myös usein päätyvät merkittäviin matalasuhdanteisiin ja miksi kasvun uudelleen käynnistäminen on ollut niille hankalaa. Lisäksi mallin mukaan oligarkkiset yhteisöt eivät välttämättä käytä hyödykseen uusia kasvumahdollisuuksia – tilanteeseen tyytyväiset oligarkit eivät näe tarvetta investointeihin, jotka olisivat välttämättömiä pitkän aikavälin kehitykselle.

Acemoglu (2008, 36) huomauttaa, että mallin soveltaminen käytäntöön vaatisi tarkempia empiirisiä tutkimuksia, joissa vertailtaisiin oligarkkisia ja demokraattisia yhteisöjä. Tulisi tunnistaa, mistä markkinahäiriöt toisaalta demokratioissa, toisaalta oligarkioissa johtuvat. Lisäksi tulisi selvittää, onko systemaattisia eroja siinä, miten demokratiat ja oligarkiat ovat ajan kuluessa kehittyneet. Erilaisten yhteiskuntien kehityspolkujen selvittäminen ja vertailu olisikin olennaista instituutiotutkimuksen syventämiseksi. Tähän mennessä on pystytty osoittamaan ainoastaan se, että instituutioilla on merkitystä. Rodrik (2006, 24) muistuttaa, että universaalien ratkaisujen esittäminen instituutio-ongelmiin on vaarallista. Mikä toimii yhdessä yhteisössä, ei välttämättä toimi toisessa. Mikään yksittäinen instituutio ei myöskään voi olla ratkaisu, koska kyse on toisiinsa vaikuttavien tekijöiden kokonaisuudesta.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että instituutioilla näyttäisi olevan jonkinmoinen yhteys talouskasvuun, vaikka empiirisesti ei ole kyetty pitävästi osoittamaan, että instituutiot olisivat talouskasvun perimmäinen aiheuttaja. Edelleen mielenkiintoisin kysymys kuuluu kuitenkin: jos tietynlaisilla instituutioilla on positiivinen vaikutus talouteen, miksi jotkut yhteiskunnat päätyvät ylläpitämään toimimattomia, epäoptimaalisia instituutioita (Acemoglu & Robinson 2008, 6)?

Markkinoita tukevien instituutioiden, kuten pääomamarkkinoiden, vahvistamisen kautta voidaan luoda varallisuutta sekä yksilöille että mm. verotuksen kautta valtiolle kehittyvän kaupankäynnin, ihmisten tulotason kasvun ynnä muun seurauksena. Kehittyvälle taloudelle on edullista pyrkiä vahvistamaan markkinoita sosiaalisen järjestäytymisen tuomien etujen kautta, vaikka yksimielisyyttä siitä, miten tämä saavutetaan, ei ole. Kohtuullisen selvää on kuitenkin se, että yritystoimintaan kannustamisesta talouden vapauden kautta ei lie ainakaan haittaa. Esimerkiksi Algeri (2006) ja McMillan & Woodruff (2002) tuovat esiin yrittäjyyttä talouskasvun alullepanijana.

Sen sijaan luonnonvaroiltaan rikkaalla valtiolla ei välttämättä ole samanlaista pakottavaa insentiiviä markkinoiden kehittämiseen. Tällainen maa voi rahoittaa toimintaansa luonnonvaroista saatavilla tuloilla. Tuottavuuden kasvattaminen markkinatalouden edellytyksiä parantamalla ei ole välttämätöntä talouskasvun aikaansaamiseksi, varsinkaan silloin kun luonnonvarojen maailmanmarkkinahinta on korkea.

Yhteiskunnan ”päivittäistoimintojen” pyörittäminen luonnonvaroista saatavan myyntituoton avulla on kuitenkin todennäköisesti varsin lyhytnäköistä toimintaa. Tuottoihin liittyy myös paljon epävarmuutta muun muassa vaihtelevien hintojen ja luonnonvarojen riittävyyden vuoksi. Seuraavassa luvussa siirrytäänkin pohtimaan luonnonvararikkauksien merkitystä valtiolle ja niiden sekä instituutioiden välistä yhteyttä.

4 Talouskasvu, luonnonvarat ja instituutiot

Edellisessä luvussa käsiteltiin instituutioiden vaikutusta talouskasvuun. Instituutiot eivät ole talouskasvun kannalta yhdentekeviä, mutta edelleen puuttuu vastaus perimmäiseen kysymykseen: mikä aiheuttaa eroa instituutioissa? Tässä luvussa yhtälöön otetaan mukaan luonnonvarat, tavoitteena tarkastella sitä, että luonnonvarat saattavat olla yksi olennainen tekijä instituutioiden muodostumisessa ja kehityksessä.

Jo käytetty terminologiakin sen kertoo: puhutaan luonnonvararikkauksista, mustasta *kullasta* ja niin edelleen. Luonnonvarat voivat hyvinkin olla hyödyksi talouskasvulle, esimerkiksi Venäjä on epäilemättä saanut etua korkeasta öljyn hinnasta ja se näkyy myös BKT:ssa. Mutta silti: miksi luonnonvaroiltaan rikkaat valtiot ovat kasvaneet keskimäärin hitaammin kuin sellaiset valtiot, joilla luonnonvaroja on niukemmin? Luvun aluksi pohditaan erilaisia potentiaalisia selityksiä tälle resurssikiroukseksi kutsutulle ilmiölle. Luvun edetessä kiinnitetään tarkempi huomio nimenomaan instituutioihin.

4.1 Resurssikirous

Eräs raja luonnonvararikkaaksi maaksi määrittelylle on se, että 10 % BKT:sta koostuu luonnonvarojen vientituloista (Mehlum, Moene & Torvik 2006, 1). Ahrend (2006, 6) esittää rajaksi että luonnonvarat muodostavat joko 10 % BKT:sta tai 40 % kokonaisviennistä. Luonnonvarat eivät välttämättä ole pelkästään positiivinen tekijä talouskasvun kannalta. Empiirinen tuki luonnonvarojen aiheuttamalle resurssikiroukselle on itse asiassa kohtuullisen vahva, vaikka ristiriitaisiakin tuloksia löytyy. Ensinnäkään empiirisesti ei voida havaita positiivista korrelaatiota luonnonvararikkauksien ja korkean BKT:n välillä. Jos luonnonvarat ovat hyödyksi kasvulle, positiivinen korrelaatio luonnonvararikkauksien ja muuntyyppisen taloudellisen varallisuuden välillä tulisi olla olemassa. Toiseksi numerot osoittavat, että monien luonnonvaroiltaan rikkaiden maiden (Persianlahden öljyvaltiot, Nigeria, Mexico, Venezuela) talouskasvu ei ole ollut kestävä. Sotienjälkeisestä talouskasvudatasta on regressioanalyysin avulla löydetty viitteitä siitä, että resurssirikkaus tapaa korreloida hitaan kasvun kanssa, eikä tulos muutu, vaikka mukaan otettaisiin erilaisia kontrollimuuttujia tai jos poikkeavat havainnot eliminoidaisiin. (Sachs & Warner 2001, 828.)

On toki intuitiivisestikin selvää, että luonnonvarat eivät sinänsä yksinään edesauta talouskasvua, eritoten jos luonnonvaroja hyödynnetään epäoptimaalisesti. Silti erikoista on se, että vaikka luonnonvarat eivät ole kasvun kannalta ratkaiseva etu, ne saattavat olla kasvua hidastava merkittävä haitta. Tarkastellaan seuraavaksi erilaisia selityksiä, joita kirjallisuus resurssikiroukselle tarjoaa.

Resurssikirouksesta puhuttaessa ei voida ohittaa ns. Hollannin tautia, joka lienee kirjallisuudessa eniten huomiota saanut resurssikirouksen selitys. Kyse on tällöin muiden kilpailullisia hyödykkeitä tuottavien teollisuudenalojen kuin luonnonvarasektorin kilpailukyvyn heikkenemisestä. Luonnonvarojen hintojen ollessa korkealla valtio saa suuret vientitulot, mikä tuo maahan ulkomaista valuuttaa ja reaalin kotimaan valuuttakurssi vahvistuu. Valuuttakurssin vahvistuminen heikentää teollisuuden kilpailukykyä ja vähentää vientiä. Mittavat tulot luonnonvaroista vaikuttavat myös ei-kilpailullisten hyödykkeiden (esim. palvelut) kysyntään kasvattavasti, jolloin hinnat ja palkat palvelusektorilla nousevat ja työvoimaa siirtyy näille sektoreille. (Sachs & Warner 2001, 833)

Luonnonvaratalouksien empiirinen tutkimus on osoittanut, että niissä todellakin on keskimäärin korkeampi hintataso suhteutettuna tulotasoon henkeä kohden. Tämä viittaisi siihen, että muut sektorit ovat joutuneet toimimaan “normaalia” korkeammalla hintatasolla, mikä on vähentänyt kilpailukykyä, jos tuotantopanokset on hankittu kotimaasta, mutta valmiit hyödykkeet viety ulkomaille. Vastaavasti empiirisesti on testattu sitä, onko heikompi kilpailukyky hidastuttanut viennin kasvua. Ei liene yllättävää, että korrelaatio on vahva. Luonnonvaroiltaan rikkaissa maissa teollisuuden viennin kasvu on keskimäärin ollut vähäistä. Oletettavaa on, että osasy tähän on kotimaan korkea hintataso ja vahva valuutta, mutta muitakin syitä saattaa olla. Esimerkiksi on mahdollista, että luonnonvararikkaissa valtioissa viennin edistäminen kohdistetaan vähemmän resursseja. Yleisesti ottaen kuitenkin luonnonvararikkauksilla on taipumus vaikuttaa muiden hyödykkeiden vientiin negatiivisesti. (Sachs & Warner 2001, 834–835.)

Luonnonvaroiltaan rikkaiden maiden talouskasvun verraten heikolle kehitykselle on esitetty klassisen Hollannin tauti -selityksen lisäksi lukuisia muitakin syitä. Kuten kasvuteoria ei ole kattavasti kyennyt identifioimaan talouskasvun lähdettä, myös resurssikirouksen perimmäisestä syystä ei ole kyetty kehittämään universaalisti hyväksytyä mallia. Tämänhetkiset selitysmallit perustuvat pääosin ns. *syryjätymisvaikutukselle* (crowding out). Logiikka on seuraava: luonnonvarat syrjäyttävät toimintaa X. Toiminta X edesauttaa talouskasvua. Tästä seuraa, että luonnonvarat ovat kasvun kannalta vahingollisia. Koska ei ole yksimielisyyttä talouskasvun syistä, ei myöskään ole yksimielisyyttä resurssikirouksen dynamiikasta. (Sachs & Warner 2001, 833.)

Ensinnäkin luonnonvarat saattavat syrjäyttää reaali-pääomaa vaikuttamalla negatiivisesti yksityiseen ja julkiseen säästämiseen ja sitä kautta investointeihin. Luonnonvararikkaus voi houkutella kannattamattomiin investointeihin, kun investoinneille on saatavissa rahoitusta luonnonvaratulojen ansiosta yllin kyllin. Esimerkiksi Gylfasonin mukaan monet OPEC-maat ovat kasvaneet 1960-luvulta lähtien suhteellisen hitaasti, vaikka investoinnit ovat olleet mittavia suhteessa BKT:hen. Tämä viittaisi siihen, että investoinnit ovat olleet tuottamattomia. (Gylfason 2007, 8-9.)

Erään tutkimuksen mukaan 65:stä luonnonvaroiltaan rikkaasta valtiosta vain neljässä² sekä pitkän aikavälin investointiaste ylitti 25 prosenttia että keskimääräinen BKT:n kasvu oli enemmän kuin neljä prosenttia. Kolme näistä valtioista (Aasian maat) panosti vahvasti talouden monipuolistamiseen ja teollistamiseen – ja pärjäsivät silti suhteellisesti heikommin kuin luonnonvaroiltaan köyhemmät naapurinsa³. (van der Ploeg 2006, 4-5.) Toisaalta, Sachs ja Warner (2001, 835–836) eivät löytäneet empiirisiä viitteitä siitä, että luonnonresurssien yltäkylläisyydellä olisi yhteys alentuneeseen säästämiseen ja investointeihin. Samoin he kiinnittävät huomiota väitteeseen, jonka mukaan talouskasvua hidastaisi se, että luonnonvaratuloja hukataan kannattamattomiin projekteihin. Tämä ei heidän mielestään selitä niinkään kasvun hitautta, vaan ennemminkin pysyvästi alempaa bruttokansantuotteen tasoa.

Luonnonvararikkaudet ovat myös osaltaan määrittämässä finanssipääomaa ja pääomamarkkinoiden toimintaa. Luonnonvarat saattavat vähentää tarvetta rahoituksen välittämiseksi, kun kulutus rahoitetaan suoraan luonnonvarojen nopeammalla kulutuksella ja säästäminen puolestaan onkin lähinnä varojen hitaampaa kulutusta. Esimerkiksi OPEC-maissa merkittävä osa kotimaisista säästöistä on talletettu ulkomaille, mikä edelleen vähentää kotimaisten rahoitusmarkkinoiden tarvetta rahoituksen välittäjinä säästöistä investoinneiksi. Luonnonvarat siis voivat kaivaa maata rahoitusmarkkinoiden kehityksen alta. (Gylfason 2007, 9; 2008, 16.) Toimivien pääomamarkkinoiden tärkeyttä talouskasvulle alleviivattiin jo aiemmin luvussa 3.2.

² Nämä neljä ovat Botswana, Indonesia, Malesia ja Thaimaa

³ Hong Kong, Singapore, Etelä-Korea

Luonnonvarat vaikuttavat myös inhimilliseen pääomaan yleensä vähentäen niin yksityisiä kuin julkisia insentivejä kartuttaa inhimillistä pääomaa. Koulutuksen pitkän aikavälin hyödyt saattavat erityisesti tulla aliarvioituiksi. Vaikka luonnonvaratulot saattavat mahdollistaa laadukkaamman koulutuksen (kuten esimerkiksi Botswanaassa on tapahtunut), silti empiirisesti näyttäisi siltä, että koulutuksen määrällä ja luonnonvarariippuvuudella on käänteinen suhde, kun taas koulutuksen määrän ja talouskasvun välinen riippuvuus on positiivinen. (Gylfason 2007, 8; 2008, 19.) Bravo-Ortegan ja De Gregorion (2005, 22–24) tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että luonnonvarat voivat vaikuttaa kasvuun ja hyvinvointiin positiivisesti ja pysyvästi sellaisissa maissa, joissa inhimillisen pääoman lähtötaso on korkea eli näin ollen inhimillinen pääoma voisi kompensoida luonnonvarojen negatiivista vaikutusta kasvuun.

Myös yrittäjyys ja innovaatiot voivat kärsiä luonnonvarasektorista, jos palkat luonnonvarasektorilla nousevat niin korkeiksi, että se houkuttelee potentiaaliset innovaattorit ja yrittäjät työskentelemään sen palveluksessa innovaatio toiminnan ja yrittäjyyden sijaan. Tämä luonnollisesti vähentää talouden innovaatioita ja yritystoimintaa toimien näin kasvua vähentävästi. Periaatteessa kyse siis myös crowding outista: luonnonvarat saattavat syrjäyttää myös yrittäjyyttä. Luonnonvararikkaista maista kerätty palkkadata tukee tätä hypoteesia: palkat luonnonvarasektorilla todella ovat usein keskimääräistä tasoa korkeammat. (Sachs & Warner 2001, 835–836.)

Luonnonvarojen negatiivisten kasvuvaikutusten eräänä syynä on pidetty positiivisten ulkoisvaikutusten puutetta. Kilpailullisia hyödykkeitä tuottavilla sektoreilla ns. tekemällä oppimisen on uskottu olevan tärkeä työn teon tehostaja ja sitä kautta talouskasvun vahvistaja. (van der Ploeg 2006, 13.) Toisaalta vahva luonnonvarasektori ei välttämättä tarkoita sitä, että maasta puuttuisi korkea teknologia ja osaaminen. Päinvastoin luonnonvarojen louhinta (varsinkin kun edetään hankalammin saatavilla oleviin esiintymiin) on nykyisin teknisesti hyvinkin vaativaa ja alalla käytetään pitkälle kehitettyä teknologiaa. (Ahrend 2006, 7).

On myös esitetty näkemys, jonka mukaan ongelmia aiheuttaa luonnonvarojen maailmanmarkkinahintojen suuri volatiilisuus: luonnonvarojen tarjonnan hintajousto on erittäin matala. Erityisesti kehittyvissä maissa, joissa pääomamarkkinat eivät ole toimivat, tämä saattaa

johtaa suuriin vaihteluihin myös valuuttakurssissa ja suhteellisissa hinnoissa. Tämä stabiilisuuden puute on vahingoksi kasvulle, investoinneille, tulojaolle ja niin edelleen. (van der Ploeg 2006, 16–17.) Hintashokkien sterilointi on mahdollista, mutta se edellyttää osaavaa ja pitkäjänteistä talouspolitiikkaa. Paraskaan finanssipolitiikka ei voi eliminoida volatiilisuuden kaikkia vaikutuksia, mutta sillä voidaan hyvin pitkälle lieventää niitä. Toisaalta lyhytjänteisellä, vastuuttomalla politiikalla voidaan lisätä hinnanvaihteluiden vaikutuksia ja sitä kautta vahvistaa talouden syklisyyttä ja epästabiilisuutta. (Ahrend 2006, 8.) Treisman (2010, 99) huomauttaa, että volatiilisuuden aiheuttama talouden epävakaisuus voi olla myös positiivista, jos se ei ole mittavaa. Tällöin epävakaisuus voi toimia tarvittavana sysäyksenä muutoksille eritoten kehittyvillä markkinoilla.

Yhtenä resurssikirouksen muotona voidaan pitää myös runsaiden resurssien aiheuttamaa insenttiiviä ylivelkaantumiseen. 1970-luvulla kun raaka-aineiden hinnat olivat korkeat, luonnonvararikkaat maat käyttivät resurssejaan velkojen vakuutena. Kuitenkin 1980-luvulla raaka-aineiden hinnat laskivat merkittävästi, mikä näyttäisi johtaneen useassa resurssirikkaassa maassa velkakriisiin. (van der Ploeg 2006, 9)

Edellä esitetyt resurssikirouksen syyt ovat liittyneet Hollannin tautiin, crowding out -ilmiöön, negatiivisiin ulkoisvaikutuksiin sekä suuren volatiiliteetin aiheuttamiin ongelmiin. Kaikilla näillä syillä on empiiristä tukea, mutta yksikään niistä ei päde kaikkiin luonnonvararikkaisiin valtioihin. On niitäkin, jotka oikeasti ovat onnistuneet talouspolitiikassaan ja kääntäneet luonnonvararikkaukset hyvinvoinniksi. Tämä viittaisi vahvasti siihen, että maiden välisillä eroilla – erilaisilla instituutioilla – saattaisi olla rooli resurssikirouksen ehkäisemisessä.

4.2 Heterogeeniset luonnonvararikkaat maat

Resurssikirouksen selitysmalleja on aika ajoin kritisoitu siitä, että luonnonvaroiltaan rikkaat maat eivät muodosta homogeenistä joukkoa, mutta silti niitä usein tarkastellaan yhtenä ryhmänä. Valtioiden väliset erot tulevat kuitenkin huomioiduiksi, kun resurssikirousselityksiin otetaan

mukaan institutionaalinen näkökulma. Tarkastelun pohjaksi tässä esitetään Eifertin, Gelbin ja Tallrothin (2003) jaottelu.

Poliittisen taloustieteen käsitteiden avulla öljyvaltiot voidaan institutionaalisten ominaisuuksiensa perusteella luokitella viiteen ryhmään: kehittyneisiin demokratioihin, osittaisiin (factional) demokratioihin, paternalistisiin itsehallintoihin, reformistisiin autokratioihin sekä ”ahnaisiin” (predatory) autokratioihin. Erottelun taustalla on sellaisia institutionaalisia ja poliittisia tekijöitä kuten poliittisen kentän ja puoluejärjestelmän stabiilisuus, sosiaalisen konsensuksen taso, vallankäytön legitimitetin aste, mitä keinoja hallinto käyttää saadakseen ja ylläpitääkseen kansan tuen politiikalleen, sekä millainen on valtion rooli markkinainstituution tukemisessa ja luonnonvaratulojen jakamisen ja käytön oikeudenmukaisuuden varmistamisessa. Luokittelu ei mitenkään täydellinen, valtio voi omata piirteitä eri luokista. Kuitenkin seuraavalla sivulla esitettävä taulukko tarjoaa hyvän apuvälineen erilaisten institutionaalisten piirteiden ja niiden vaikutusten ymmärtämisessä (Eifert et al 2003, 2-4.)

	Poliittiset piirteet	Institutionaaliset seuraukset	Taloudelliset seuraukset
Kypsä demokratia	Stabiili puoluejärjestelmä, laaja sosiaalinen konsensus, toimivaltainen virkamiehistö, toimivaltainen ja ammattitaitoinen oikeuslaitos, koulutetut äänestäjät	Pitkän aikavälin suunnitelu horisontti, politiikan pysyvyys ja läpinäkyvyys, korkeat kilpailukyky, matalat transaktiokustannukset, vahva yksityinen sektori	Säästäminen todennäköistä, kulutuksen tasaus, vakaat erilaiset tulonsiirrot kansalaisille
Osittainen demokratia	Hallitus ja puolueet epätasapainossa suhteessa eturyhmiin, poliittinen tuki ja nimitykset henkilösuhteiden kautta, sosiaalisen konsensuksen puute, politisoitunut oikeuslaitos ja virkamiehistö	Lyhyen aikavälin suunnitelu horisontti, läpinäkymätön ja epästabiili politiikka, korkeat transaktiokustannukset, denssi kohti vahvaa valtion roolia, vahvat intressit julkiseen kulutukseen, heikko yksityinen sektori	Säästäminen hankalaa, kulutus prosyklista, epävakaus, luonnonvaratulojen tukiaisten muo- dossa, poliittiset vääristymät
Paternalistinen autokratia	Vakaa hallinto, legitimitettiin perusteella, vahva kulttuurinen konsensus, byrokratia palvelujen tarjoaja sekä työllistäjä	Pitkän aikavälin suunnitelu horisontti, politiikka stabiili, mutta läpinäkymätöntä, valtion rooli vahva, vahvat intressit julkiseen kulutukseen, heikko yksityinen sektori	Prosyklinen kulutus, vakautu- tuksen vaihtelevaa onnistumista, pitkällä aikavälillä riski kestäättömälle kulutukselle ja siten poliittiselle kriisille
Reformistinen autokratia	Stabiili hallinto, kehityksen legitimoima, sosiaalinen konsensus perustuu kehityksen teknokraattisuus, luonnonvarasektori ei ainoa merkittävä	Pitkän aikavälin suunnitelu horisontti, politiikka stabiili, mutta läpinäkymätöntä, kilpailullisuus, matalat transaktiokustannukset, vahva kannatus rajoitteille	Kulutuksen tasaus, vakaat valtion investoinnit komplementteja kilpailukykyiselle yksityiselle sektorille, valuuttakurssi-aktiivinen politiikka Hollannin taudin ehkäisemiseksi
Ahnas autokratia	Epästabiili hallinto, legitimoimointi voimankäytön avulla, konsensuksen puute, byrokratian avulla tulojen haltuunotto, korruptoitunut oikeuslaitos, kansalaisista ei voimaksi hallinnolle	Lyhyen aikavälin suunnitelu horisontti, läpinäkymätön ja epästabiili politiikka, alhainen kilpailukyky, korkeat transaktiokustannukset, luonnonvaratulojen kulutus ei tue yksityistä sektoria tai vakautamista	Ei juuri säästämistä, voimakkaasti prosyklinen kulutus, mittava julkinen hallinnon eduksi, tulojen ohjaus eliitille korruption avulla

Taulukko 1. Luonnonvararikkaudet ja poliittiset instituutiot

Lähde: Eifert et al 2003, 3.

Kehittyneissä demokratioissa poliittinen kenttä on suhteellisen stabiili, vaalijärjestelmä on pitkälle kehittynyt ja sosiaalinen konsensus on laajaa. Koska institutionaaliset olot ovat vakaat, tällaisissa valtioissa kyetään pitkän aikavälin suunnitteluun. Informaatio on läpinäkyvää, yksityiset omistusoikeudet on tehokkaasti suojattu riippumattoman oikeuslaitoksen myötävaikutuksella, millä on positiivinen vaikutus markkinoiden toimintaan. Vallanpitäjien maine ja jatkumahdollisuudet riippuvat siitä, miten hyvin taloudellista kasvua kyetään luomaan,

minkä johdosta valtion investoinnit ja julkishyödykkeiden tuotanto täydentävät tuottavaa yksityistä sektoria. Samoin kansalaisilla on mahdollisuus avoimeen hallinnon kritisointiin. Öljytuottajista kehittyneisiin demokratioihin voidaan katsoa kuuluvaksi Norja, Alaska ja Kanada. (Eifert et al 2003, 4-5.)

Osittaiset demokratiat eroavat tietyissä piirteissä kehittyneistä demokratioista. Tulonjako on näissä valtioissa epätasaista, ja sosiaalinen konsensus on vähäistä. Poliittiset puolueet eivät samalla tavalla ole vakiinnuttaneet asemaansa, vaalijärjestelmässä on heikkouksia, mikä tekee osittaisista demokratioista epästabiileja ja alttiita yhden puolueen dominoinnille. Tämä puolestaan entisestään heikentää demokratian instituutiota. Poliitiikkaa leimaavat valtataistelut ja holhoava asenne, pitkän aikavälin suunnittelu on puutteellista. Byrokraattinen ja poliittinen eliitti tai sotilaalliset tahot kykenevät usein vaikuttamaan julkiseen kulutukseen itselleen edulliseen suuntaan. Esimerkkeinä tällaisista osittaisista demokratioista voidaan mainita Ecuador, Venezuela tai Kolumbia (Eifert et al 2003, 6.) Paljon näitä piirteitä on myös Venäjällä.

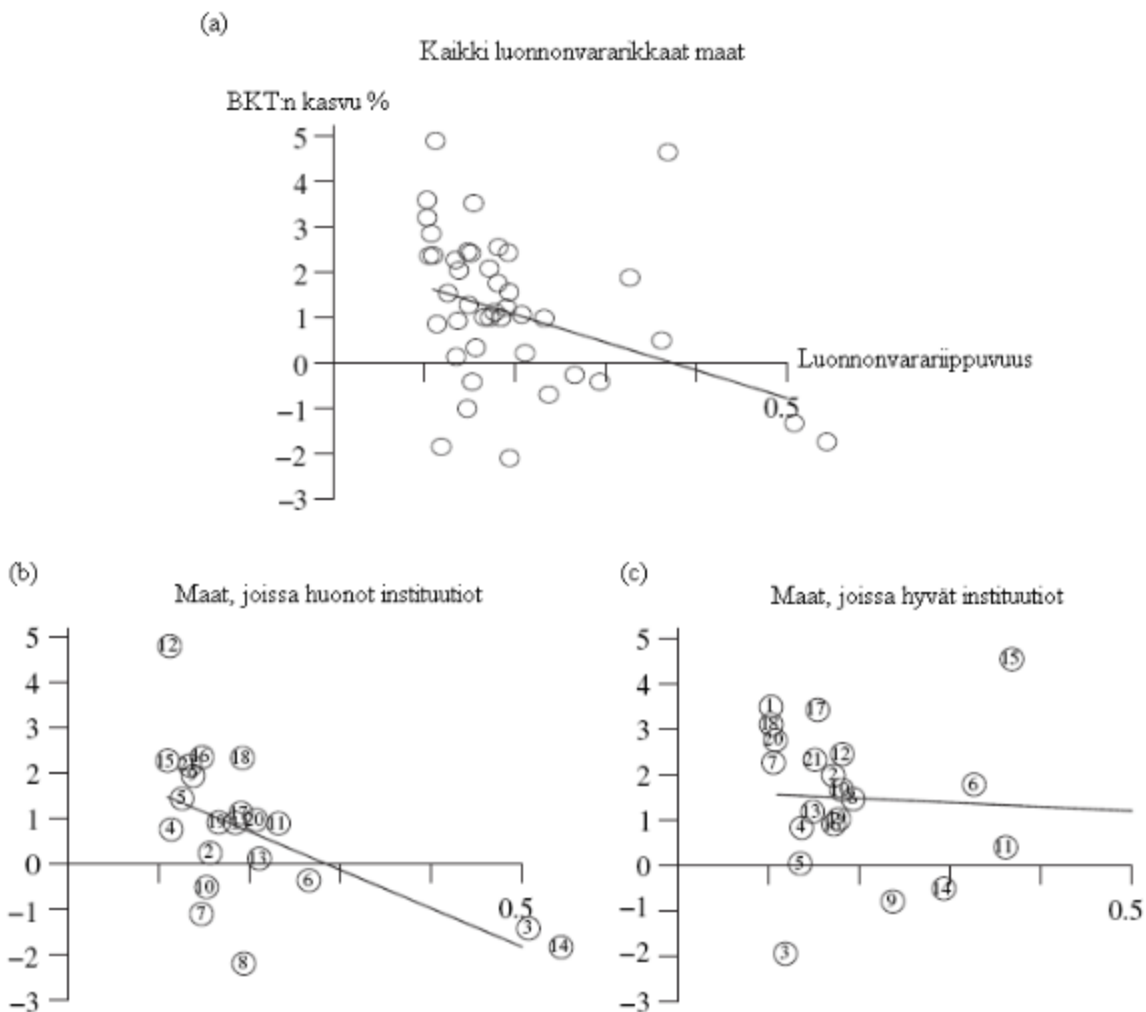
Paternalistiset itsevaltiat legitimoivat vallankäyttönsä usein perinteiden ja uskonnon avulla. Myös öljytulojen avulla aikaansaatu elintason nousu tukee paternalistista itsevaltiasta. Tällaiset itsevaltiat pyrkivät yleensä pitkän aikavälin suunnitteluun: aikaväli on monesti jopa pidempi kuin kehittyneissä demokratioissa. Paternalististen autokratioiden ongelma on usein erittäin voimakas riippuvuus öljystä sekä valtavaksi paisunut julkinen sektori. Yksityisen sektorin liian pieni rooli muun muassa vääristää työvoimamarkkinoita. Paternalistisiin autokratioihin voidaan lukea esimerkiksi Saudi-Arabia ja Kuwait yhdessä muutamien pienempien Persianlahden öljyvaltioiden kanssa. (Eifert et al 2003, 6-7.)

Reformistisissa autokratioissa hallinto ei saa legitimizeettia demokraattisten prosessien kautta. Sen sijaan vallanpitäjien legitimizeetti perustuu taloudelliseen menestykseen ja köyhyyden vähentämiseen tuottavien investointien ja talouskasvun kautta. Myös tällaisen talouden suunnitteluhorisontti on pitkä. Poliittinen päätöksenteko ei näissä valtioissa ole läpinäkyvää ja poliittinen järjestelmä on suljettu, mikä lisää tällaisissa valtioissa erityisesti rent-seekingin riskiä. Kuitenkin, koska legitimizeetin pohja talouskasvussa, hallinto on tätä kautta ikään kuin ”pakotettu” tekemään talouskasvua edistäviä päätöksiä. (Eifert et al 2003, 8.)

Ahnaat autokratiat ovat yleensä muita itsevaltaisia epästabiilimpia. Vallan lähde näissä autokratioissa ei ole kansan tuki tai vallanpitäjän onnistunut talouspolitiikka, kuten edellisissä, vaan ennemminkin sotilaallinen voima ja/tai pienen valtaeliitin tuki. Tällaisissa valtioissa öljyvarallisuuden hallinta ja käyttö on läpinäkymätöntä ja korruption leimaamaa. Kansa ei näissä maissa yleensä juurikaan hyödy valtion luonnonvararikkauksista. Hyvä esimerkki tällaisesta autokratiasta on sotilasjuntan hallitsema Nigeria (Eifert et al 2003, 7.) Yksi instituutioihin liittyvä resurssikirouksen muoto onkin kasvanut aseellisten konfliktien riski – luonnonvararikkaudet (ja voittajan niistä saama hyöty) on riittävän suuri insentiivi jopa sotatoimiin (van der Ploeg 2007, 30).

4.3 Instituutiot ja resurssikirous

Ajatus siitä, että instituutioiden ja luonnonvarojen välillä olisi suhde, pohjautuu kuvioon 1. Havainnot on kerätty 42 maasta, joissa yli 10 % BKT:sta muodostuu luonnonvarojen viennistä. Vaaka-akselilla on esitetty luonnonvarariippuvuuden aste, pystyakselilla keskimääräinen vuotuinen BKT:n kasvu. (Mehlum et al, 1-2.) Kuvioista voidaan havaita ilmeinen negatiivinen suhde luonnonvarariippuvuuden ja talouskasvun välillä – mutta ainoastaan niissä valtioissa, joissa instituutiot luokitellaan heikoiksi.

Kuvio 1. Instituutioiden ja resurssikirouksen suhde
Lähde: Mehlum et al 2006, 2.

Myös van der Ploeg (2006,6-7) löytää vahvoja viitteitä siitä, että luonnonvaroilla – erityisesti öljyllä ja muilla kaivannaisilla - on negatiivinen ja epälineaarinen vaikutus talouskasvuun nimenomaan sen vuoksi, että luonnonvarat vaikuttavat instituutioihin negatiivisesti. Tämän näkemyksen mukaan siis luonnonvarojen vientisektorin kilpailukykyä heikentävä vaikutus ei ole merkittävin tekijä luonnonvarojen ja talouskasvun välisessä yhteydessä. Sen sijaan instituutiot voisivat olla avainasemassa siinä, ovatko luonnonvarat maalle rikkaus vai kirous. Näyttäisi siltä, että luonnonvararikkaus tekee erityisesti sellaisista maista, joissa on heikot instituutiot, alttiita resurssikiroukselle.

Vastaaventyypisiä tuloksia esittää myös Brunnschweiler (2008, 404): luonnonvararikkauden vaikutukset kasvuun ja kehitykseen ovat monitulkintaisia, kun analyysiin otetaan mukaan instituutioiden laatu. Luonnonvarat näyttäisivät vaikuttavan negatiivisesti vain silloin, kun instituutioiden laatu on heikko. On tärkeää erottaa toisistaan käsitteet luonnonvararikkaus (natural resource abundance) ja riippuvuus luonnonvararikkauksista (natural resource dependence). Monet luonnonvaroiltaan rikkaat maat ovat onnistuneet luomaan talouskasvua, kun osa taas on kasvanut keskimääräistä hitaammin. (Gylfason 2007, 3-4). Oleellista vaikuttaisikin olevan se, että luonnonvarat saattavat luoda negatiivisia insentiivejä talouden toimijoille.

Kirjallisuudessa on esitetty muutamia erilaisia instituutioihin liittyviä syitä sille, miksi luonnonvarat saattavat vaikuttaa negatiivisesti talouden kehitykseen. Useimmin negatiivista vaikutusta selitetään sillä, että luonnonvararikkaudet luovat insentiivin rent-seekingiin. Toinen yleisesti mainittu luonnonvarojen negatiivinen vaikutus liittyy korruptioon. Lisäksi luonnonvararikkaissa maissa on havaittu monesti olevan keskimääräistä merkittävämpi epätasainen tulonjako. (Ahrend 2006, 11.)

Kuten instituutioiden määrittelyssä todettiin, ihmisten toimintaa taloudessa ohjaavat erilaiset insentiivit. Poliitikot eivät muodosta poikkeusta tästä, vaan myös he ovat alttiita erilaisille vaikutteille, olipa kyse sitten demokratiasta tai autokratiasta. Erityisesti monenlaiset voimakkaatkin eturyhmät pyrkivät vaikuttamaan valtaapitäviin omien etujensa mukaisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Koska eturyhmän etu ei välttämättä ole sama kuin koko yhteisön etu, saattaa tällainen toiminta johtaa yhteisön kannalta epäoptimaalisiin poliittisiin päätöksiin. (Besley 2006, 61.) Tämän tyyppiseen logikkaan perustuu rent-seekingin haitallinen vaikutus talouteen.

Termin rent-seeking otti alun perin käyttöön Anne Krueger (1974). Kun hallinto rajoittaa taloudellista toimintaa tavalla tai toisella, syntyy erilaisia mahdollisuuksia tuottoihin (rents), ja ihmiset usein kilpailevat näistä ylimääräisistä tuotoista tai hyödyistä. Monesti tällainen kilpailu on täysin laillista toimintaa, mutta joskus rent-seeking saa toisenlaisiakin muotoja: lahjontaa, korruptiota, salakuljetusta ja harmaata taloutta. Rent-seeking alkuperäisessä merkityksessään ei

siis ole varsinaisesti erotettavissa korruptiosta – yleisesti rent-seekingillä viitataan ylijäämän tavoitteluun ja tulon hankkimiseen varsinaisesti lisäarvoa tuottamatta.

Korruptio voidaan määritellä tilanteeksi, jossa rahaa tai jotain rahaan verrattavaa, yleisesti ottaen lahjus, maksetaan politiikan⁴ toimijalle, jotta voitaisiin vaikuttaa tämän päätöksiin ja sitä kautta politiikan lopputulemaan. Korruptio sinänsä ei a priori ole hyväksi tai pahaksi yhteisölle. Erilaiset kannustimet, joihin lahjuksetkin kuuluvat, voivat ohjata hallintoa yhtäläillä hyviin kuin huonoihin päätöksiin. (Besley 2006, 61–64.) Taloudellisesta näkökulmasta katsoen korruptio voi myös olla hyödyksi helpottaessaan jäykässä ja hitaassa byrokratiassa toimimista (Amundsen 1999, 19).

Jos kuitenkin astutaan teoriasta käytäntöön ja otetaan benchmarkiksi puhtaasti hyväntahtoinen hallinto, korruptiolla tapaa olla yhteisön kokonaishyvinvointia vähentävä vaikutus. Korruptio siirtää tuloja muilta tahoilta politiikantekijöille, mitä voidaan pitää epäoikeudenmukaisena. Lahjusten tuoma varallisuus saattaa myös vaikuttaa siihen, millaiset henkilöt valitsevat poliittisen uran. (Besley 2006, 61–64.) Lisäksi korruptio on epävarmuutta lisäävä tekijä, joka saattaa vähentää ulkomaisia ja yksityisiä investointeja sekä yrittäjyyttä (Amundsen 1999, 19). Myös Leite & Weidmann (1999, 4-6) korostavat korruption investointihalukkuutta heikentävää vaikutusta. Toisaalta jos korruption aiheuttamat kustannukset ovat ennustettavissa, vaikutus yritystoimintaan ja sijoitukseen on vähäisempää kuin jos korruptio on arvaamatonta ja hallitsematonta. Lahjontaa ja korruptiota tuskin kuitenkaan voidaan rajoittaa niille talouden alueille, joissa siitä saattaisi olla hyötyä (Leite & Weidmann 1999, 5).

Yleensä puhuttaessa korruptiosta keskitytäänkin nimenomaan korruption negatiivisiin vaikutuksiin. Esimerkiksi korruption tutkimukseen perehtynyt kansainvälinen järjestö Transparency International määrittelee korruption vastuullisen aseman väärinkäytöksi, jonka tarkoituksena on tavoitella omaa etua. (Amundsen 1999, 2) Määritelmä korostaa negatiivisia seurauksia tehden vastakkainasettelun oman edun ja julkisen edun välille. Tästä korruptiossa todellisuudessa usein onkin kyse, minkä vuoksi tässä työssä korruptiota käsitellään negatiivisena ilmiönä.

⁴ Poliitiikka on syytä tässä yhteydessä ymmärtää laajasti ylipäänsä päätöksenteoksi, valinnaksi vaihtoehtojen väliltä.

Korruptiota esiintyy monissa muodoissa riippuen siitä, ketkä ovat toimijoita, kuka tekee aloitteen, kuka hyötyy ja miten ja missä laajuudessa korruptiota harjoitetaan. Yhtä lailla syyt ja seuraukset ovat kompleksisia ja monenmuotoisia. Yksi mahdollinen erottelu voidaan tehdä poliittisen ja byrokraattisen korruption välille. Byrokraattisella korruptiolla tarkoitetaan julkishallinnon korruptoituneisuutta, kyse on lähinnä politiikan implementointiin liittyvästä korruptiosta. Byrokraattista korruptiota voidaan hallita tarkastusten, lainsäädännön ja institutionaalisten järjestelyjen kautta. Sen sijaan poliittinen korruptio menee syvemmälle: tällöin kyse on poliittisia päätöksiä hierarkian ylimmillä tasoilla tekevien henkilöiden korruptoituneisuudesta, jota ei voida pelkästään hallinnollisin keinoin kitkeä. (Amundsen 1999 1-4.)

Poliittinen korruptio vaikuttaa siihen, millä tavoin päätöksiä tehdään. Kyse on poliittisten instituutioiden ja toimintasääntöjen manipuloinnista, mikä puolestaan on omiaan heikentämään hallinnon instituutioita ja poliittista järjestelmää kokonaisuudessaan. Poliittinen korruptio on siis jotain enemmän kuin vain poikkeamista kirjoitetuista tai muodollisista säännöistä. Siihen liittyy yleensä systemaattista oman edun tavoittelua normeista välittämättä. Korruptio on usein autokraattisesti hallittujen yhteisöjen ongelma, ja itsevaltiat käyttävät korruptiota oman valta-asemansa säilyttämiseen. Sekä byrokraattista että poliittista korruptiota tavataan kuitenkin myös liberaaleissa, demokraattisissa valtioissa. (Amundsen 1999, 3-4.)

Mikä sitten aiheuttaa korruptiota? Yksi selitys on historian saatossa kehittynyt kulttuuritausta, joka selittää erityisesti pienessä mittakaavassa tapahtuvia ”ystävänpalveluksia”. Kun tarkastellaan koko yhteiskunnan rakenteisiin penetroitunutta ja erityisesti poliittista korruptiota, selitykset voidaan jakaa taloudellisiin ja poliittisiin.

Korruptiolla ja taloudellisella menestyksellä (mitattuna BKT per capita) on vahva tilastollinen käänteinen yhteys. Kausaliteetin suunta ei kuitenkaan ole selvä, vaan kirjallisuudessa on viitteitä sekä siitä, että korruption väheneminen lisää talouskasvua, kuin että talouskasvun nopeutuminen vähentää korruptiota. Teoriat siitä, mitkä taloudelliset tekijät vaikuttavat korruptioon ja miten ja kuinka paljon ne siihen vaikuttavat, ovat moninaisia. (Amundsen 1999, 15–16.) Yksi korruptioon potentiaalisesti kannustava tekijä ovat luonnonvarat: Leite & Weidmann (1999, 30–31) ovat löytäneet empiiristä tukea sille, että erityisesti pääomaintensiiviset luonnonvarat (öljy,

kaivannaiset) olisivat korruptiota lisäävä tekijä. Kolstad ja Søreide (2009, 222) huomauttavat, että öljyn kaltaiset luonnonvarat altistavat nimenomaan korkealla tasolla tapahtuvalle poliittiselle korruptiolle, koska maan öljyvarojen käytöstä päätetään yleensä keskitetysti.

Demokratisaatiota ja korruptiota pidetään ilmiöinä, joilla on käänteinen yhteys. Tilastollisesti näyttäisi kuitenkin siltä, että siirryttäessä autokraattisesta hallinnosta demokraattiseen korruption väheneminen tapahtuu vasta kun saavutetaan kestävä ja toimiva demokraattinen järjestelmä, toisin sanoen korruptio ei vähene asteittain hallinnon muuttuessa. Lisäksi myös vahva ja kansan silmissä legitiimi diktaattori voi johtaa suhteellisen korruptoitumattomaan valtioon. Toisaalta talouden nopea vapautuminen voi johtaa korruption ja muiden vastaavien ilmiöiden lisääntymiseen kun vapautuminen diktatuurista on sekoitettu vapautumiseen kaikista auktoriteeteista ja vastuusta. Esimerkiksi Venäjällä tilanne on korruption suhteen huonontunut Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. (Amundsen 1999, 17–18.)

Resurssikirouskirjallisuus on pitkälti keskittynyt siihen, miten luonnonvararikkaudet ja riippuvuus luonnonvaroista vaikuttavat talouden kehitykseen. Robinson, Torvik ja Verdier (2006) huomauttavat kuitenkin, että tapaustutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että luonnonvararikkauksien synnyttämät poliittiset insentiivit (mukaan lukien insentiivit rent-seekingiin ja poliittiseen korruptioon) olisivat avain sen ymmärtämiseen, miten luonnonvarat vaikuttavat talouden kehityspolkuun. He ovat kehittäneet mallin, jossa poliitikot ovat osittain riippumattomia sosiaalisista paineista ja kontrollista. Samoin poliitikot ovat kiinnostuneita luonnonvaratuloista, koska niiden avulla he kykenevät vaikuttamaan vaalien lopputulokseen ja vääristämään poliittista kilpailua. Mikäli yhteisössä ei ole poliitikkojen toimia rajoittavia instituutioita, luonnonvarojen luomat yhteisön kannalta epäedulliset insentiivit saattavat dominoida ja luonnonvarojen positiivinen vaikutus talouteen tulee mitätöidyksi.

Myös Leite & Weidmann (1999, 31) toteavat, että sekä teoreettiset että empiiriset tulokset alleviivaavat vahvojen instituutioiden tärkeyttä korruption ehkäisyssä eritoten sellaisissa maissa, joissa luonnonvararikkauksia esiintyy. Erityisen tärkeitä instituutiot ovat vähemmän kehittyneissä maissa, joissa luonnonvarojen suhteellinen vaikutus talouteen on huomattavasti suurempi.

Yleensä näissä maissa on heikommat ja joustamattomammat instituutiot, mikä edelleen lisää korruption mahdollisuuksia levitä yhteisössä.

4.4 ”Ristiriitaiset” tutkimustulokset

Tässä käydään lyhyesti läpi empiirisiä tutkimuksia resurssikiroukseen ja instituutioihin liittyen. Ensimmäiseksi esitetään Sachsin ja Warnerin (1995) tutkimus, joka on yksi ensimmäisiä empiirisiä artikkeleita aiheesta. Kirjoittajat löysivät empiiristä evidenssiä resurssikirouksen olemassaolosta, mutta pitivät siihen syyllisenä enemmän Hollannin tautia kuin instituutioita. Päinvastaiseen tulokseen päätyivät Mehlum, Moene ja Torvik (2006), joiden mukaan resurssikirous olisi nimenomaan instituutioiden aiheuttamaa. Viimeisenä käydään läpi Brunnschweilerin (2008) artikkeli, jossa otetaan hieman erilainen näkökulma resurssikiroukseen.

4.4.1 Hollannin tauti resurssikirouksen syynä

Sachsin ja Warnerin artikkeli (1995) on yksi viitatuimmista resurssikirouksen syitä empiirisesti tarkastelevista tutkimuksista. Artikkelin päätavoite on arvioida sitä, onko luonnonvarojen ja talouskasvun välisen negatiivisen yhteyden aiheuttaja enemmän rent-seekingiin perustuva syy vai Hollannin taudin tyyppinen selitys.

Tarkastelu perustuu yhtälöön (4):

$$\frac{1}{T} \log \frac{Y_T^i}{Y_0^i} = \delta_0 + \delta_1 \log(Y^i) + \delta' Z^i + \varepsilon^i \quad (4).$$

Yhtälön (4) mukaan talouskasvu taloudessa i ajanjaksolla $t=0$ ja $t=T$ on funktio alkuhetken tulotasosta Y_0^i sekä muista talouden rakenteellisista tekijöistä, joita kuvaa vektori Z^i . Tavoitteena on datan perusteella testata, onko riippuvuus luonnonvaroista yksi sellainen tekijä,

joka on mukana Z^1 :ssa. Resurssiriippuvuutta mitataan ensisijaisesti SXP-indeksiksi nimetyllä muuttujalla, joka kuvaa alkutuotannon tuotteiden viennin (primary exports) arvon suhdetta BKT:hen, joskin muutamia vaihtoehtoisiaakin mittareita on testattu. Tutkittava ajanjakso on 1970–1989. (Sachs & Warner 1995, 8.)

Aluksi yhtälö (4) on estimoitu siten, että vektori Z^1 sisältää ainoastaan SXP-indeksin. Tällöin parametri saa arvon -6,92 ollen tilastollisesti merkittävä. Keskihajonnan perusteella voidaan laskea, että yhden hajonnan (0,1344) suuruinen lisäys luonnonvarojen viennin osuudessa johtaa -0,93 prosentin suuruiseen laskuun vuotuisessa talouskasvussa henkeä kohden. Tämä ei kuitenkaan vielä tarkoita, että luonnonvararikkaudet vaikuttaisivat suoraan talouskasvuun. Sen sijaan on mahdollista, että luonnonvararikkaudet vaikuttavat johonkin tekijään x , joka puolestaan vaikuttaa talouskasvuun. Tätä on testattu lisäämällä yhtälöön erilaisia muuttujia, joiden tavoite on mitata talouden avoimuutta, investointien määrää, byrokraattisuutta, vienti- ja tuontihintojen suhdetta sekä tulonjakoa. Kahta viimeistä lukuun ottamatta lisätyt muuttujat olivat tilastollisesti merkitseviä, mutta eivät kuitenkaan vaikuttaneet merkittävästi perustulokseen. Tämän perusteella näyttäisi siis siltä, että luonnonvararikkaus ei ole ainakaan pelkkä proxy byrokraattiselle tehottomuudelle tai protektionismille (Sachs & Warner 1995, 8-10.)

Artikkelissa on testattu myös vaihtoehtoista luonnonvarariippuvuuden mittaria, jolloin SXP-indeksi on korvattu muuttujalla, joka mittaa mineraalien tuotannon osuutta BKT:sta. Myös tällöin luonnonvarariippuvuuden voimistuminen näyttäisi vaikuttavan talouskasvuun negatiivisesti. Sachs & Warner pitävät kuitenkin SXP-indeksiä parempana resurssiriippuvuuden indikaattorina, koska se on kattavampi. (mts, 12–13.) Toisaalta on kuitenkin syytä huomata, että alkutuotantoon sisältyy varsin monenlaisia hyödykkeitä. Esimerkiksi van der Ploeg (2009, 8) huomauttaa, että luonnonvararikkauden negatiivinen vaikutus instituutioihin ja talouskasvuun on erityisen voimakasta silloin, kun kyse on ns. ”point-source”-resursseista. Tällöin tarkoitetaan sellaisia luonnonvaroja, joiden tuotanto ja tulot ovat keskitettyjä, käytännössä siis öljyä, timantteja sekä erilaisia mineraaleja ja kaivannaisia erotuksena esimerkiksi maataloudesta, joka on myös alkutuotantoa. Maatalouden tulot kuitenkin jakautuvat yleensä tasaisemmin eri tahoille. Leite & Weidmann (1999, 19) huomauttavat lisäksi, että työvoimaintensiiviset luonnonvarat, joihin

maatalous lukeutuu, eivät näyttäisi luovan samanlaista mahdollisuutta lisäarvoon ja tuottoihin, minkä seurauksena ne eivät muodosta samanlaista insentiiviä rent-seekingille ja korruptiolle.

Sachs & Warner perehtyivät myös luonnonvararikkauden vaikutuskanaviin yksinkertaisella moniyhtälömallilla. Mallilla on tarkoitus testata neljää luonnonvararikkauksien ja kasvun väliseen yhteyteen liittyvää hypoteesia. Ensinnäkin tarkastellaan ajatusta siitä, että luonnonvararikkaus johtaisi lisääntyneeseen rent-seekingiin ja korruptioon. Toinen testattava hypoteesi liittyy Hollannin tautiin: rikkaudet kannustaisivat tällöin valtioita protektionistiseen, valtiojohtoiseen politiikkaan, kun Hollannin tautia pyritään välttämään. Kolmas hypoteesi liittyy luonnonvararikkauksien mahdolliseen kysyntään kasvattavaan ja sitä kautta ei-kilpailullisten hyödykkeiden hintatasoa nostavaan vaikutukseen. Lisäksi mallilla testataan sitä, lisääkö resurssirikkaus työvoiman siirtymistä pois sellaisilta sektoreilta, joissa tekemällä oppiminen on merkittävää, mikä puolestaan vähentäisi työn tehokkuuden kasvua. (Sachs & Warner 1995, 17–18.)

Artikkelissa tunnustetaan, että malli sisältää vahvoja yksinkertaistuksia ja muuttujissa saattaa olla monenlaisia mittavirheitä. Malli onkin tarkoitettu vain suuntaa-antavaksi. Tulokset kuitenkin osoittavat, että linkki luonnonvararikkauksien ja byrokratian välillä ei saa vahvistusta. Sen sijaan Hollannin tauti -selitys saa tukea mallista: selvästi merkittävin epäsuorista vaikutuskanavaista näyttäisi liittyvän talouden avoimuuteen. Silti on huomattavaa, että estimoinneista saatu SXP-indeksin suora vaikutus talouskasvuun on kaksi kertaa suurempi, kuin kaikki testatut epäsuorat vaikutukset yhteensä. (mts 18–19, 21.)

Sachs ja Warnerin käyttämiin muuttujiin liittyy muutamia kysymyksiä. Erityisesti maatalouden vaikutus olisi todennäköisesti syytä poistaa mallista jo sen vuoksi, että maatalous ei varsinaisesti ole luonnonvara, vaikka alkutuotantoa onkin. Lisäksi instituutiomuuttajat ovat aika yksinkertaisia, eikä niiden toimivuuteen juuri ole perehdytty (mikä tutkimuksessa on myös mainittu). Byrokratiamuuttuja ei välttämättä voida pitää optimaalisena korruption indikaattorina, koska byrokraattisen korruption vaikutus talouteen on keskimäärin vähemmän negatiivinen kuin poliittisen korruption (vrt. luku 4.3). Sachs ja Warnerin perustulos, eli vähäinen vaikutus instituutiokanavan kautta, onkin haastettu useissa tutkimuksissa, joita tarkastellaan seuraavaksi.

4.4.2 Instituutiot resurssikirouksen aiheuttajina

Mehlum et al (2006) pyrkivät artikkelissaan selvittämään, kuinka merkittävästi talouskasvun onnistujat ja epäonnistujat eroavat toisistaan systemaattisesti instituutioidensa suhteen. Heidän hypoteesinsa mukaan erot luonnonvaroiltaan rikkaiden maiden talouskasvussa johtuvat ensisijaisesti siitä, miten luonnonvaratulot yhteisössä jakautuvat. Tämän selvittämiseksi tehdään erottelu tuottajaystävällisten ja opportunistisiin ja rent-seekingiin kannustavien (grabber friendly) instituutioiden välille. Instituutiot ovat tuottajaystävällisiä silloin, kun tuotanto ja rent-seeking ovat toistensa komplementteja. Sen sijaan negatiivisen insentiivin instituutioista on kyse silloin, kun rent-seeking ja tuotanto ovat kilpailevia toimintoja.

Ajatus opportunistisiin kannustavista instituutiosta pohjautuu edellä esitettyyn rent-seekingin teoriaan. Tällaisissa maissa toimijat voivat hyötyä erikoistumisesta tuottamattomaan toimintaan esimerkiksi heikon lainsäädännön, byrokratian ja korruption vuoksi. Tällaiset instituutiot voivat olla erityisen haitallisia kasvun kannalta, jos luonnonvararikkaudet houkuttelevat harvoja yrittäjyyteen kykeneviä resursseja tuottamattoman toiminnan pariin. Jos instituutiot sen sijaan ovat tuottajaystävällisiä, luonnonvararikkaudet houkuttelevat yrittäjiä tuottavaan ja talouskasvua näin edistävään toimintaan. (Mehlum et al 2006, 3.)

Mehlum et al haastavat Sachsin ja Warnerin tuloksen, jonka mukaan rent-seeking ei ole olennainen tekijä luonnonvarojen ja talouskasvun välisessä suhteessa, vaan parhaimmillaankin luonnonvararikkaudet vaikuttavat instituutioiden laatuun vain vähän. Heidän mukaansa se, että luonnonvararikkaus ei suoraan näyttäisi vaikuttavan instituutioiden laatuun, ei vielä todista sitä, että instituutioilla ei olisi lainkaan roolia kuviossa. Instituutiot voivat tästä huolimatta olla ratkaisevassa roolissa siinä, miten luonnonvarat vaikuttavat talouskasvuun. Mehlum et al perustavat väitteensä hypoteesille, jonka mukaan luonnonvarat ikään kuin asettavat haasteita instituutioille. Tällöin resurssikirousta esiintyy ainoastaan sellaisissa maissa, joiden instituutiot eivät kestä luonnonvararikkauksien järjestelmälle tuottamia paineita. Heikot instituutiot siis olisivat yksi resurssikirouksen aiheuttaja ja hyvät instituutiot taas eliminoida resurssikirouksen kokonaan. (Mehlum et al 2006; 3, 12.) (Vrt. kuvio 1 s. 43)

Artikkelissa testataan siis empiirisesti hypoteesia, jonka mukaan luonnonvararikkaus on vahingollista ainoastaan sellaisille maille, joissa on rent-seeking -käyttäytymiseen kannustavat instituutiot. Estimoinnissa käytetyt metodit ja data ovat samat kuin Sachsin ja Warnerin tutkimuksessa, tosin Mehlumin et al artikkelissa alkuvuosi on 1965 kun Sachsilla ja Warnerilla se oli 1970. Selitettävä muuttuja on reaalisin BKT:n keskimääräinen kasvu. Selittäviä muuttujia ovat alkuketken tulotaso, talouden avoimuus, luonnonvararikkaus, investoinnit sekä instituutioiden laatu. Viimeinen muuttuja on keskiarvo viidestä indeksistä Political Risk Servicen datasta, muuttujan arvo vaihtelee välillä (0,1). Kyseiset indeksit arvioivat lainsäädäntöä, byrokratian laatua, hallinnon korruptoituneisuutta, omaisuuden pakkolunastuksen riskiä sekä sopimusoikeudellista suojaa. (mts, 13.)

Estimoinnin tulokset ovat yhtenevät Sachsin ja Warnerin kanssa. Vasta kun mukaan lisätään selittäväksi muuttujaksi interaktiotermin⁵, tulokset muuttuvat. Interaktiotermin avulla on tarkoitus testata edellä mainittua hypoteesia. Mikäli termi saa positiivisen arvon, vahvistaa se hypoteesin – ja tämä myös on estimoinnin tulos. Tarkalleen ottaen vaikutuksen suuruus on:

$$\frac{d(\text{taloukasvu})}{d(\text{resurssirikkaus})} = -14,34 + 15,40(\text{instituutioidenlaatu}) \text{ (mts 13).}$$

Luonnonvararikkauden negatiivinen vaikutus kasvuun on siis sitä heikompi, mitä korkeamman arvon instituutioiden laatua kuvaava muuttuja saa. Tutkituista 87 maasta 15:ssä instituutioiden laatu on riittävän korkea neutralisoidakseen resurssirikouksen täysin. Tulos ei kuitenkaan ole ongelmaton. Luonnonvararikkaus voi edelleen korreloida joidenkin sellaisten tekijöiden kanssa, joita ei tutkimuksessa ole huomioitu, mutta joilla on merkittävä vaikutus. Sama estimointi on tehty myös siten, että luonnonvaramuuttujassa on mukana ainoastaan mineraalit ja kaivannaiset, tällöin tulokset ovat vielä edellistä estimointia vahvemmat. Sen sijaan aiemmin esitetty inhimillisen pääoman vaikutus ei saa vahvistusta tästä tutkimuksesta: koulutuksen ja talouskasvun välillä ei havaittu selvää yhteyttä, kun estimointiin lisättiin koulutusastetta kuvaava muuttuja. (Mehlum et al 2006, 13–15.)

⁵ resource abundance x institutional quality

Tutkimuksessa ei pystytä sulkemaan pois käänteisen kausaliteetin ongelmaa, jolloin BKT saattaisi olla instituutioiden laatua suoraan tai välillisesti määrittävä tekijä. Todennäköisesti vaikutus onkin kahdensuuntaista. Tulosten perusteella näyttäisi silti siltä, että nimenomaan heikkojen instituutioiden ja luonnonvararikkauksien yhdistelmä johtaisi matalaan talouskasvuun, kun taas tuottajaystävälliset instituutiot mahdollistavat luonnonvarojen paremman hyödyntämisen. Tämä tulos on ristiriidassa Sachsin ja Warnerin lopputuleman, jonka mukaan instituutiot eivät ole ratkaisevia resurssikirouksen synnyn kannalta. (mts. 16).

Mehlum et al (2006) ei ole suinkaan ainoa instituutioiden merkitystä korostava artikkeli. Myös muun muassa van der Ploeg (2006, 6-8) on saanut samansuuntaisia tuloksia. Hänen mukaansa luonnonvarojen negatiivinen vaikutus ilmenee ainoastaan sellaisissa maissa, joissa instituutioiden laatu on heikko. Luonnonvararikkaudet luovat insentiivin korrupioon ja rent-seekingiin kun luonnonvaratuotot varataan poliittisen eliitin ja taloudellisten oligarkkien käyttöön, jolloin pienellä piirillä on sekä poliittinen että taloudellinen valta. Vallan keskittyminen ja taistelu luonnonvaratuloista saattavat johtaa jopa aseellisiin konflikteihin. Van der Ploegin 55 maan aineistossa resurssirikkaus on vahvasti yhteydessä korrupioon ja sitä kautta alempaan talouskasvuun. Samoin luonnonvararikkaudet korreloivat epätasaisen tulonjaon ja vähäisen taloudellisen vapauden kanssa.

4.4.3 Abundance vs. dependence

Aiemmin luvussa 3 käsiteltiin instituutioita kuvaavien mittareiden ongelmia. Myös luonnonvararikkautta ja -riippuvuutta indikoiviin muuttujiin liittyy haasteita. Brunnschweiler (2008, 404) kyseenalaistaa usein luonnonvarariippuvuutta kuvaamaan käytetyn mittarin, luvussa 4.4.1 esitetyn SXP-indeksin. Hänen mukaansa kyseinen mittari mittaa enemmän talouden riippuvuutta luonnonvarojen viennistä kuin varsinaisesti riippuvuutta luonnonvaroista. SXP-indeksi kuvaa alkutuotannon viennin (primary exports) osuutta, mutta Brunnschweilerin mukaan on kuitenkin virheellistä olettaa, että luonnonvararikkauden ja luonnonvarojen viennin määrän välillä olisi selkeä riippuvuus.

Luonnollisesti luonnonvarojen osuus viennistä kertoo osaltaan myös siitä, kuinka riippuvainen maa on luonnonvaratuloista. SXP-indeksi mittaa nimenomaan tätä riippuvuutta, kuten Sachs & Warner (1995, 8) huomauttavat. Riippuvuus luonnonvarojen viennistä on yhteydessä riippuvuuteen luonnonvaroista yleensä. Luonnonvarojen olemassaolo sinällään ei kuitenkaan vielä tarkoita riippuvuutta niistä (Gylfason 2007 3-4). Myös Ahrend (2006, 7) huomauttaa, että heikot taloudelliset esitykset eivät johtune niinkään luonnonvaroista sinällään, vaan keskittyneistä omistus- ja valtarakenteista, jotka luonnonvararikkaissa valtioissa usein kyseisellä sektorilla esiintyy.

Brunnschweiler (2008, 405–407) esittää empiirisen tarkastelun siitä, aiheuttaako luonnonvarojen olemassaolo sinällään resurssikirousta. SXP-indeksin sijaan hän käyttää luonnonvarojen mittaamiseen valtion luonnonvarojen kokonaismäärää (total natural capital) sekä spesifimmin ”maanalaisen varallisuuden määrää” (subsoil wealth per capita). Tässä ei siis mitata riippuvuutta luonnonvaroista, vaan vain niiden olemassaoloa. Selitettävänä muuttujana on jälleen talouskasvu (1970–2000), selittäjinä luonnonvarojen lisäksi kaksi instituutioiden laatua kuvaavaa muuttujaa Maailmanpankin datasetistä: laillisuusperiaatteen (sisältäen sopimusoikeuden pitävyyden, poliisin ja oikeuslaitoksen toiminnan sekä väkivallan ja rikollisuuden todennäköisyyden) sekä hallinnon tehokkuuden (sisältäen byrokratian ja julkisten palveluiden laatua mittaavia tekijöitä)

Pienimmän neliösumman menetelmällä on estimoitu samantyyppinen yhtälö (5), kuin aiemminkin esitetyissä tutkimuksissa:

$$\frac{1}{T-t} \ln \frac{Y_T^i}{Y_t^i} = \alpha_0 + \alpha_1 \log Y_t^i + \alpha_2 R^i + \alpha_3 INST^i + \alpha_4 Z^i + \varepsilon^i \quad (5),$$

jossa Y on logaritmi tulosta henkeä kohden, R^i on luonnonvaroja ja $INST^i$ vastaavasti instituutioita kuvaava muuttuja. Z^i on vektori, joka sisältää muut tekijät. Tämän luonnonvaramuuttujaa vaihtamalla tehdyn estimoinnin tuloksena ei saatu negatiivista korrelaatiota luonnonvarojen määrän ja talouskasvun välille. Päinvastoin saatiin tilastollisesti merkitsevät positiivinen korrelaatio, erityisesti silloin kun luonnonvaroja mitattiin ”maanalaisen varallisuuden” määrällä. Estimointi toistettiin korvaten luonnonvaramuuttuja aiemmin esitellyllä

SXP-indeksillä, jolloin merkitsevä negatiivinen yhteys luonnonvarariippuvuuden ja kasvun välillä oli olemassa. (Brunnschweiler 2008, 405–407.) Tämä vahvistaa ajatusta siitä, että nimenomaan riippuvuus luonnonvaroista ja niiden vientituloista olisi negatiivinen tekijä, ei niinkään luonnonvarojen olemassaolo.

Tarkastellaan seuraavaksi Brunnschweilerin instituutiomuuttujiin liittyviä tuloksia. Muuttujat saavat positiiviset ja vahvasti merkitsevät arvot. Yhtälöön on myös lisätty interaktiotermi, mikä ei muuta perustuloksia. Lisäksi interaktiotermi itse saa negatiivisen, tilastollisesti merkitsevän arvon. Tämä viittaisi siihen, että positiiviset kasvuvaikutukset vähenevät kun instituutioiden laatu paranee, mikä on samansuuntainen tulos kuin Mehlumilla et al (2006). On mahdollista, että luonnonvarat ovat toimineet talouskasvun kiihdyttäjinä suhteellisesti enemmän kehittymättömämmässä maissa, eli luonnonvarojen positiivinen vaikutus talouskasvuun vähenee instituutioiden kehittyessä. (Brunnschweiler 2008, 405–407.) Brunnschweilerin tulokset vahvistavat luonnonvarojen suoran vaikutuksen kasvuun olevan lähtökohtaisesti positiivisen.

Edellä esitetyssä tarkastelussa ei ole otettu huomioon instituutiomuuttujien mahdollista endogeenisuutta. Kuitenkin jos luonnonvarat luovat insenttiivin rent-seekingiin ja korruptioon, niin luonnonvararikkaus itse voi olla negatiivisesti korreloitu instituutioiden kanssa ylittäen positiivisen suoran vaikutuksen talouskasvuun. Tämän tutkimiseksi on jatkettu estimointia 2SLS-menetelmällä. Instrumentiksi on valittu maantieteellinen sijainti, leveysaste (etäisyys päiväntasaajasta skaalattuna välille 0, 1). Maantiede valittiin instrumentiksi, koska luonnonvararikkauksien tuomat positiiviset kasvuvaikutukset näyttävät rajoittuvan tietyille maantieteellisille alueille. Eurooppa ja Keski-Aasia ovat pärjänneet keskimäärin paremmin kuin Afrikka ja Lähi-itä. Tämä instrumentti yksinään selittää estimoinnin perusteella jopa neljänneksen vaihtelusta instituutiomuuttujissa, ja merkitsevyys säilyy, kun muita muuttujia lisätään. Tuloksista voidaan päätellä myös se, että luonnonvaroilla lähtökohtaisesti olisi positiivinen vaikutus talouskasvuun. Tämä on jossain määrin ristiriidassa resurssikirouksen rent-seeking -selityksen kanssa: luonnonvarat eivät välttämättä johda rent-seekingiin, vaan vaikutus instituutioihin voi olla myös positiivinen. (Brunnschweiler 2008, 408–409.)

Brunnschweiler (2008, 410) itse pitää tuloksiaan merkittävinä haastajina aiemmillä resurssikirousselityksille. Tutkimuksen tulokset kuitenkin ainoastaan vahvistavat jo aiemmin esitetyt oletukset: luonnonvararikkaus sinällään ei vaikuta, eikä sen intuitiivisesti pitäisikään vaikuttaa negatiivisesti talouskasvuun. Päinvastoin lähtökohtaisesti luonnonvararikkauksien vaikutuksen tulisikin olla positiivinen. Artikkelin ei myöskään tarjoa vastauksia siihen, miksi eri maissa kehitys on ollut erilaista. Kuten monet muutkin, myös Brunnschweiler (2008, 413) korostaa erityisesti maakohtaisten case-tutkimusten tarvetta.

Kuten luvussa 3 selvitettiin, instituutioihin liittyvät empiirisen tutkimuksen menetelmät kaipaavat vielä paljon täsmennystä. Myös resurssikiroustudkimuksessa on syytä kiinnittää entistä tarkemmin huomiota menetelmiin. Van der Ploegin (2006, 9) mukaan poikkileikkausaineistojen sijaan tulisi panostaa paneelidatan käyttöön. Hän mainitsee esimerkkinä erää paneelidataan perustuvan tutkimuksen, jossa arvioitiin luonnonvarojen, institutionaalisen kehityksen ja talouskasvun suhdetta 91 kehittyvässä maassa vuosina 1970–2000. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että point-source -tyyppiset luonnonvarat ovat useammin vahingoksi demokratialle ja instituutioiden kehitykselle. Samaisen tutkimuksen mukaan instituutioiden laatu vaikuttaisi olevan tärkein erottava tekijä siinä, ovatko luonnonvarat maalle eduksi vai haitaksi. Lisäksi on hyvä muistaa ekonometrisen tutkimuksen rajoitteet – useat epämuodolliset ja tapaus tutkimustyyppiset tarkastelut viittaavat siihen, että nimenomaan luonnonvararikkauksien synnyttämät poliittiset insentiivit olisivat avain sen ymmärtämiseen, miten luonnonvarat vaikuttavat talouden kehitykseen kussakin tapauksessa (Robinson et al 2006, 446).

Case study -tyyppisen tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella lähemmin tietyn valtion instituutioiden, luonnonvarojen ja talouskasvun välistä dynamiikkaa. Tavoitteena on tällöin ymmärtää ilmiöitä numeroiden takana, ilman tilastollisia yleistäyksiä. Myös instituutioihin liittyvän kvantifiointiongelman kannalta on tärkeää selvittää ja identifioida, mitä instituutiomittareiden tulisi mitata. Seuraavaksi siirrytäänkin tarkastelemaan Venäjää.

5 Tapaus Venäjä

Tämän luvun tavoitteena on tehdä lyhyt tapaustutkimus siitä, millaiset instituutiot Venäjällä on ja mikä on niiden ja luonnonvarojen välinen suhde. Nykytilanteen ymmärtämiseksi käydään aluksi läpi historiaa ja kulttuuritaustaa. Erityisesti tarkastellaan taloudellisen ja poliittisen vallan jakautumista. Tämän jälkeen tarkasteluun otetaan jälleen mukaan luonnonvarat ja pohditaan niiden vaikutusta Venäjän tilanteeseen. Edellisissä luvuissa on todettu, että ongelmia aiheuttaa erityisesti riippuvuus luonnonvaroista, ja tämän pohjalta arvioidaan myös Venäjää: ovatko luonnonvarat olleet maalle kirous vai siunaus? Luvun lopuksi esitetään politiikkasuosituksia.

5.1 Instituutiot Venäjällä

Venäjä on pinta-alaltaan maailman suurin valtio. Suuri koko on ollut yksi tekijä maan suurvalta-aseman saavuttamisessa, mutta se on tuonut mukanaan myös haasteita. Maa on kansallisesti epäyhtenäinen, ja identiteetti ei perustu eurooppalaiseen ”yksi kansa, yksi kieli, yksi valtio” -ajatukseen. Sen sijaan kansallinen identiteetti on kautta aikojen perustunut vahvaan johtajaan ja suurvalta-asemaan, toisaalta kansallista yhtenäisyyttä on perinteisesti lisännyt myös yhteinen vihollinen.

Kulttuurisesti Venäjä eroaa merkittävästi ns. länsimaista. Erityisesti poliittinen kulttuuri ei ole koskaan ollut linjassa länsimaisen demokratiakäsityksen kanssa. Rosefielde (2007) viittaa venäläiseen poliittiseen kulttuuriin termillä *muscovy*. Tällainen ”moskovalainen autokratia” (*Muscovite autocracy*) on hänen mukaansa täydellinen vastakohta länsimaiselle poliittiselle kulttuurille (*the idea of west*). Jälkimmäinen perustuu individualismiin, yksityiseen omistajuuteen, ihmisoikeuksiin ja lakeihin pohjautuvaan oikeudenmukaisuuteen.

5.1.1 Lyhyt historian oppimäärä

Nykyisyyttä ei voida ymmärtää ilman historiaa. Venäjän tämänhetkisen taloudellisen ja poliittisen kulttuurin juuret voidaan jäljittää aina 1400-luvulle asti, jolloin Moskova vakiinnutti asemansa Venäjän keskuksena. Tämä antoi Kremlille mahdollisuuden luoda patrimoniaalisen, autokraattisen, maaorjuuteen perustuvan systeemin, jossa jopa aristokraateilta oli evätty pysyvät ja pitävät omistus- ja kansalaisyhteisyydet. (Rosefielde 2007, 3.)

Venäjä on ollut aina yksinvaltioiden hallitsema suurvalta. Tsaarilla oli käytännössä rajaton omistusoikeus. Tsaarit antoivat pajareille käyttöoikeuksia maahan ja myöhemmin myös ehdollisia omistusoikeuksia vastineeksi palveluksista. Maahan luotiin keskitetty, byrokraattinen virkakoneisto, jota aatelisto hallitsi. Tsaarinaikainen autokratia ei ollut kuitenkaan totalitaarisesti järjestetty. Tsaari sen paremmin kuin byrokraatiakoneistokaan ei kiinnittänyt huomiota mikrotason toimintaan tai voiton maksimointiin. Kyse oli enemmänkin pakkovallasta, jossa jokainen hierarkian taso pyrki käyttämään hyväkseen alempia. Tuottavuuden sijaan hallitsevia piirteitä olivat rent-seeking ja patrimonialismi. Tsaari oli todellinen yksinvaltiainen, koska millään luokalla ei ollut pysyvää omistusoikeutta. Aatelisto oli heikommassa asemassa kuin vastaava luokka lännessä, koska heiltä puuttui omaisuuden tuoma itsenäisyys. Vallankumouksellisia ryhmittymiä syntyi aika ajoin, mutta niistä ei ollut lopullista vastusta tsaarin voimakkaalle armeijalle ja salaiselle poliisille. (mts, 4-5.) Kunnes koitti vuosi 1917.

Vuoden 1917 vallankumous päätti tsaarien valtakauden, tilalle astuivat Leninin johdolla kommunistit. Autokraattisuuden ja omistusoikeuksien suhteen tämä ei kuitenkaan varsinaisesti tuonut muutosta: tsareilla ollut kaikenkattava valta siirtyi neuvostohallinnolle käytännössä sellaisenaan. Lenin ja hänen seuraajansa onnistuivat propagandallaan vakuuttamaan valtaosalle Venäjän kansaa, että neuvostoliittolainen suunnitelmatalous oli paras tie sosialistiseen utopiaan. Länsi saatiin näyttämään yhteiseltä viholliselta ja kommunismi ylivoimaiselta kapitalismiin verrattuna. (Rosefielde 2007, 6-7, 28).

Neuvostoliiton taru päättyi 1991 Mihail Gorbachovin ja perestroikan sekä glasnostin myötä. Venäjän ensimmäiseksi presidentiksi valittiin Boris Jeltsin, joka lupasi muuttaa maan vapaaksi

demokratiaksi. Rosefielde (2007, 165) väittää, että itse asiassa Jeltsinin hallinto ei teoillaan tavoitellut juuri sen enempää demokratiaa tai kuluttajien vapautta kuin Lenin vuosikymmeniä aiemmin. Virallisesti Jeltsin julisti siirtymää kommunismista vapaaksi markkinataloudeksi ja teki paljon dramaattisia muutoksia todistaakseen puheensa. Hän jatkoi Gorbachovin aloittamalla linjalla ja yksityinen omistusoikeus, liiketoiminta ja yrittäjyys sallittiin ja hinta-, palkka-, korko-, ja valuuttakurssisääntelyä purettiin. Nämä teot yhdessä muiden kanssa päättivät suunnitelmatalouden ja synnyttivät uusia rakenteita, mutta jättivät lähes ennalleen monia kommunistisia instituutioita ja organisaatioita. Myös historioitsija Luukkanen (2004, 351) muistuttaa, että ”Neuvostoliitto elää nykyisen Venäjän federaation rakenteissa” – nyky-Venäjä on pystytetty vanhan hallinnon päälle muuttamatta juurikaan rakenteita, eikä entistä totalitaarista hallintoa ole pakotettu ottamaan vastuuta menneisyyden toimistaan. Venäjä siis itse asiassa jatkaa Neuvostoliiton käynnistämää ”kehitysautoritarismia ja modernisaatiota”, vain ideologiset määritteet ovat uusia.

Toisaalta on syytä muistaa, miten hankalassa ilmapiirissä Jeltsin aikanaan oli pakotettu toimimaan. Vastassa oli edelleen järjestäytynyt ja voimakas kommunistinen puolue, joka vastusti tiukasti markkinatalouteen tähtääviä reformeja. Jonkinlaiseksi ansioksi Jeltsinille voidaan laskea jo se, että hän kykeni estämään kommunistien nousun takaisin valtaan. Valtansa säilyttämiseksi Jeltsin joutui tekemään yhteistyötä oligarkien kanssa, jolloin muun muassa luonnonvarayhtiöitä joutui näiden omistukseen. (Shleifer & Treisman 2005, 153.) On myös ymmärrettävää, että reformien mittakaava on ollut valtava ja aikataulu nopea. Jälkeenpäin voidaan toki arvioida ja arvostella toteutusta, mutta ei tule unohtaa sitä, millaisissa olosuhteissa hallinto joutui toimimaan.

Jeltsinin todellisia motiiveja voidaan vain arvailla, mutta käytännössä lopulta kyse oli sittenkin lähinnä talouden vapauttamisesta. IMF:n siirtymäohjelma sisälsi neljä pääkohtaa: talouden vakauttamisen, vapauttamisen, yksityistämisen ja rakenneuudistuksen. Reformit keskittyivät kuitenkin vain kolmeen ensimmäiseen. Taloudellisten ja erityisesti poliittisten rakenteiden – instituutioiden – uudistaminen on edelleen pahasti kesken, vaikka maa periaatteessa demokratia onkin. Silti yhtäläisyydet entiseen ovat merkittäviä. Venäjän perustuslaki on edelleen varsin autoritaarinen ja presidentti voi ohittaa parlamentin tahdon lähes yhtä helposti kuin kommunistisen puolueen pääsihteeri Neuvostoliiton aikana – tai tsaarit ennen kommunismia.

Valtionyhtiöiden yksityistäminen antoi paljon taloudellista valtaa pienelle oligarkkieliitille. (Rosefielde 2007, 166.) Myös omistusoikeuksien turva on edelleen heikko. ”Muscovite autocracy” ei ole lopullisesti kadonnut maasta.

5.1.2 Instituutioiden tilanne tällä hetkellä

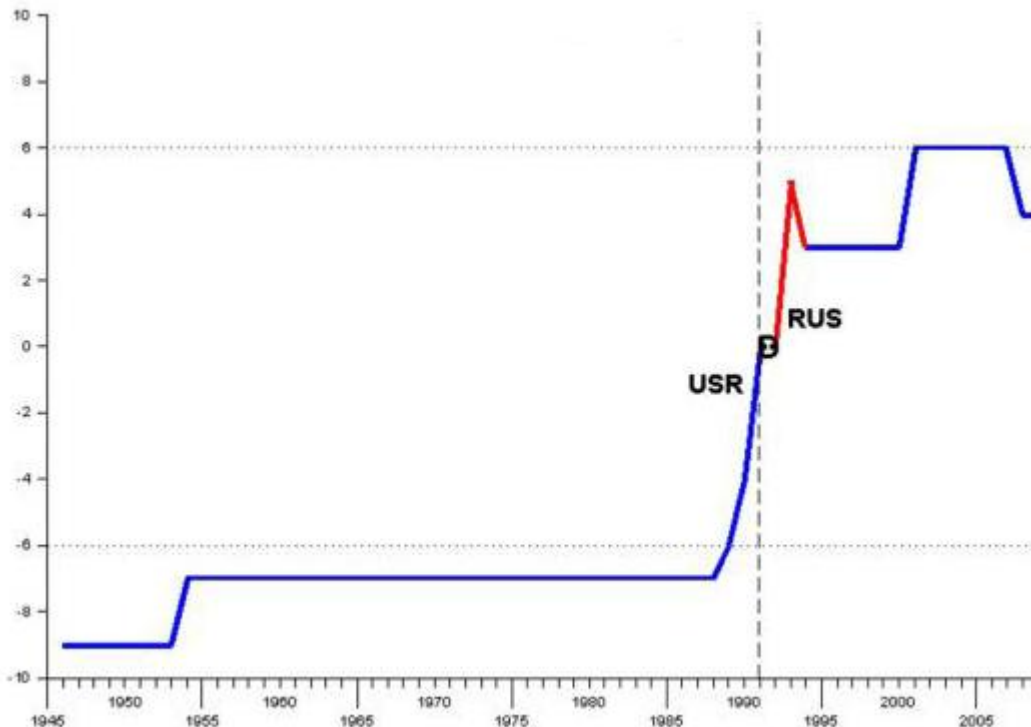
Polity IV:n dataa on käytetty useissa tässäkin työssä esitetyissä instituutioita käsittelevissä ekonometrisissä tutkimuksissa. Tarkastellaan siis aluksi Venäjän saamia arvosanoja Polityn maaraportissa. Venäjän demokraattisuus on saanut arvosanan viisi, kun skaala on 0-10. Mitä korkeamman arvosanan maa saa, sitä institutionalisoituneemmaksi maan demokratia katsotaan. Venäjän autokraattisuus on arvioitu ykköseksi, kun skaala on sama 0-10 ja korkeampi arvosana tarkoittaa vahvempaa autokraattisuutta. Lisäksi edellisistä on laskettu muuttuja Polity, joka saadaan vähentämällä autokraattisuus demokraattisuudesta. Kyseinen muuttuja vaihtelee näin -10 ja +10 välillä, arvosana 10 tarkoittaa vahvasti demokraattista valtiota, -10 taas vastaavasti vahvasti autokraattista. Venäjän arvosanaksi tulee neljä. (Marshall et al 2010, 14–16; Polity IV Country Report 2008: Russia, 1). Venäjän arvosanat ovat edellä esitettyä taustaa vasten yllättävänkin korkeita, perehdytään siis arviointiperusteisiin hiukan tarkemmin.

Aloitetaan demokratiamuuttujasta. Sen laskennassa kolme olennaisinta, toisistaan riippuvaista elementtiä ovat

- 1) instituutiot, joiden ansiosta kansalaisten on mahdollista ilmaista mielipiteensä ja kannatuksensa vaihtoehtoisista politiikoista ja johtajista;
- 2) hallinnolle asetetut institutionaaliset rajoitteet ja
- 3) kansalaisoikeuksien takaaminen kaikille jokapäiväisessä elämässä ja poliittisessa toiminnassa. (Marshall et al 2010, 14.)

Venäjä asettuu näiden kriteerien pohjalta suunnilleen skaalan puoliväliin. Perustuslaissa ilmaistut hallinnon rajoitteet vastaavat kutakuinkin länsimaisia kriteereitä, vaikka viime vuosina ylimmän johdon valtaa yli taloudellista valtaa pitävien oligarkkien ja parlamentin onkin lisätty. Oppositio maassa on kohtuullisen heikko ja hajanainen. (Polity IV Country Report 2008: Russia, 3)

Autokratiamuuttujan arvioinnin ongelmana onkin se, että autokratiaa esiintyy hyvin heterogeenisissä muodoissa, joiden yhteisiä piirteitä ovat lähinnä säännöllistyneen poliittisen kilpailun puute, epädemokraattinen ylimmän johdon valintatapa sekä heikot tai olemattomat institutionaaliset hallinnon rajoitteet. Neuvostoliittokin oli nimellinen demokratia, vaikka todellisuudessa valtio hallitsi lähes täydellisesti lähes kaikkia elämän osa-alueita. (Marshall et al 2010, 14,16)

Kuvio 2. Autoritaarisuuden kehitys Neuvostoliitossa/Venäjällä 1946–2008
Lähde: Polity IV Country Report 2008: Russia

Kuviossa 2 esitetään Neuvostoliiton/Venäjän autoritaarisuuden kehitys toisen maailmansodan jälkeen Polityn datan perusteella. Polityn arvioiden mukaan maan demokratisoituminen on ollut merkittävää Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen, vaikka askeleita taaksepäin on ajoittain otettukin. Muodollisesti näin voi sanoa olevankin. De jure Venäjän hallintainstituutiot ovat kohtuullisen hyvät, kiinnostavampaa ja tulevan kehityksen kannalta relevanttia on kuitenkin tarkastella instituutioita de facto. Kuten luvusta 2 muistetaan, instituutiot ovat monitasoisia. Venäjällä demokratia on edelleen hyvin nuorta ja pintatasoista, se ei ulotu syväälle järjestelmään ja

kulttuuriin – toisin sanoen habitualisaatiota ei ole vielä tapahtunut – eikä 20 vuotta ole siihen riittävä aikakaan.

Esimerkiksi Rosefielde (2007, 166) on selvästi eri mieltä kuin Polityn datassa esitetyt kohtuullisen positiiviset arviot. Hänen mukaansa Venäjän talous on menossa kohti oligopsonististyyppisiä markkinoita, missä suojelua tarjoavat autokraatit, byrokratia ja jopa mafia. Kuten aina ennenkin, Kreml hallitsee myöntämällä ja kieltämällä omistusoikeuksia ja muita etuja eri tahoilta. Valtaapitävät ovat edelleen lain yläpuolella ja yhteiskunta on jakautunut jyrkästi kahtia.

Rosefielden negatiivisuus on kuitenkin hieman liioiteltua. Hän keskittyy lähinnä poliittisten instituutioiden arviointiin ja arvosteluun, mutta jättää lähes kokonaan huomiotta positiivisen kehityksen taloudessa ja taloudellisissa instituutioissa. Shleifer ja Treisman (2005, 152) muistuttavat, että vaikka siirtymävaihe on Venäjällä ollut haastava ja instituutiot ovat kaukana täydellisistä, edistystä on kuitenkin tapahtunut huomattavasti sekä taloudellisessa että sosiaalisessa mielessä. Lisäksi he huomauttavat, että Venäjän puutteet ovat itse asiassa varsin tyyppillisiä, kun verrataan muihin saman BKT-tason maihin, jolloin Venäjä voidaan luokitella keskituloiseksi maaksi. Tällaisissa valtioissa demokratia on vielä osittaista, korruptio yleistä, omistajuus keskittynyttä ja talouden stabiilisuus heikohkoa. Venäjä ei siis ole valtiona mikään negatiivinen poikkeus, vaan ominaisuuksiltaan hyvin samankaltainen kuin muut verrokkiryhmänsä valtiot.

Myös Sutela (2009, 5) huomauttaa, että Venäjän talous nykyään toimii selkeästi paremmin kuin neuvostotalous aikanaan. Vaikka valtion rooli talouselämässä onkin lisääntynyt viime vuosina, on se silti huomattavasti vähäisempää kuin muutama vuosikymmen sitten. Ja vaikka autoritaarisuus sekä valtion kontrolli ovat viime aikoina lisääntyneet, kuluttajien preferenssit ovat silti tärkeämmässä roolissa kuin koskaan ennen. Kehityksen suunta antaa silti aihetta huoleen. Shleiferin ja Treismanin 2005 esittämien vertailujen jälkeen Venäjän talous on edelleen kasvanut, mutta instituutioiden tilanne ei ole 2000-luvun loppuvuosina juurikaan parantunut, melkein päinvastoin (esim. Guriev & Zhuravskaya 2010).

Lukuisat tahot korostavat vapaata mediaa demokratian kannalta olennaisena instituutiona (esim. Luukkanen 2004, Ahrend 2006). Vapaa ja puolueeton tiedonvälitys on ehdoton edellytys todelliselle (ei niinkään nimelliselle) demokratialle. Jotta todellinen demokratia ja vapaa markkinatalous ovat mahdollisia, on kansalaisilla oltava edellytykset muodostaa perusteltu mielipide suhteellisen objektiivisesti. Vastaavasti avoimuuden säätely on de facto -tyyppisen autokratian säilyttämisen edellytys. Avoimuuden lisääminen ei ole yleensä päättynyt valtaapitävien kannalta hyvin Venäjällä. Kun tsaari Aleksanteri II lievensi sensuuria, myös radikaaliryhmät pääsivät paremmin ääneen ja yksi tällaisista ryhmistä murhasi lopulta keisarin. Gorbachov kokeili glasnostia, monien tutkijoiden mielestä siinä kylvettiin siemen koko Neuvostoliiton hajoamiselle.

Nykyhallinto ei toimiensa perusteella ole tekemässä edeltäjiensä virheitä, mitä median sääntelyyn tulee. Vuoden 2009 lehdistön vapautta kuvaavan indeksin mukaan Venäjä on maiden välisessä listauksessa sijalla 140, mikä on 13 sijaa parempi sijoitus kuin vuonna 2009. Syynä edellisvuoden erityisen heikkoon sijoitukseen olivat muun muassa toimittajia kohtaan suunnatut väkivallanteot, jopa murhat. Vaikka 2010 sijoitus nousi, tilanne maassa on edelleen huono, ja media kontrolloidaan tiukasti (Reporters without borders, 2010.) Itsenäiset televisioasemat on käytännössä nujerrettu ja Venäjän hallinto hallitsee maan päämedioita erilaisten omistusjärjestelyjen kautta (Luukkanen 2004, 352.) Tämä on eräs tekijä, joka on syytä ottaa huomioon kun mietitään miksi Putin ja hänen piirinsä ovat varsin suosittuja Venäjällä. Saako kansa objektiivista tietoa maan tilasta ja hallinnon toimista, jotta he voisivat vapaissa vaaleissa perustellusti valita ehdokkaansa? Toisaalta tässäkin kohtaa on syytä muistaa, ettei Venäjän tilanne välttämättä ole olennaisesti huonompi kuin muissakaan maissa – myös monien länsimaisten mediatalojen objektiivisuutta tiedonvälityksessä voidaan epäillä (Shleifer & Treisman 2005, 166).

Vapaan median lisäksi myös toimiva kansalaisyhteiskunta voidaan nähdä stabiilin demokratian edellytyksenä. Venäjällä kehitys tässä suhteessa on ollut samankaltaista kuin median vapauden kohdalla: edistyksen sijaan on menty ennemminkin taaksepäin. Human Right Watch -järjestön raportin (Human Right Watch: World Report 2008, 413) mukaan hallinto on jatkuvasti kiristänyt kontrollia. Kansalaisjärjestöjä on kohdeltu lain edessä mielivaltaisesti, maassa esiintyy sensuuria

ja ihmisoikeusaktivistien toimia on hankaloitettu. Vuonna 2007 tuli voimaan ääriliikkeitä rajoittava laki, jonka mukaan mikä tahansa poliittisesti tai ideologisesti motivoitu rikos voidaan määritellä ekstremistiseksi. Tätä ja muita vastaavia lakeja myös käytetään hallintoa kritisoivien järjestöjen, aktivistien ja riippumattoman median vaimentamiseksi. Toisaalta kansalaisyhteiskunnan kehitykseen ovat vaikuttamassa positiivisesti erilaiset sosiaalisen median muodot, jotka ovat nousseet Venäjällä suosituiksi ja tuoneet uutta väriä kansalaiskeskusteluun.

Vuonna 2000 Venäjän sijoitus Transparency Internationalin korruptiolistalla oli ”vain” 82. Putinin kaudella Venäjän tilanne huononi merkittävästi: vuonna 2008 sijoitus oli 147, kun maita tutkimuksessa oli mukana 180. Korruptiota tutkivan venäläisen INDEM-säätiön mukaan vuodesta 2001 korruptiossa liikkuvan rahan määrä on noussut alle 40 miljardista yli 300 miljardiin dollariin vuodessa. (Nemtsov & Milov 2009, 13.) Sekä Putin että Medvedev ovat kumpikin esiintyneet julkisuudessa voimakkaasti korruption vastustajina. Silti tilanne on vain heikentynyt. Länsimaalaisen on vaikea käsittää sitä, kuinka tiukasti korruptio kuuluu venäläiseen yhteiskuntaan – korruptio on Venäjällä hyvin syvälle juurtunut instituutio, joka on läsnä monilla eri yhteiskunnan tasoilla. Venäjä ei toki tässäkin suhteessa ole mitenkään ainutlaatuinen, vaan korruptio on yleinen ongelma kehittyvissä maissa (Shleifer & Treisman 2005, 169), mutta Venäjä on silti tällä hetkellä merkittävästi korruptoituneempi kuin muut vastaavan BKT-tason maat (Guriev & Zhuravskaya 2010, 130).

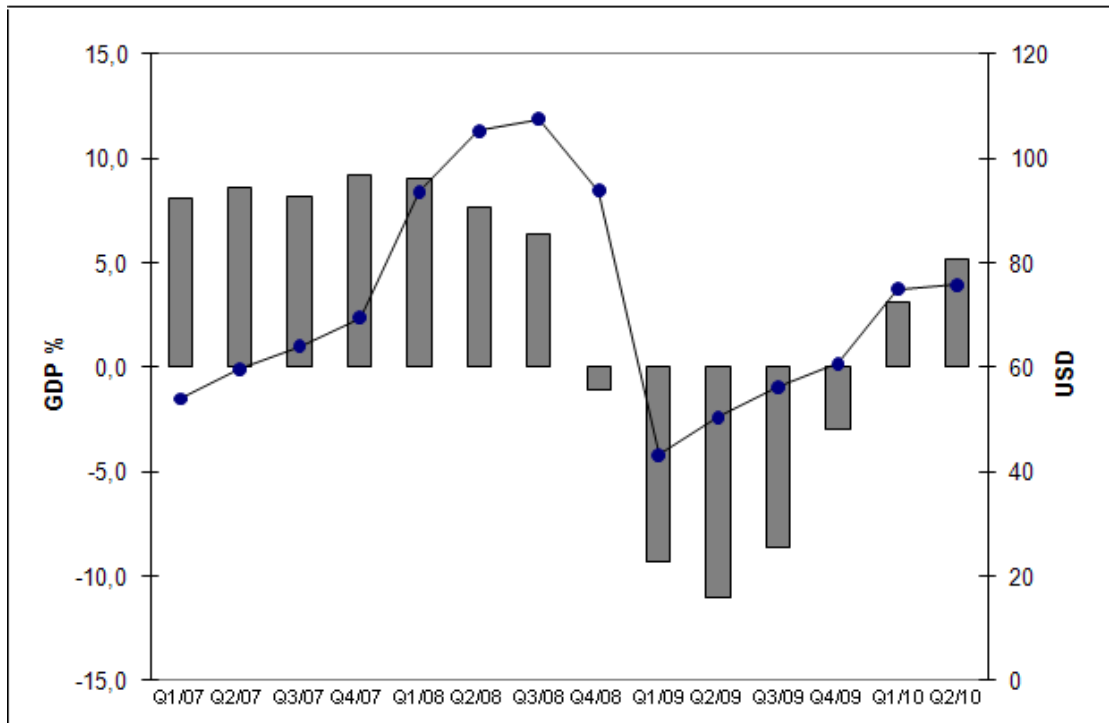
Venäjän voidaan siis sanoa olevan teoreettinen demokratia. Kansalla on lain mukaan vapaus valita edustajansa, mutta kansan tahtoon pyritään vaikuttamaan muun muassa median kautta propagoimalla. Todellisuudessa istuvan hallinnon vastavoimien toimia pyritään jatkuvasti rajoittamaan, mikä tekee todellisen, avoimen ja läpinäkyvän demokraattisen hallinnon mahdottomaksi. Toisaalta Venäjällä on parin vuosikymmenen aikana tapahtunut paljon positiivistakin, eikä Venäjän puutteistaan huolimatta voida sanoa olevan erityisen negatiivinen tapaus kehittyvien maiden joukossa. Vuosien 1998 ja 2008 kriisien välillä Venäjän BKT henkeä kohden laskettuna on kaksinkertaistunut, reaali-palkka kolminkertaistunut ja köyhyys puolittunut (Guriev & Zhuravskaya 2010, 127). Huonomminkin voisi olla.

Venäjän tapauksessa esiin nostetaan kuitenkin usein vain negatiiviset puolet. Shleifer ja Treisman (2005, 172) epäilevät tämän johtuvan siitä, että länessä kuviteltiin mahtavan Neuvostoliiton jälkeläisenä Venäjän olleen 1990-luvun alussa kehittynyt valtio merkittävine tiedesaavutuksineen, avaruusohjelmineen ja sotilasvoimineen. Tällöin Neuvostoliiton romahtamisen jälkeiset tapahtumat tulkitaan helposti degeneraatioksi, vaikka todellisuus olisikin toinen. Toisaalta kylmä sota on jättänyt jälkensä, eikä yleinen suhtautuminen Venäjään ole tämän vuoksi vielä tänäänkään täysin neutraalia.

Shleifer ja Treisman (2005) painottavat Venäjän normaaliutta suhteessa muihin samassa kehitysvaiheessa oleviin maihin. Vertailtaessa vertailukohteina on hyvä ollakin samankaltaiset valtiot, mutta tulevaisuutta ja kehitystä mietittäessä benchmarkit tulee hakea tavoitetilasta. Katse on suunnattava eteenpäin ja muistettava, että paljon kehitettävää ja uudistettavaa edelleenkin on, ja kehityksen suunnasta on kannettava huolta. Guriev ja Zhuravskaya (2010, 128) toteavat, että Kiinaa lukuun ottamatta käytännössä kaikkialla pitkäaikainen talouskasvu on edellyttänyt vakaita ja hyviä poliittisia instituutioita. Rosefielde (2007, 3) on oikeilla jäljillä huomauttaessaan, että Venäjä tuskin voi saavuttaa länsimaisia tehokkuuden standardeja ilman, että se irrottautuu autokraattisesti keskitetystä vallasta. Kremlissä tätä ei välttämättä ole vielä ymmärretty, vaan Venäjän johto tuntuu edelleen toivovan voivansa yhdistää keskitetyn kontrollin ja yksilöllisyyden hyödyt.

5.2 Venäjän luonnonvararikkaudet

Numeroiden valossa luonnonvarojen tärkeys Venäjän taloudelle on kiistämätön. Treisman (2010, 98) esittää arvion, jonka mukaan öljyn hinta selitti noin kolmanneksen - puolet Venäjän talouskasvusta ennen vuotta 1999. Vuoden 1998 kriisin jälkeen kasvu sai merkittävää tukea myös ruplan devalvoinnista ja vuosina 2001–2004 kasvua selitti hinnan lisäksi myös lisääntynyt öljyn ja muiden kaivannaisten tuotanto. Vuonna 2009 Venäjän viennin arvosta kolmanneksen muodosti yksinään öljy ja toisen kolmanneksen öljyjalosteet ja maakaasu yhdessä. Jos mukaan lasketaan luonnonvaroista puu ja puujalosteet sekä metallit, Venäjän viennin arvosta lähes 90 % muodostuu luonnonvarojen viennistä. (Venäjän tilastokeskus.)

Kuvio 3. Venäjän BKT:n muutos ja Urals-öljyn barrelihinta 2007–2010

Lähde: Venäjän keskuspankki, Venäjän tilastokeskus.

Kuviossa 3 on esitetty Venäjän BKT:n muutos (verrattuna edellisen vuoden vastaavaan ajanjaksoon) ja tärkeimmän öljyalaadun Uralsin barrelihinta dollareissa kvartaaleittain vuosina 2007–2010. Kuvioista voidaan havaita, että Venäjän BKT kasvoi finanssikriisiin asti kohtuullisen nopeasti, jolloin myös öljyn hinta lähes kaksinkertaistui lyhyessä ajassa. Öljyn hintakehitys on ollut varsin suotuisa tuottajamaan kannalta 2000-luvulla. Uralin öljyn keskihinta Jeltsinin kauden lopulla oli 16,70 dollaria, Putinin aikana keskihinta oli noin 40 ja viimeisinä vuosina yli 60 dollaria tynnyriltä. Samaan aikaan vuosina 2000–2007 Venäjän BKT kasvoi 70 prosenttia. (Nemtsov & Milov 2009, 9.)

Guriev & Zhuravskaya (2010, 131–132) esittävät varovaisen arvion, jonka mukaan pitkällä aikavälillä 10 prosentin öljyn hinnan nousu kasvattaa BKT:tä noin kaksi prosenttia. Tällöin öljyn hintakehitys selittäisi noin puolet Venäjän talouskasvusta vuosina 1998–2008. Ilman öljytuloja Venäjän talouskasvu olisi siis näiden laskelmien mukaan ollut vuosittain 3,5 prosentin luokkaa,

mikä on sekä kansainvälistä keskiarvoa heikompi luku että erityisesti kasvavalle siirtymätaloudelle alhainen kasvulukema.

BKT:n kasvuun ovat luonnollisesti vaikuttaneet muutkin tekijät kuin öljyn ja muiden luonnonvarojen korkea hinta, mutta öljyn ollessa merkittävin vientituote, on sen hinnanvaihteluilla välttämättä vaikutus vaihtotaseeseen, joka onkin ollut maassa vahvasti ylijäämäinen. Silti BKT:n kasvu kriisiin asti on ollut öljyn hinnanvaihteluista huolimatta varsin tasaista. Yksi tähän vaikuttava tekijä on ollut vuonna 2004 perustettu tasausrahasasto.

Tasausrahasaston tarkoituksena on suojata Venäjän taloutta öljyn hinnanvaihtelujen aiheuttamilta shokeilta. Vuonna 2008 alkuperäinen tasausrahasasto jaettiin kahtia ja siitä muodostettiin reservirahasasto ja kansallinen hyvinvointirahasasto. Rahastoihin kerätään osuus öljyn, öljyjalosteiden ja maakaasun tuotoista vuosittain määritettävän suunnitelman mukaan (tavoite on kerätä vuosittain noin 3,7 % ennustetusta BKT:sta). Rahastojen sijoituskohteet on tarkoin määritetty laissa. Reservirahasaston koko on rajattu 10 %:iin ennustetusta vuotuisesta BKT:sta. 1.10.2010 rahaston koko oli 41,39 miljardia dollaria. Reservirahasaston varoja voidaan käyttää kattamaan federaation budjetin alijäämää tai ulkomaanvelan maksuun sekä, jos öljyn hinta laskee merkittävästi, kattamaan tästä aiheutuvia tulonmenetyksiä. Kansallisen hyvinvointirahasaston koko oli 1.10.2010 89,54 miljardia dollaria. Sen tarkoitus on turvata eläkejärjestelmä pitkällä aikavälillä. Rahastot toimivat finanssiministeriön alaisuudessa. (Venäjän finanssiministeriö.)

Vuonna 2008 reservirahasaston arvo oli korkeimmillaan yli 140 miljardia dollaria. Talouskriisin aikana varoja kuitenkin käytettiin muun muassa ruplan tukemiseen, mitä voidaan pitää varallisuuden järkevänä käyttönä. Myös eläkejärjestelmän tukeminen luonnonvaravarallisuuden avulla on perusteltua, sillä eläkerahasasto Venäjällä on ollut pitkään pahasti alijäämäinen. Rahastot ovat myös olleet mukana tuomassa toivottua vakautta maan talouteen. Silti niihin liittyy myös riskejä, tärkeimpänä Venäjällä poliittinen riski. Korruption riivaamassa maassa, kuten Venäjällä, luonnonvarojen kaltaisen omaisuuden hallinnan tulisi olla mahdollisimman läpinäkyvää. Läpinäkyvyyden lisäämisen sijaan Venäjällä on ollut nähtävissä merkkejä päinvastaisesta. Esimerkiksi huhtikuussa 2010 pääministeri Putin kuitenkin allekirjoitti asetuksen, jonka mukaan

helmikuuhun 2012 saakka finanssiministeriön ei tarvitse julkaista tietoja rahastoista internetissä. (O proistanovlenii.)

Tasausrahastoa kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Varoilla on lähinnä maksettu ulkomaanvelkoja, kerätty reservejä ja tuettu eläkejärjestelmää. Venäjä kaipaisi kipeästi kuitenkin myös investointeja infrastruktuuriin. Esimerkiksi maan tieverkko on todella heikossa kunnossa. Lisäksi varallisuutta on peräänkuulutettu käytettäväksi talouden rakenteiden monipuolistamiseen. (Sutela 2009, 6-7).

Luonnonvaroista puhuttaessa on otettava huomioon myös riittävyysongelma. Luonnonvarat eivät ole ikuisia. Vaikka Venäjän reservit ovat mittavat, globaalin kulutuksen kasvu syö reservejä kasvavalla vauhdilla. Lisäksi Venäjällä on nousemassa ongelmaksi se, että varallisuus on hankalasti saavutettavissa, Siperian tiettömien alueiden takana. Tämä nostaa louhinnan kustannuksia, vaikka teknologian kehitys toisaalta tuo tähän helpotusta.

5.3 Venäjä, luonnonvarat ja instituutiot

Tässä työssä on ollut tavoitteena tutkia kolmen elementin – talouskasvun, instituutioiden ja luonnonvarojen – välistä suhdetta. Luvussa 3 käsiteltiin kahden koulukunnan pohdintoja siitä, onko talouskasvun perimmäinen lähde enemmän instituutiot vai inhimillinen pääoma. Venäjä tarjoaa jonkinasteisen empiirisen vasta-argumentin inhimillisen pääoman merkitystä korostavalle näkemykselle. Inhimillistä pääomaa on empiirisissä tutkimuksissa mitattu usein koulutuksen määrällä. Venäjä on korkeasti koulutetun väen maa (esimerkiksi UNESCO:n mukaan Venäjällä valmistuu eniten korkeakoulutettuja kuin missään muussa Euroopan maassa). Itse asiassa Venäjän voidaan sanoa perineen Neuvostoliitolta kaksi suhteellista etua: valtavat luonnonvarat ja korkean inhimillisen pääoman. Luonnonvarojen hyväksikäytön maa osaa, mutta inhimillisen pääoman muuttaminen kasvuksi on ollut vähäisempää. Venäjä on päinvastoin nettotuoja inhimillistä pääomaa intensiivisesti käytävillä sektoreilla. (Algieri 2006, 105.)

Jos instituutiot eivät välttämättä synnytä talouskasvua, niin ei sitä tee myöskään inhimillinen pääoma. Algieri (2006, 108–109; 117–122) esittää mallin, joka osoittaa, että Neuvostoliiton jättämä inhimillisen pääoman perintö on tarpeellinen, muttei riittävä ehto kestäväälle talouskasvulle. Mallissa yhtenä tekijänä mukana on aivovuoto, jota yleensä ei käytetä endogeenisen kasvun malleissa. Venäjän kohdalla se kuitenkin osoittautui tärkeäksi tekijäksi selittämään, miksi korkea koulutuksen taso ei maassa ole muuttunut talouskasvuksi. Mallissa otetaan annettuna tietty inhimillisen pääoman taso, joka voi johtaa korkeaan tai matalaan talouskasvuun tai näiden välimuotoon. Venäjällä toimintaympäristö ei ole kannustanut innovaatioihin ja riskinottoon. Hallinnon huomio ei ole ollut suunnattu tutkimukseen ja kehitykseen. Yrittäjäystävällisen sääntelyn ja ilmapiirin luominen on kuitenkin välttämätöntä, jotta voidaan taata teknologian kehitys. Inhimillinen pääoma ei siis yksinään riitä, varsinkin kun se tapaa luonnostaan vähetä, mikäli sitä ei asianmukaisesti ylläpidetä. Venäjällä edellytykset ja kannustimet vahvistaa inhimilliseen pääomaan pohjaavia sektoreita ovat puuttuneet, mikä on johtanut inhimillisen pääoman massaemigraatioon. Tämänhetkinen haaste onkin paitsi kehittää kaupallisia hyödyntämiskeinoja tieteen tuloksille, myös jo menetetyn inhimillisen pääoman korvaaminen. Näyttäisikin siis siltä, että instituutioita tarvitaan tukemaan inhimillistä pääomaa, jotta kasvua voidaan saada aikaiseksi.

Luvussa 3 kiinnitettiin huomiota myös omistusoikeuksien suojaan talouskasvun yhtenä osatekijänä. Omistusoikeuden suoja on Venäjällä edelleen heikko. Historiallisesti Venäjällä hallinto on myöntänyt omistusoikeuksia lojaaleiksi katsomilleen tahoille mutta yhtäläillä vetänyt ne halutessaan takaisin. Näin on osin yhä tänäkin päivänä, kuten vaikkapa tapaus Jukos on osoittanut.

Instituutioilla on rooli talouden kehityksessä, mutta kausaalisuuden dynamiikkaa ei ole aukottomasti pystytty selittämään. Venäjällä on kuitenkin valtaisa ero nimellisen ja reaalisen, de facto ja de jure välillä. Venäjän hallinto haluaa hyötyä avoimen talouden tuomista tehokkuuseduista, ja taloudelliset instituutiot ovatkin kehittyneet maassa markkinatalouden suuntaan, vaikka tietyillä sektoreilla rajoituksia ja valtion kontrollia on myös kiristetty. Sen sijaan poliittiset instituutiot ovat tehneet niin lähinnä paperilla. Nähtäväksi jää, miten kokonaisuus

kehittyä. Riittääkö talouden avautuminen ja globalisaatio pakottamaan myös poliittiset instituutiot muuttamaan demokraattiseen ja oikeudenmukaiseen suuntaan?

Oomes & Kalcheva (2007) ovat tutkineet resurssikirouksen ”traditionaalisia” vaikutuskanavia Venäjällä tarkastellen esiintyykö maassa Hollannin taudin oireita. Heidän mukaansa kaikki perinteiset oireet (vahva reaalin valuuttakurssi, heikentyvä teollisuus, palvelusektorin nopea kasvu ja korkea palkkataso) ovat havaittavissa Venäjällä. Pelkästään oireiden esiintymisen perusteella ei kuitenkaan voida vielä tehdä diagnoosia Hollannin taudista. Neuvostoliiton aikaan teollisuus oli maassa poikkeuksellisen vahva ja palvelusektori puolestaan olematon. Kyse voikin Hollannin taudin sijaan olla täysin normaalista kehityksestä jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi.

Perinteisen Hollannin taudin lisäksi luonnonvarat voivat vaikuttaa talouskehitykseen epäsuorasti vaikuttamalla instituutioihin. Tällöin kyse on ennen kaikkea luonnonvararikkauksien luomista negatiivisista insentiiveistä rent-seekingiin ja korruptioon, sekä tendenssi keskimääräistä epätasaisempaan tulonjakoon. Tässä valossa oireet Venäjällä ovat selkeästi olemassa.

Venäjän tiedeakatemian tutkimuksen mukaan 90-luvulla ylimpään tulonsaajaryhmään kuuluvien venäläisten tulot kasvoivat 50 % ja muiden ryhmien tulot laskivat 2-12 %. Akateemikko Lvovin mukaan tämä johtuu pääosin siitä, että 2/3 tulonmuodostuksesta syntyy luonnonvaroista, joiden omistus tai muu niistä koitua hyöty on keskittynyt hyvin kapeisiin väestöryhmiin. (Idänkaupan vientipalvelut 1/2003, 2). 2000-luvulla tuloerot ovat sen sijaan kasvaneet hitaammin nopeasta talouskasvusta huolimatta (Bofit viikkokatsaus 2 10.1.2008). Tämä voi olla seurausta myös siitä, että palkat ovat kasvaneet todella nopeasti 2000-luvulla.

Rent-seekingin – ja erityisesti korruption – voidaan sanoa olevan elimellinen osa venäläistä kulttuuria. Pelkästään luonnonvararikkauksista niiden olemassaolo maassa ei tietenkään johdu. Luvussa 4 esitettyjen ja monien muiden empiiristen tutkimusten perusteella luonnonvaroilla on ollut demokratiakehitystä ja talouskasvua hidastava vaikutus sellaisissa maissa, joissa instituutioiden taso on heikko. Venäjää pidetään usein klassisena esimerkkinä tällaisesta maasta (Treisman 2010, 85). Tarkastellaan seuraavaksi lähemmin selityksiä näistä vaikutuskanavista.

Ensinnäkin on esitetty, että luonnonvararikkaudet vähentävät valtion riippuvuutta verotuloista. Länsimaiseen demokratiakehitykseen uskotaan vaikuttaneen positiivisesti sen, että hallinto on joutunut antamaan kansalaisille oikeuksia vastineeksi verojen keräämisestä. Luonnonvaroiltaan rikkaat maat sen sijaan voivat saada tuloja kansasta riippumatta. Tämä teoria soveltuu esimerkiksi useisiin Persianlahden valtioihin, joissa verotulojen osuus BKT:sta on poikkeuksellisen matala. Venäjällä suhteellisen mittavan väestön vuoksi luonnonvaratulot henkeä kohti ovat kuitenkin pienemmät, eivätkä ne näin yksinään riitä rahoittamaan valtion toimintaa. (Treisman 2010, 94–95.) Hyötyä luonnonvaratuloista kuitenkin kiistämättä on ollut. Luonnonvaratulojen käyttäminen esimerkiksi eläkejärjestelmän rahoitukseen on myös ollut omiaan kasvattamaan hallinnon suosiota kansan silmissä. Ei voida sulkea pois ajatusta siitä, ettei Venäjän hallinto kykenisi ostamaan legitimizeettiä luonnonvaratulojen avulla.

Luonnonvaratulot saattavat toimia myös modernisaatiota ja kehitystä hidastavina tekijöinä. Tämän logiikan mukaan maan ei tarvitse menestyä kansainvälisessä kilpailussa innovaatioiden ja erikoistumisen avulla, kun tulonlähteenä ovat luonnonvarat. Inhimillisen pääoman lisäämiseen ei ole pakottavaa insentiiviä ja kouluttamattomia työläisiä on helpompi hallita autoritaarisesti kuin korkeasti koulutettua väkeä. Neuvostoliitto oli kuitenkin jo vahvasti teollistunut valtio, kun luonnonvarojen hinnat 1970-luvulla kohosivat ensimmäisen kerran korkealle. Koulutuksen ja tieteen taso on myös maassa ollut perinteisesti korkeaa, jolloin tämän teorian mukaan venäläisiä tulisi olla haastavaa hallita autoritaarisesti. (Treisman 2010, 96.) Toisaalta autokratian perinne on maassa pitkä ja autokraattinen, hierarkkinen hallintotapa institutionalisoitunut syväälle. Vahva keskushallinto on ollut tärkeä suurvaltaidentiteetin ja sisäisen rauhan säilyttämiselle. Venäläiset ovat olleet historian saatossa valmiita antamaan anteeksi vallanpitäjien autoritaariset otteet, kunhan maahan on saatu aikaan laki ja järjestys (Nemtsov & Milov 2009, 11).

Korruption ja luonnonvarojen välistä suhdetta on vaikea todentaa. Byrokraattisesta korruptiosta on mahdollista hankkia kohtuullisen luotettavaa dataa esimerkiksi kyselytutkimusten avulla. Luonnonvaratulojen kohdalla kyse on kuitenkin insenttiivistä nimenomaan poliittisen korruptioon, josta luotettavaa tietoa ei luonnollisesti ole saatavilla. Epäilyksiä Venäjän kohdalla on paljon, mutta empiirisiä todisteita vähän.

Se kuitenkin tiedetään, että korruptio on Venäjällä ongelma. Byrokraattisen korruption merkittävää määrää voidaan pitää myös yhtenä merkinä siitä, että poliittistakin korruptiota esiintyy, sillä korruptiolla on vahva taipumus institutionalisoitua. Vaikeneminen ja asteittainen osallistuminen korruptoituneisiin käytäntöihin on yksittäiselle toimijalle usein helpompaa ja edullisempaa kuin ryhtyä taistelemaan korruptiota vastaan. Näin korruptio helposti laajenee edelleen vallitsevaksi käytännöksi, laajoiksi korruptioverkostoiksi ja institutionalisoituneeksi, syvätason korruptioksi. Korruption leviäminen myös lisää sen sosiaalista hyväksyntää, yksilöt ymmärtävät sen väistämättömäksi. (Amundsen 1999, 5.)

Guriev ja Zhuravskaya (2010, 132–133) pitävät Venäjää malliesimerkkinä maasta, jossa resurssikirous vaikuttaa negatiivisesti nimenomaan instituutioiden kautta. Valtaapitävillä ei ole pakottavaa insenttiä instituutioiden kehittämiseen, kun talouskasvu aikaansaadaan luonnonvaratulojen avulla. Maan nykyinen johto tiedostaa tämän, myös Medvedev on julkisesti ilmaissut Venäjän suurimpien ongelmien olevan riippuvuus luonnonvaroista, laajamittainen korruptio sekä paternalismi. Toistaiseksi näiden ongelmien ratkaisuun ei kuitenkaan ole paneuduttu, vaan on keskitytty nykyisen status quon säilyttämiseen.

Venäjän demokratiakehityksen suurimpia esteitä on se, että maasta puuttuu vahva ja yhtenäinen oppositio, vastavoima hallinnolle. Ja kun talous on 2000-luvulla kasvanut merkittävästi (maailmanlaajuisen finanssikriisin aiheuttamaa notkahdusta lukuun ottamatta), vastavoiman synnyn edellytykset ovat olleet heikot. Hallinnon legitimitetti kumpuaa edelleen toisaalta vahvan johtajan perinteestä, sisäisten ristiriitojen pelosta ja toisaalta myös siitä, että taloudessa on mennyt kohtuullisen hyvin. Talouskasvu vuorostaan on pohjautunut merkittävältä osin luonnonvaroihin ja niiden korkeaan hintatasoon. On siis todennäköistä, että luonnonvarat epäsuorasti ovat olleet edesauttamassa viime vuosien autoritaarisuuskehitystä. Treisman (2010, 98) huomauttaa myös, että korkea öljynhintaa on edesauttanut talouskasvu, jolloin myös hallinnon suosio on kasvanut. Tällaisina aikoina hallinto olisi kykenevä tekemään suuriakin muutoksia järjestelmään, muuttamaan sitä demokraattisemmaksi tai autokraattisemmaksi. Putinin hallinto on valinnut jälkimmäisen.

5.4 Poliittikasuosituks

5.4.1 Eroon korruptiosta?

Venäjä ei ole avoin ja läpinäkyvä demokratia. Kansalaisyhteiskunta on lapsenkengissä ja sekä korruptio että rent-seeking ovat merkittäviä ongelmia maassa. Myös markkinainstituutio on länsimaisen mittapuun mukaan kehittämätön, mikä johtuu puutteista niin lainsäädännössä kuin erityisesti sen implementoinnissa.

Tehokasta ja korruptoitumatonta hallintoa pidetään tärkeimpänä tekijänä resurssikirouksen ehkäisyssä; onhan resurssikirouksen todettu olevan ongelma ainoastaan instituutioiltaan heikommassa maissa. Instituutioiden, luonnonvarojen ja talouskasvun väliset vaikutuskanavat ovat edelleen osin hämärän peitossa. Tilastojen valossa on kuitenkin selvää, että tehokas ja itsenäinen oikeuslaitos ja kehittynyt kansalaisyhteiskunta korreloivat negatiivisesti korruption kanssa. On myös sekä tilastollisesti että intuitiivisesti perusteltavissa, että median vapauden rajoitukset ovat yhteydessä korruption runsauteen. Lisäksi on voitu osoittaa, että korruption vähentämisestä on hyötyä talouskasvun kannalta. (Ahrend 2006, 11–12.)

Venäjä epäilemättä hyötyisi monella tasolla, jos korruptio maassa saataisiin kuriin. Leiten ja Weidmannin (1999, 7) mukaan poliittinen vakaus ja politiikan läpinäkyvyys näyttäisivät olevan ehdottomia edellytyksiä tehokkaan antikorruptiostrategian läpiviemiseksi. Prosessi on käytännössä välttämättä hidas: kestävät ja stabiilit instituutiot eivät muovaudu hetkessä. Venäjällä ollaan hiljalleen 90-luvun kuohunnan jälkeen saavuttamassa verrattain vakaa tilanne, mutta läpinäkyvyys on edelleen huomattavan heikkoa. Myös Ahrend (2006, 11–12) esittää keinoja korruptionvastaiseen taisteluun. Ensimmäinen askel hänen mukaansa on rakenteiden uudistaminen – asia, joka Venäjällä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen on jäänyt tekemättä. Sääntelyn tulisi olla mahdollisimman yksinkertaista ja läpinäkyvää, mikä vähentäisi tulkinnanvaraisuutta ja siihen liittyvää lahjustenvaihtoa.

Sääntelyn muuttaminen ei luonnollisesti yksinään riitä – on erittäin tärkeää valvoa säädösten toteutumista sekä tehdä korruptiosta selkeästi rangaistavaa (Ahrend 2006, 11). Kuten luvusta 2 muistetaan, ihmisten toiminta yhteisössä perustuu insentiiveihin. Jos todella halutaan muuttaa tämänhetkistä toimintatapaa, on luotava joko positiivisia insentiivejä, jotka palkitsevat halutunlaisesta toiminnasta tai vastaavasti negatiivisia insentiivejä, jotka rankaisevat sellaisesta toiminnasta, jota pidetään epätoivottavana.

Yksi potentiaalinen keino korruptionvastaisessa taistelussa on markkinainstituution tukeminen. Ahrendin (2006, 12) mukaan on voitu havaita, että keskimäärin luonnonvararikkauksiin perustuva talouskehitys on ollut onnistuneempaa, kun valtio-omisteisuus luonnonvarasektorilla on vähäistä tai hyvin rajallista. Venäjällä maakaasusektori on edelleen pääosin valtio-omisteinen, sen sijaan öljysektorin omistajista enemmistö on yksityisiä tahoja. 2000-luvun alkupuoliskolla öljysektori olikin yksi talouskasvun kulmakivistä, kun taas maakaasusektorilla ei tapahtunut juurikaan edistystä. Vaikka yksityistämisessä 1990-luvulla olikin omat – sinänsä merkittävät – ongelmansa, yksityistetyt öljy-yhtiöt ovat sittemmin pärjänneet valtionyhtiöitä paremmin. Shleifer ja Treisman (2005, 161) huomauttavat, että kolme suurta oligarkien hallussa olevaa luonnonvarayritystä, Jukos, Sibneft ja Norilsk Nickel, kasvattivat voittoaan 1996–2001 merkittävästi enemmän kuin valtio-omisteinen maakaasujätti Gazprom. Vastaavasti vuonna 2001 oligarkien omistamat yritykset investoivat huomattavasti suuremman osan tuotoistaan kuin muut venäläiset yhtiöt. Valtio-omisteisuus on kuitenkin lisääntynyt Venäjällä kun luonnonvarasektoreita on maassa julistettu “kansallisen edun mukaan erityisen tärkeiksi” ja tähän vedoten lisätty valtion omistajuutta ja interventioita kyseisillä sektoreilla.

Toinen toimivan markkinainstituution mukanaan tuoma etu liittyy luonnonvarariippuvuuden torjuntaan. Venäjän vientituloista noin kaksi kolmasosaa perustuu yksin öljyyn ja maakaasuun, mikä luo riskin luonnonvarariippuvuudelle. Talouden monipuolistaminen olisi tässä mielessä tärkeää. Tämäkin on pitkä ja hidas prosessi, joka saattaa huonosti hoidettuna myös epäonnistua. Valitettavasti epäonnistumisen välttämiseen ei ole olemassa yhtä kaavaa. (Ahrend 2006, 12, Rodrik 2006). Sutela (2009, 3) muistuttaa, että Neuvostoliitto aikanaan keskittyi vahvasti raskaaseen teollisuuteen ja sotilasmahdin kasvattamiseen. Palvelusektori maassa oli olematon, ja

sen kasvattaminen ja monipuolistaminen on ollut ja voisi edelleen olla tapa sekä monipuolistaa taloutta että lisätä tehokkuutta Venäjän tapauksessa.

Venäjällä, kuten muillakin kehittyvillä mailla, on eräs etu talouskasvun luomisessa verrattuna kehittyneisiin maihin. Ne voivat ottaa käyttöön hyödykkeitä, teknologioita, instituutioita ja osaamista, jotka muut ovat jo keksineet ja kokemuksen pohjalta hyviksi havainneet. Vaikka tällainen imitaatio ei sekään välttämättä ole helppoa, on se silti todennäköisesti vaivattomampaa kuin innovointi. Varsinkin siirtymän alkuvaiheessa imitaatio on yksinkertaisin tie tehokkuuden lisäämiseen ja rakenteiden muuttamiseen, mikä puolestaan mahdollistaa kehittyneemmän innovaatiotalouden tulevaisuudessa. Esimerkiksi Kiina on perustanut kasvunsa pitkälti imitointiin, mutta on nyttemmin osoittanut merkkejä myös omasta innovaatiotoiminnasta. (Sutela 2010, 19; Sutela 2009, 4) Myös kokemuksesta oppimisen kannalta olisi tärkeää houkutella maahan ulkomaisia investointeja: ne kun ovat myös yksi väline imitointiin (Sutela 2010, 22).

Venäjän tulevan kehityksen kannalta ehkäpä tärkein ryhmä on keskiluokka. Tällä hetkellä vain noin viidennes, korkeintaan neljännes, kansasta voidaan katsoa kuuluvaksi keskiluokkaan. Keskiluokasta nousevat laajenevan palvelusektorin kuluttajat, joita ilman markkinataloudesta voidaan vain haaveilla. (Sutela 2009, 4) Tähän on yhteydessä myös yrittäjyyden tukeminen. Kaikkia talouden uudistuksia ei voida implementoida yhteiskuntaan hallinnon toimesta ylhäältä päin, vaan myös yhteisön on sisäistettävä reformien tavoitteet. Yrittäjillä on tässä tärkeä rooli uusien toimintatapojen imitoinnin käytännön toteuttajina.

Venäjällä yrittäjyyden tukeminen on vielä vähäistä, ja yrityksen perustaminen on tarkkaan säädeltyä, monimutkaista ja korruption riivaamaa. Vuonna 2002 toteutetussa kyselyssä Venäjällä 90 % yrittäjistä sanoi kohdanneensa korruptiota yrityksen perustamiseen liittyvän byrokratian yhteydessä. (Woodruff & McMillan 2002, 155, 168.) Tilanne on kuitenkin parantunut viime vuosina. Yakovlev & Zhuravskaya (2007) ovat perehtyneet sääntelyn purkamiseen Venäjällä. Vuosina 2001–2004 maassa hyväksyttiin useita lakeja, jotka yksinkertaistivat yrityksen perustamiseen liittyviä prosesseja. Tutkimuksessa on käytetty hyväksi alueellisia eroja kuvaavaa dataa ja difference-in-differences -menetelmää. Näin on päästy käsiksi siihen, miten alueelliset institutionaaliset erot ovat vaikuttaneet sääntelyn purkamisen tehokkuuteen.

Tutkimuksessa selvitettiin, onko de jure -reformilla ollut de facto -vaikutusta sääntelyyn. Keskimäärin vaikutus on ollut merkittävää, mutta alueelliset erot ovat kuitenkin olleet huomattavia. Tutkimuksessa otettiin huomioon viisi instituutiotekijää: hallinnon läpinäkyvyys, korruptio, internetin käyttö ja pääsy muihin vastaaviin riippumattomiin medialähteisiin, teollisuuden keskittyneisyys sekä alueen omien tulojen osuus sen budjetissa. Sääntelyä mitattiin kahdella proxy-muuttujalla: mikä sääntelyn taso on yleisesti ja miten paljon sääntelyn purkamiseen tähänneitä lakeja rikotaan. Empiiristen tulosten perusteella kaikki tutkimuksessa testatut instituutiotekijät ovat vaikuttaneet siihen, miten sääntelyn purkaminen on onnistunut helpottamaan sekä yrityksen perustamista että jo olemassa olevien yritysten toimintaa. (Yakovlev & Zhuravskaya 2007.) Tutkimus on osoitus myös siitä, että de jure -reformit yksinään eivät ole riittäviä, vaan instituutioiden tilanne vaikuttaa siihen, miten reformit vaikuttavat käytännössä.

Tässä luvussa esitetyt ehdotukset ovat varsin yleisluontoisia, eikä mikään niistä, ainakaan yksinään, ratkaise maan ongelmia. Ei ole myöskään varmaa, että esimerkiksi länsimaistyypinen demokratia tulisi koskaan toimimaan Venäjällä, ainakaan ilman muutoksia myös muissa instituutioissa. On kuitenkin selvää, että tämänhetkinen tilanne ei ole maalle paras mahdollinen. Hallituille ja suunnitelluille reformeille on tarvetta.

Tässäkin työssä on tuotu esiin varoituksia siitä, että yksityiskohtaisten politiikkasuositusten antamisessa tulisi noudattaa varovaisuutta. Toisaalta yleisluontoiset suositukset jättävät ensinnäkin vastaamatta kysymykseen miten, ja toiseksi myös saattavat osoittautua hyödyttömiksi väärässä kontekstissa. (esim. Rodrik 2006.) Edelleen tiedetään hyvin vähän siitä, miten erilaiset korruptionvastaiset toimet todella vaikuttavat. Eri tutkimusten perusteella vaikuttaisi kuitenkin siltä, että sellaiset korruptionvastaiset toimet, jotka on tarkkaan räätälöity yksittäiselle maalle toimivat yleisluontoisia suosituksia paremmin. Ei myöskään riitä edes se, että tiedettäisiin minkälaiset instituutiot korruptiota ehkäisevät, jos ei kyetä määrittämään sitä, miten nämä instituutiot saadaan maahan aikaiseksi. (Kolstad & Søreide 2009, 223.)

On silti yksi suositus, sinänsä yleisluontoinen sekin, jonka Venäjän kaltaiselle maalle uskaltaisi antaa: tärkeimpänä uudistuksena maassa voitaisiin pitää avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisäämistä. Vaikka sekään ei tietenkään kaikkea ratkaise, loisi tämä kuitenkin lisää luottamusta,

mikä puolestaan lisäisi talouden agenttien mahdollisuuksia pitkän aikavälin rationaaliseen suunnitteluun. Avoimuuden lisääminen ei myöskään ole kallista tai erityisen monimutkaista, eivätkä sen tuomat hyödyt ole kulttuuriseen kontekstiin, poliittiseen järjestelmään, taloudellisiin rakenteisiin tai muihin instituutioihin tiukasti sidottuja. Avoimuudesta on hyötyä myös luonnonvarojen hallinnassa. Avoimuuden lisääminen on kuitenkin pitkälti hallinnon tahdosta kiinni.

5.4.2 Venäjän tulevaisuus

Edellisessä alaluvussa käytiin läpi keinoja, joita toteuttamalla Venäjän viime vuosien positiiviselle talouskehitykselle saattaisi olla luvassa jatkoa. Tässä luvussa tarkastellaan vielä lyhyesti Venäjän nykyhallinnon toimia ja linjauksia. Miten maan johto näkee Venäjän tulevaisuuden?

Venäjän kasvupotentiaali on edelleen valtava. Kasvua – tai taloutta muutenkaan – ei kuitenkaan voida pitkällä aikavälillä rakentaa pelkästään luonnonvarojen varaan. Energiasektori ei ole kovinkaan suuri työllistäjä, eivätkä luonnonvarojen vientitulot yksinään riitä koko talouden pyörittämiseen. Venäjällä onkin vuonna 2008 hyväksytty ns. 2020-ohjelma, jonka kunnianhimoisena tavoitteena on kansalaisten hyvinvoinnin ja turvallisuuden lisääminen, talouden dynaaminen kehittäminen ja Venäjän aseman vahvistaminen kansainvälisessä yhteisössä. Ohjelmassa on hahmoteltu kolme vaihtoehtoista tulevaisuutta: nykylinjan jatkaminen, energiatuotantoon panostaminen ja innovaatioyhteiskunta. Näistä innovaatioyhteiskunta on ainoa, jonka katsotaan takaavan pitkän aikavälin kasvu ja hyvinvointi. (Sutela 2010, 19–20; Koncepciä 2008)

Ohjelmaa voisi parhaiten kuvata sanalla mahtipontinen. Ensimmäisessä luvussa kuvataan paluu yhdeksi maailman taloudellisista suurvalloista – tavoite, joka ohjelman mukaan on jo saavutettu. Myös instituutioiden kehityksestä maassa annetaan yksinomaan positiivinen kuva. Ohjelmassa esitetyt tavoitteet ovat sinänsä oikeita ja edellisessä luvussa esitetyn mukaisia, mutta keinot niiden saavuttamiseksi ovat jokseenkin epärealistisia ja epämääräisiä. Kuten Sutelakin (2009, 4)

huomauttaa, ohjelma perustuu kovin epäuskottaville oletuksille. Esimerkiksi Venäjän väestö on pienentynyt jo pitkään, eikä näköpiirissä ole juurikaan syitä odottaa muutosta vallitsevaan trendiin. Silti 2020-ohjelmassa lasketaan, että väestön muutos kääntyisi kasvuksi jo 2010-luvun alkupuolella. Vastaavia esimerkkejä löytyy ohjelmasta runsaasti.

Osa johtavista venäläisistä taloustieteilijöistäkin on uskaltanut kritisoimaan ohjelmaa. Ohjelman mukaan Venäjältä pitäisi tulla vuoteen 2020 mennessä innovaatioyhteiskunta, maailman viidenneksi suurin kansantalous ja samalla ”paras paikka maailmassa ihmisen elää”, kuten Putin asian ilmaisi. Ongelma on kuitenkin tarjotuissa keinoissa: ohjelman mukaan innovaatioyhteiskunta saavutetaan valtiojohtoisella uudistuspolitiikalla, koska muu ei Anatoli Tshubaisin ja presidentti Medvedevin mukaan ole Venäjällä mahdollista. Ohjelmassa valtio asettaa tavoitteet, perustaa innovaatioinstituutit ja huolehtii siitä, että suuryritykset lisäävät R&D-määrärahojaan. (Sutela 2010, 19–21.) Ohjelma tuo väistämättä mieleen venäläisen sanonnan *бумага есть бумага, а практика есть практика* – paperi on paperia, mutta käytäntö on käytäntöä. Korkealentoinen ohjelma ei tarjoa käytännössä uskottavia keinoja innovaatiopolitiikan tukemiselle. Ristiriita autokraattisen, ylhäältä määrätyn politiikan ja vapaiden, innovatiivisuuden kannustavien markkinoiden välillä on liian suuri.

On 2020-ohjelmassa jotain positiivistakin. Sen perusteella näyttäisi siltä, että Venäjällä on ymmärretty luonnonvarariippuvaisen taloudenpidon lyhytnäköisyys ja maassa pyrittäisiin varautumaan tulevaan. Valitettavasti vain pyrkimykset eivät vielä vaikuta kovin realistisilta. Venäjän hallinto vaikuttaa olevan jossain määrin edelleen suurvalta-aseman sokaisema. Lisäksi usko valtiojohtoisiin uudistuksiin (siihen, mihin Rosefielde viittasi puhuessaan moskovalaisesta autokratiasta) on vahva.

Positiivisina puolina tulee muistaa, että Venäjällä on edelleen kohtuullisen paljon inhimillistä pääomaa ja talous on lähtökohtaisesti avoin. On myös mahdollista, että demokratiakehitys lisääntyy kansalaisyhteiskunnan vahvistumisen myötä. Keskituloisille maille on tyypillistä kehityksen arvaamattomuus ja häilyminen eri ääripäiden rajoilla. Tällöin koetaan nopeita kasvupyrähdyksiä ja toisaalta aika ajoin kasvun suuntaa kääntävät erilaiset finanssikriisit. (Shleifer & Treisman 2005, 172–173.)

Myös Guriev & Zhuravskaya (2010, 126) muistuttavat, että Venäjä on muuttunut parin vuosikymmenen aikana valtavasti positiiviseen suuntaan: maan BKT ei koskaan ole ollut korkeammalla tasolla kuin se oli ennen kansainvälistä finanssikriisiä. Kontrolloidun suunnitelmatalouden sijaan maassa pyörii epätäydellinen mutta silti jo toimiva ja ennen kaikkea kasvava markkinatalous. Venäjän talousreformit ovat pääosin olleet oikeansuuntaisia ja tähänneet talouden vapauttamiseen ja sääntelyn purkamiseen, vaikka poikkeuksiakin on. Silti on muistettava, että kasvun syynä ei ole ollut *ainoastaan* se, että Venäjällä olisi tehty oikeita asioita, vaan osansa on ollut myös valtaisilla luonnonvaroilla ja niiden korkealla hintatasolla.

Venäjän tarve palauttaa entinen suurvalta-asema on suuri. Tämä edellyttäisi osaltaan myös hyviksi havaittujen käytänteiden imitointia länsimaista, vaikka Venäjä ei tätä julkisesti ole kovin halukas myöntämään. Länsimaisten käytänteiden todellinen implementointi vaatisi kuitenkin merkittäviä institutionaalisia ja kulttuurisia muutoksia. Demokratiaa ei Venäjälle voida tuoda ulkoapäin, vaan muutoksen on lähdettävä kansasta itsestään. Instituutiot ovat kollektiivisia valintoja, joita ei voida tehdä valitsijoiden puolesta sen enempää ylhäältä kuin ulkoa käsin. Toistaiseksi ei ole näkyvissä merkkejä siitä, että kansa olisi vaatimassa lisää taloudellisia vapauksia ja kansalaisyhteisöjä. Muutenkin laajamittaisten sosiaalisten levottomuuksien riski on maassa kohtuullisen vähäinen. Usko hierarkkisiin organisaatioihin on vuosisatojen saatossa iskostunut syvälle. (Sutela 2009, 7.)

Demokratiaa ei myöskään välttämättä tule nähdä itseisarvona. Se on järjestelmä, jossa on tiettyjä etuja ja tiettyjä puutteita, niin kuin on muissakin järjestelmissä. Läpinäkyvästi toteutettu demokratia on kuitenkin keskimäärin tasa-arvoisempi ja oikeudenmukaisempi järjestelmä kuin olemassa olevat vaihtoehdot; lisäksi demokratian yhdistettynä avoimuuteen tekee erilaisista väärinkäytöksistä ja rent-seekingistä hankalampia toteuttaa. Demokraattiseen yhteiskuntaan liittyvä puolueeton oikeuslaitos mahdollistaa myös puolueettoman ja tehokkaan markkinatalouden. Kuten Rosefielde (2007, 7) huomauttaa, Venäjän hallinto uskoo edelleen voivansa saavuttaa kaiken, sekä moskovalaisen autokratian että länsimaisen tehokkuuden. Näin ei kuitenkaan ole. Venäjä voi länsimaistua tai pysyä autokraattisena mutta se ei voi tehdä molempia.

6 Lopuksi

Taloukasvu on monen tekijän summa. Kyseessä on kompleksinen vaikutussuhteiden verkosto, minkä vuoksi taloukasvun tekijöiden ja niiden moninaisten vaikutuskanavien identifioiminen on haastavaa. Tässä työssä on perehdytty kahteen taloukasvuun suoraan ja epäsuorasti vaikuttavaan tekijään, instituutioihin ja luonnonvaroihin. Taloukasvu ei synny tyhjiössä, vaan erilaisten instituutioiden luomissa viitekehyksissä. Erilaisissa viitekehyksissä taloukasvun potentiaaliset aikaansaajat vaikuttavat eri tavoin. Yksi esimerkki tällaisesta tekijästä on luonnonvarat: joillekin maille ne ovat olleet erinomainen kasvun generaattori, kun toisissa maissa ne ovat vaikuttaneet taloukasvuun jopa haitallisesti.

Instituutiot ovat kompleksisia. Institutionaalinen näkökulma on verrattain uusi lähestymistapa taloustieteissä, eikä käsitteistö ole vielä täysin vakiintunutta. Edes instituution määritelmästä ei ole täydellistä yksimielisyyttä. Esimerkiksi inhimillisen pääoman merkitystä taloukasvun tekijänä korostava koulukunta painottaa instituutioiden rajoittavaa, *normatiivista* luonnetta. Instituutioiden merkitystä korostava koulukunta puolestaan pohjaa enemmän kokonaisvaltaisempaan, sosiologiaan pohjautuvaan *kognitiiviseen* instituutiomääritelmään, jossa instituutiot nähdään sosiaalisina konstruktioina. Keskustelussa käytettävän käsitteistön yhdenmukaistaminen onkin edellytys taustalla olevien ilmiöiden syvemmälle ymmärtämiselle.

Normatiivisen instituutiomääritelmän etu on empiirisessä tutkimuksessa tarvittavan kvantifioinnin helpottuminen. Kognitiivisen määritelmän mukaan instituutiot ovat monitasoisia monensuuntaisten vaikutussuhteiden verkostoja, jolloin numeeristen arvojen antaminen ilmiöille on vaativaa ja subjektiivisille arvioille altista. Toisaalta kognitiivinen määritelmä on lähempänä tosielämää: reaalityodellisuudessa vaikutussuhteet ovat hyvin monimutkaisia. Tähän mennessä instituutiotaloustieteessä onkin varmasti pystytty osoittamaan ainoastaan se, että instituutioilla on jonkinmoinen vaikutus taloukasvuun. Vaikutuskanavat ovat edelleen suhteellisen tuntemattomia, minkä vuoksi useat tutkijat peräävät maakohtaisia tutkimuksia, jolloin näitä kanavia kyettäisiin identifioimaan tarkemmin.

Luonnonvarat ovat luonteeltaan jokseenkin erilaisia verrattuna muihin talouskasvun potentiaaliin tekijöihin. Esimerkiksi maalla joko on öljyä tai ei sitä ole – varantojen olemassaolo ei ole poliitikkojen päätöksenteosta kiinni. Lisäksi luonnonvarat ovat poikkeuksellinen kasvun tekijä sen vuoksi, että niiden olemassa olo voi vaikuttaa kasvuun myös negatiivisesti. Tätä ilmiötä kutsutaan taloustieteessä resurssikiroukseksi.

Kirjallisuudessa esitetään useita potentiaalisia syitä resurssikiroukselle. Ehkäpä eniten huomiota saanut selitys tunnetaan nimellä Hollannin tauti. Kyse on tällöin kilpailullisia hyödykkeitä tuottavien teollisuuden alojen heikentyneestä kilpailukyvyistä, jonka aiheuttaa (erityisesti luonnonvarojen korkeiden hintojen aikana) luonnonvarojen vientitulojen aikaansaama kotimaan reaalisin valuuttakurssin vahvistuminen. Hollannin taudin lisäksi resurssikirousta on selitetty luonnonvarojen taipumuksella syrjäyttää muita talouskasvun tekijöitä, luonnonvarojen luomilla negatiivisilla ulkoisvaikutuksilla sekä luonnonvarojen maailmanmarkkinahintojen suuren volatiilisuuden aiheuttamilla ongelmilla.

Perinteiset resurssikirousselitykset eivät huomioi luonnonvararikkaiden maiden heterogeenisuutta. Muun muassa tämän vuoksi selitysvoimaa on lähdetty etsimään maiden välisistä institutionaalisista eroista. Empiirisesti onkin voitu havaita negatiivinen suhde luonnonvarariippuvuuden ja talouskasvun välillä ainoastaan sellaisissa valtioissa, joissa instituutiot ovat heikkoja. Tätä selitetään pääsääntöisesti luonnonvararikkauksien luomilla negatiivisilla insentiiveillä, jotka kannustavat talouden kannalta epäedulliseen rent-seekingiin, erityisesti korrupioon.

Luonnonvarojen vaikutusta talouskasvuun on tarkasteltu useissa empiirisissä tutkimuksissa. Keskimäärin näiden tutkimusten mukaan näyttäisi siltä, että instituutioiden laatu on olennainen tekijä siinä, ovatko luonnonvarat maalle eduksi vai haitaksi. Edelleenkin ei silti ole kyetty aukottomasti selvittämään niitä vaikutuskanavia, joiden kautta luonnonvararikkaukset talouteen vaikuttavat. Erityisesti luonnonvarojen vaikutus instituutioihin ja niiden kautta tapahtuva epäsuora vaikutus talouteen kaipaa lisäselvitystä. Ongelmana on muun muassa empiirisen aineiston saatavuus: poliittisesta korrupitiosta – jota luonnonvararikkauksien uskotaan aiheuttavan – ei ole saatavilla tilastoja.

Mahdollisuus luonnonvararikkauksien synnyttämien negatiivisten insenttiivien aiheuttamaan poliittiseen korrupioon on suuri erityisesti autokraattisesti hallituissa yhteisöissä, joissa ei ole hallinnon institutionaalista valvontaa tai se on huomattavan heikkoa. Hallinto ei tällöin joudu todennäköisesti vastaamaan mahdollisista rikkeistään, kunhan se pystyy jollain keinoin legitimoimaan toimintansa kansan silmissä. Hallinnon legitimizeetti voi perustua instituutioiden sijaan esimerkiksi talouskasvuun ja sen mukanaan tuomaan hyvinvointiin tai voimaan ja auktoriteettiin, joilla se kykenee säilyttämään yhteiskuntarauhan. Venäjällä on näkyvissä viitteitä kummastakin.

Winston Churchill lausui aikanaan: “Russia is a riddle, wrapped in a mystery, inside an enigma”. Venäjä onkin totisesti maa, jonka instituutioita ja kulttuuria saattaa länsimaisesta viitekehuksesta käsin olla vaikea ymmärtää. Länsimainen demokratia ei ole edelleenkään saanut tukevaa jalansijaa Venäjällä; sen sijaan poliittinen kulttuuri ja hallinto ovat yhä hyvin autoritaarisia ja valta keskittynyttä. Näin on aina ollut, autokratian instituutio on syvällä venäläisessä yhteiskunnassa. Vahva keskushallinto on ollut tärkeä etnisesti hyvin hajanaisen maan sisäisen rauhan ja suurvaltidentiteetin säilyttämiselle ja edelleen kansa tuntuisi sietävän autokratiaan taipuvaista hallintoa vastineeksi vakaista oloista.

Luonnonvarat näyttelevät merkittävää roolia Venäjän taloudessa. Vientitulot koostuvat pitkälti luonnonvarojen viennistä. Vaikka tasausrahastojen avulla hinnanvaihteluiden vaikutusta talouteen on kyetty eliminoimaan, on maan talous silti jossain määrin riippuvainen luonnonvaratuloista. Talouden rakenne kaipaa monipuolistamista, ja tämä tarve on tiedostettu myös Venäjällä. Maassa on tehty töitä muun muassa yritysten perustamisen ja toiminnan sääntelyn keventämiseksi ja esimerkiksi palvelusektori on kehittynyt merkittävästi viime vuosikymmeninä. Silti kehitettävää, uudistettavaa ja tehostettavaa riittää yhä.

Ehkäpä suurin ongelma Venäjän yhteiskunnassa on maassa esiintyvä mittava korrupio. Byrokraattinen korrupio on arkipäivää ja sen aiheuttamat ylimääräiset kustannukset liiketoiminnalle ovat merkittäviä. Byrokraattisen korrupion haitallisuutta lieventää kuitenkin sen ennustettavuus – talouden toimijat osaavat ottaa tietyn määrän korrupiota huomioon päätöksenteossaan. Suhteessa haitallisempaa – ja huomattavasti hankalampaa havaita, tunnistaa

tai saati sitten mitata – on poliittinen korruptio. On mahdotonta sanoa, missä mittakaavassa poliittista korruptiota Venäjällä esiintyy, mutta viitteitä sen olemassaolosta on paljon.

Jossain määrin huolestuttavana voidaan pitää poliittiseen korruptioon läheisesti liittyvää viimeaikaista autoritaarisuuden lisääntymistä Venäjällä. Pahimmassa tapauksessa poliittisten instituutioiden autokratiakehitys voi viedä terän niiltä positiivisilta reformeilta, joita taloudellisten instituutioiden suhteen on tähän mennessä jo tehty. Toisaalta hallinnon legitimitetistä osa tulee nimenomaan vahvasta talouskasvusta, jonka palauttamiseksi ja ylläpitämiseksi maassa tehdään paljon töitä.

Venäjä on instituutiotutkimuksen kannalta erittäin mielenkiintoinen kohde. Instituutioiden tutkimisen suurimpia haasteita on erottaa muodolliset ja tosiasialliset instituutiot toisistaan. Erityisesti jälkimmäiset ovat instituutioiden kvantifioinnin kannalta haasteellisia. Venäjällä, osin Neuvostoliiton perintönä, ero reaalisen ja ideaalisen, muodollisen ja todellisen välillä on suunnaton. Tämän työn puitteissa on kyetty lähinnä esittelemään ongelmakenttää, jatkotutkimus vaatisi vielä huomattavasti tarkempaa perehtymistä muuttujien väliseen dynamiikkaan.

Lähdeluettelo

Acemoglu, D. (2008). Oligarchic Versus Democratic Societies. *Journal of European Economic Association*, Vol. 6, 1-44.

Acemoglu, D. & Robinson, J. (2008). The Role of Institutions in Growth and Development. *Commission on Growth and Development Working Paper*, No 10.

Acemoglu D., Johnson, S. & Robinson, J. (2004). Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. Teoksessa Aghion, Philippe & Durlauf, Steve (toim.) *Handbook of Economic Growth*.

Acemoglu D., Johnson S. & Robinson J. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *The American Economic Review*, Vol. 91, No. 5 (Dec., 2001), pp. 1369-1401

Ahrend, R. (2006). How to Sustain Growth in a Resource Based Economy? The Main Concepts and Their Application to the Russian Case. *OECD Economic Department Working Paper*, No. 478

Algieri, B. (2006). Human Capital in Russia. *The European Journal of Comparative Economics*, Vol. 3, No 1, 103-129.

Amundsen, I. (1999). Political Corruption: an Introduction to the Issues. *Chr. Michelsen Institute, Development Studies and Human Rights, Working Paper*, 1999:7.

Barro, R. & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic Growth (2nd ed.)*. Cambridge, MA: MIT Press.

Besley, T. (2006). *Principled Agents?: the Political Economy of Good Government*. Oxford: Oxford University Press.

Besley, T. & Persson, T. (2008). Economic Approaches to Political Institutions. Teoksessa S. N. Durlauf ja L.E. Blume (toim.) *The New Palgrave Dictionary of Economics, Second Edition*.

Black, B. S. (2001). The Legal and Institutional Preconditions for Strong Securities Markets. 48 *UCLA Law Review*, 781-855.

Bofit viikkokatsaus 2/2008. 10.1.2008

Bravo-Ortega, C. & de Gregorio, J. (2005). The Relative Richness of the Poor? Natural Resources, Human Capital and Economic Growth. *Policy Research Working Paper Series*, 3484, The World Bank.

Brunnschweiler, C. N. (2008). Cursing the Blessing? Natural Resource Abundance, Institutions and Economic Growth. *World Development*, Vol. 36, No 3, 399-419.

Eifert, B., Gelb, A., Tallroth, N. B. (2003). Managing Oil Wealth. *Finance and Development*. March 2003, Vol. 40, No. 1.

Glaeser, E. L., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F. & Shleifer, A. (2004). Do Institutions Cause Growth? *NBER Working Paper Series*, No 10568.

Guriev, S. & Zhuravskaya, E. (2010). Why Russia Is Not South Korea? *Journal of International Affairs*, Vol. 63, No. 2.

Gylfason, T. (2008). Development and Growth in Mineral-Rich Countries. *CEPR Discussion Paper*, 7031.

Gylfason, T. (2007). The International Economics of Natural Resources and Growth. *CESifo Working Paper*, No 1994.

Helpman, E. (2004). *The Mystery of Economic Growth*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Human Right Watch. (2008). *World Report 2008*.
http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wr2k8_web.pdf

Idänkaupan vientipalvelut 1/2003.
<http://www.compiler.fi/ivp-pdf/ivp1.2003%20ebook.pdf>

Kilpinen, E. (2003). Thorstein Veblen ja talousteorian evolutiivinen kritiikki. Teoksessa R. Heikkilä ja A. Virtanen (toim.) *Talous ja yhteiskuntateoria*. Helsinki: Gaudeamus. (Ilmestyy. Viittaukset käsikirjoituksen sivunumeroihin).

Kolstad, I.& Søreide, T. (2009). Corruption in Natural Resource Management: Implications for Policy Makers. *Resources Policy*, Vol. 34, 214-226.

'Концепсиâ' от 17 ноября 2008 г. № 1662-р. Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года. [17.11.2008 No. 1662-г. Консепти Venäjän federaation pitkän aikavälin sosiaaliselle ja taloudelliselle kehitykselle vuoteen 2020 asti.]

Kosals, L. (1994). *Why Doesn't Russian Industry Work?* London: I.B.Tauris.

Krueger, A. (1974). The Political Economy of Rent-Seeking Society. *The American Economic Review*. June 1974.

Kärnä, V. (2007). *A Return to the Past? An Institutional Analysis of Transitional Development in the Russian Mining Industry*. Turun kauppakorkeakoulu. Väitöskirja.

Leite, C. & Weidmann, J. (1999). Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption and Economic Growth. IMF Working Paper WP/99/85.

Luukkanen, A. (2004). *Neuvostojen maa: Neuvostoliiton historia 1917–1991*. Helsinki: Edita.

Marshall, M.G., Gurr, T.R. & Jagers, K. (2010). *Polity IV Project Dataset Users' Manual*. Center for Systemic Peace.

McMillan, J. (2008). Market Institutions. Teoksessa S. N. Durlauf ja L.E. Blume (toim.) *The New Palgrave Dictionary of Economics, Second Edition*

McMillan, J. & Woodruff, C. (2002). The Central Role of Entrepreneurs in Transition Economies. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 16, No 3, 153-170.

Mehlum, H., Moene, K. & Torvik, R. (2006). Institutions and the Resource Curse. *The Economic Journal*, Vol. 116, 1-20..

Nemtsov, B. & Milov, V. (2009). *Putinismi ja Venäjän rappio*. Helsinki: Like Kustannus Oy.

North, D. C. (1990) *Institutions, Institutional change, and Economic Performance*, New York: Cambridge University Press.

North, D. C. (1981) *Structure and Change in Economic History*, New York: W.W. Norton & Co.

'О приостановлении' Постановление правительства Российской Федерации от 21 апреля 2010 г. № 267 г. Москва. «О приостановлении действия актов Правительства Российской Федерации по вопросам формирования и использования нефтегазовых доходов федерального бюджета, доходов от управления средствами Резервного Фонда и Фонда национального благосостояния. [Venäjän federaation hallituksen asetus 21.4.2010 No. 267. toimenpiteiden lykkäämisestä koskien kysymyksiä liittyen öljy- ja maakaasutulojen keräämiseen ja käyttöön federaation budjetissa sekä reservirahaston ja kansallisen hyvinvointirahaston tulojen hallintaan.]

Oomes, N. & Kalcheva, K. (2007). Diagnosing Dutch Disease: Does Russia have the Symptoms? *IMF Working Paper*, WP/07/102.

Olson, M. (2000). *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorship*. New York: Basic Books.

Ostrom, E. (2005). *Understanding Institutional Diversity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

van der Ploeg, F. (2006). Challenges and Opportunities for Resource Rich Economies. *CEBR Discussion Papers*, 5688.

Polity IV Country Report 2008: Russia. <http://www.systemicpeace.org/polity/Russia2008.pdf>

Rajan, R. (2004). Assume Anarchy? Why an Orthodox Economic Model May Not Be the Best Guide for Policy. *Finance and Development* 41, ss. 56-57.

Reporters without Borders. (2010). *2010 World Press Freedom Index*. http://www.rsf.org/IMG/CLASSEMENT_2011/GB/C_GENERAL_GB.pdf.

Robinson, J.A., Torvik, R. & Verdier, T. (2006). Political Foundations of the Resource Curse. *Journal of Development Economics*. Vol. 79(2), ss. 447-468.

Rodrik, D. (2006). *Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion*. Harvard University.

Rosefielde, S. (2007). *The Russian Economy: from Lenin to Putin*. Malden, MA: Blackwell

Sachs, J. D & Warner, A. M. (2001). The Curse of Natural Resources. *European Economic Review*, Vol. 45, 827-838.

Sachs J. D., & Warner, A. M. (1995). Natural Resource Abundance and Economic Growth. *NBER Working Paper 5398*, December 1995.

Shleifer, A. & Treisman, D. (2005). A Normal Country: Russia After Communism. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 19, No. 1, ss. 151-174.

Sutela, P. (2010). Venäjän pitkän aikavälin kasvu. *Bofit Online 3/2010 Venäjä kriisin jälkeen*.

Sutela, P. (2009). How Strong is Russia's Economic Foundation? *Centre of European Reform Policy Brief*.

Treisman, D. (2010). Is Russia Cursed by Oil? *Journal of International Affairs*, Spring/Summer 2010, Vol. 63, No.2.

Vihanto, M. (2005). Johdanto: mitä on instituutitaloustiede? Teoksessa M. Vihanto (toim.) *Instituutitaloustieteen nykyisiä suuntia*. Turun korkeakoulujen yhteiskunnallis-taloudellinen tutkimusyhdystys: Turku. ss 7-13.

Vihanto, M. (2008). *Instituutitaloustieteen perusteet*. Päivitetty 26.5.2008
http://www.ace-economics.fi/kuvat/mvihanto_inst01.pdf.

Venäjän finanssiministeriö. Министерство финансов Российской Федерации. www.minfin.ru.

Venäjän keskuspankki. Банк России. www.cbr.ru.

Venäjän tilastokeskus. Федеральная служба государственной статистики.
www.goskomstat.ru.

Yakovlev, E. & Zhuravskaya, E. (2007). Deregulation of Business. *CEFIR/NES Working Paper series*, Working Paper No. 97.